

Pau Puig i Scotoni

Lund 1980

**ATT FÖRSTÅ
REVOLUTIONEN**

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41553209_0046

Pau Puig i Scotoni
Att förstå revolutionen
En kritisk undersökning om historisk stabilitet och förändring

Pau Puig i Scotoni
Att förstå revolutionen
En kritisk undersökning om historisk stabilitet
och förändring

Zenit samhällsstudier

© Pau Puig i Scotoni & Zenit
Sättning: Gunnar Sandin
Språkgranskning: fil dr Nils Schwartz
Översättning Summary: Carl Lilja

Printed in Sweden by GOTAB, Malmö 1980

ISBN 91 85876 12 7

Joaquim Bosch i Feliu
In Memoriam

LUND UNIVERSITY

Department of History
Magle L:a Kyrkogata 9 A
223 51 LUND

DOCTORAL DISSERTATION

Date of issue: December 1980
Codен: LUHFDA/(HFHI/1010)1-159(1980)

Author: Pau Puig i Scotoni

Title and subtitle: Understanding the Revolution.
A Critical Study of Historical Stability and Change.

Abstract: This thesis has three aims. *Firstly*, to reflect upon the historical conditions and motives which drive men to make political revolutions, their capacity to fight and their ability to establish a new political hegemony, as well as to touch upon certain unintentional consequences of revolutions (= the revolutionaries' dictatorship over the people). *Secondly*, to demonstrate the difficulties inherent in any attempt to understand historical stability and change from a purely Marxist perspective and the need for an alternative, macro-historical frame of interpretation. *Thirdly*, to outline a more moderate, realistic and less expensive type of revolutionary strategy.

Revolutions raise two different types of problems. *The first type* deals with the question of "How could the actors 'fight'?" This problem is approached in the same way as the military theoreticians always have done, by considering the general goals, conditions and pre-conditions of conflict-acting (praxeology). The "highest law" of praxeology is that people do not fight until they find it wise to do so and when it also seems relatively easy to do. This is also the case with revolutions. Those revolutions which have succeeded have done so because of the simple fact that it was relatively easy to accomplish them. How was this brought about? The answer is: that those in power did not initially feel their lives or property unduly threatened because the revolutionaries originally lacked excessively radical goals or the revolutionary process did not begin as a revolution but as a more limited revolt. *The second type* deals with questions of why the ruled sometimes can become dissatisfied with the rulers and who among them is able to establish a new hegemony in the City. This is illustrated by being placed in a larger historical and philosophical context and it is here that the criticism of Marxism's *Weltbild* comes into the picture. The author means that one of the preconditions for understanding politics and history is a *theoretical retreat* by Marxism and a coming to terms with classical political philosophy. The people's dissatisfaction is explained, finally, by the rulers' inability to adapt to a changed historical reality. Revolutions are said to be the work of marginalized intellectuals who are the only ones for whom it is easy to come up with new strategies of survival.

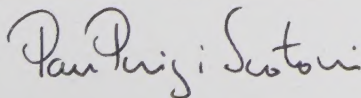
Key words: Revolution, stability, change, praxeology, Marxism's crisis, survival, the City, the environment, theoretical retreat, moderate and radical revolutions.

Language: Swedish
ISBN 91-85876-12-7
Number of pages: 158

Distribution by: Dep. of History, Lund University, Magle L:a Kyrkogata 9 A.
Zenit Förlag, Box 1156, S-221 05 LUND.

I, the undersigned, being the copyright owner of the abstract of the above-mentioned dissertation, hereby grant to all reference sources permission to publish and disseminate the abstract of the above-mentioned dissertation.

Signature:

Date: 1980-11-09

ATT FÖRSTÅ REVOLUTIONEN

En kritisk undersökning om historisk stabilitet och förändring.

av

PAU PUIG I SCOTONI

Fil. kand.

AKADEMISK AVHANDLING

som för avläggande av filosofie doktorsexamen vid Humanistiska fakulteten vid Lunds Universitet kommer att offentligen försvaras på Historiska institutionen, Magle La Kyrkogata 9 A, sal 1, lördagen den 20 december 1980, kl 10.15.

With a summary in English.

EVIAVS · TROES · FVIT · ILIVM*

*
Vi trojaner har varit, Ilion har varit
Vergilius

Beit-80

Innehåll

	Förord	11
I	Inledning	15
I.1	<i>Mål och avsikter</i>	15
I.2	<i>Författarens vetenskapssyn</i>	16
I.2.1	Forskningsstrategi och idealtyper	17
I.2.2	Teoretiska förklaringar	21
I.2.3	Den humanistiska reflektionens och argumenteringens konst	24
I.3	<i>Något om revolutionsforskningen</i>	27
I.4	<i>Det politiska och debattmässiga sammanhanget</i>	31
I.4.1	Eneiden som hästkur	32
I.4.2	Några klargöranden	33
I.4.3	Troja och trojanerna	34
I.4.4	Kartago och tyrierna	36
I.5	<i>Något om vetenskapliga dygder och antipopulismen</i>	39
II	Vad är en revolution?	41
II.1	<i>Den ofrånkomliga begreppsdiskussionen</i>	41
II.2	<i>Något om revolutionernas form och kameleonten</i>	44
II.3	<i>Moderata och radikala revolutioner</i>	45
III	De tre bärande idéerna	47
III.1	<i>Revolutionerna är inte alltid historiskt möjliga</i>	47
III.2	<i>Två parter</i>	48
III.3	<i>Revolutionernas arkitekt</i>	49
III.4	<i>Den traditionella forskningens begränsningar</i>	52
IV	Maktövertagandets förutsättningar	55
IV.1	<i>Konflikternas trefaldiga natur</i>	56
IV.1.1	De moraliska krafterna — en utvikning	58
IV.2	<i>Revolutionens praxeologi</i>	59
IV.2.1	Hur kan det tyckas vara värt att göra revolution?	59
IV.2.2	Om de fysiska krafterna	63

IV.2.3	Om det strategiska omdömet	63
IV.2.4	Stridsmoralen	65
IV.2.4.1	Ledarna och trupperna	66
IV.2.4.2	Stridsmoralens determinanter	66
IV.2.4.3	Militärerna och truppersnas stridsmoral	68
IV.2.4.4	Den revolutionäre Fursten och hans trupper	70
IV.2.5	Maktövertagandets hemlighet	72
IV.2.5.1	Det uteblivna eller knappa motståndet	72
IV.2.5.2	Den fördelaktiga situationens problem	74
IV.2.5.3	Kartago och befrielsefronterna	75
IV.2.5.4	David och Goliat	75
IV.2.5.5	Medelhavets upptäckt?	76
IV.3	<i>De trojanska strategierna – en praxeologisk kritik</i>	77
IV.3.1	Knock-outperspektivet	78
IV.3.2	De radikala strategiernas problem	80
IV.3.3	Den "romerska" utvägen ur den trojanska <i>cul-de-sac</i>	82
V	Den samhälleliga hegemonins förändring	87
V.1	<i>Branden i Troja och den nödvändiga teoretiska reträtten</i>	87
V.1.1	Kartagos kunskap	90
V.1.2	Den "romerska" tolkningen	95
V.2	<i>Herrarna och folket</i>	98
V.2.1	Ledarskapets historiska funktioner	98
V.2.2	Folkmassornas normala ovilja och oförmåga att träda i de styrandes ställe	102
V.3	<i>Hegemonikris och förändring</i>	104
V.3.1	Kartago och de styrandes makt över omständigheterna	105
V.3.2	Panta rei	106
V.3.3	Den revolutionära intelligentian	110
V.3.4	Revolutionärerna och massorna	113
V.4	<i>Frihetens diktatur (att förstå, fast inte att förlåta Robespierre)</i>	115
VI	Det marxistiska universums svarta hål	119
	Noter	123
	Litteraturförteckning	145
	Summary	151

Förord

Här står jag och kan icke annat

Martin Luther

Den humanistiske forskaren som är verksam i en annan kulturell miljö än sin egen, och detta är alltså fallet med mig som kommer från det lilla och i Skandinavien tämligen okända Katalonien,¹ råkar lätt ut för ett öde liknande det som drabbar arméer som opererar på främmande makters territorier. Vid sidan om det konventionella krig som han utrustat sig för, tvingas han att gardera sig för och avleda en rad förvirrande och för honom mycket svår-avvärdade partisanattacker.

Detta är, skämt åsido, ett rätt besvärligt problem därför att det kan leda till att han drabbas av det jag i brist på bättre beteckning vill kalla för »partisansyndromet». Ett syndrom som innebär att modet och självförtroendet sviker honom med följd att han grips av panik och vänder tillbaka arg, trött och besviken på en motståndare som inte velat möta honom i öppen terräng och med konventionella stridsmedel.

Vilken är den kritik – för att nu öppna spelet med den »sicilianska draken» – som jag för mitt eget vidkommande uppfattar som partisanangrepp och som jag inte velat göra mig någon större möda att skydda mig för, eftersom jag hävdar min självklara rätt att bli bedömd och kritiserad utifrån mina egna kontinental-romanska förutsättningar?

Det är – förutom kritiken mot mitt essäistiska, metaforiska och personliga språk – framförallt tre slags invändningar som i mina ögon framstår som typiska för den kombination av tysk och anglosaxisk tradition som är förhärskande inom svensk historieforskning. Det är för det *första* att mina begreppsdiskussioner inte är tillräckligt precisa och åtföljda av de nödvändiga reservationerna, för det *andra* att empirianknytningen är osystematisk och impressionistisk och för det *tredje* att min text präglas av förenklingar och deformationer.

Att jag tycker att dessa invändningar är irrelevanta beror på att de enligt min mening missar poängen med min framställning som är teoretisk och inte empirisk och till yttermera visso teoretisk på ett icke-anglosaxiskt/positivistiskt sätt – mitt arbete knyter nämligen an till den kontinental-/hermeneutiska traditionen. Jag har alltså ingenting mot dessa invändningar som *sådana*. Det enda som jag opponerar mig mot är att de riktas mot mig som inte gör anspråk på att arbeta inom den tradition som uppfunnit dem och med den

typ av problem som de motsvarar. Fel som läsaren däremot har all rätt i världen att påpeka och kritisera mig för är följande: logiska motsägelser, banaliteter och truismer (han bör dock begrunda det faktum att mellan det sublima och det banala oftast bara är ett tuppfjät och att truismer ibland kan vara upplysande), ensidigheter, brister i koncentration och skärpa, oklarheter (att "det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta" är en sanning som också omhuldas söder om Pyrenéerna), blottor och missar, grova feltolkningar och karikeringar. Läsaren har, slutligen, all rätt i världen att protestera så snart han får en bestående känsla av "déjà vu" och av att författaren gör ett otillbörligt bruk av det minst-ursäktligas-strategi.

Varför missar då de ovannämnda invändningarna "poängen"? De gör det av två anledningar. Dels därför att den typ av teoretiserande framställningar som min utgör, i praktiken är omöjliga att skriva på något annat sätt än det som här valts. Dels därför att det ligger i sakens natur att resonemangen i övergripande arbeten måste vara förenklade och ge en deformationerad bild av verkligheten: förenklade, emedan att tänka abstrakt är att *renodla*; deformationerade emedan varje *perspektiv* deformationerar objektet dels genom att lämna vissa delar av det utanför synfältet, dels genom att belysa helheten på ett alldeles speciellt sätt.

Den praktiska omöjligheten att skriva avhandlingar som min med anglosaxisk metodik hänger i sin tur samman med tre omständigheter. Primo därför att det skulle ta oerhört lång tid (vilket torde vara det som avskräcker forskarna i den anglosaxiska världen att företa sig dylika arbeten). Secundo — och det är det riktigt allvarliga i sammanhanget — emedan de anglosaxiska kraven dödar kreativiteten så snart man lämnar empirins fasta mark och ger sig ut på den hala is som är teorins terräng. Kreativitet är, som Arthur Koestler formulerade det, konsten att sammankoppla två osammanhängande fakta eller idéer till en enda ny idé. Det är bland annat därför empirin måste vara "impressionistisk" i teoretiska framställningar som syftar till att göra verkligheten begriplig. Tertio därför att det helt enkelt är så att om man "vet för mycket om ett ämne blir man paralyserad" (Thomas Mann).

Ja, jag vet att jag borde akta mig för att nämna det men det är nödvändigt: på teorins område är den enda strategin som duger Don Quijotes, kombinerad med Napoleons blixtnabba rörlighet som är den enda metoden att besegra den förskräcklige generalen Tiden. Sancho Panzas pragmatiska, välvägd och omdömesgilla strategi leder däremot ingen vart, vilket numera många vetenskapsteoretiker i den anglosaxiska kultursfären börjar bli medvetna om.²

En doktorsavhandling får emellertid inte se ut hur som helst och detta gäller även när författaren råkar komma från den hopplöst högfärdiga och våghalsiga iberiska halvön. Vetenskapliga krav måste ställas, hinder måste resas. Denna otacksamma och, i mitt fall, synnerligen besvärliga uppgift har professor Birgitta Odén fått ta på sig. Jag vill därför inte bara tacka henne utan även uttrycka min uppskattning genom att säga som det är,

nämligen att hon kan konsten att ställa rimliga krav och resa de nödvändiga hinder som til syvende og sidst är det som gör forskaren.

Detsamma gäller Ingemar Norrlid. Det mesta jag fått av vetenskaplig färdighet har jag lärt mig av och genom honom. Ingemar har också hjälpt mig på ett annat sätt och det är med sitt moraliska stöd. Och det uppskattar jag synnerligen högt, då han gjort det utan att dela alla mina uppfattningar.

Att bedöma en så avvikande och förbryllande avhandling som den läsaren har börjat bläddra i är inte speciellt lätt och det faktum att författaren gör anspråk på att bli bedömd utifrån sina egna förutsättningar gör inte saken lättare. Därför är det inte mer än rätt att jag tackar doktorandseminariet vid historiska institutionen i Lund och främst där docent Eva Österberg, professor Sven Rubenson, professor Carl-Axel Gemzell och fil lic Jan Thelander, som alla haft tålamodet att följa mitt arbete och framföra värdefulla kritiska synpunkter.

Professor Göran Rystad vill jag tacka för att han haft vänligheten att läsa avhandlingen i manuskript.

Ett tack är jag också skyldig redaktionen för den socialistiska tidskriften Zenit som för mig, under alla dessa år i Norden, inneburit något av en intellektuell tillflyktsort. Zenit bör dock inte lastas för mina kätterier och mina pikar mot "slakten" – den marxistiska vänstern – vilka jag ensam bär ansvaret för. Jag vill också uttala mitt tack till professor Håkan Wiberg vid sociologiska institutionen och fil dr Svante Nordin vid filosofiska institutionen, vilkas lärdom på mig verkat som en nyttig och stimulerande påminnelse om mina kunskapers sorgliga begränsningar. Sist men inte minst vill jag tacka min *companya* Magge för hennes uppmuntran i mörka stunder och för hennes hjälp med det språkligt-kulturella, som bland annat inneburit att läsaren slupit åtskilliga av de retoriska överdrifter och dubbelbottnade sarkasmer som nordbor av någon underlig anledning inte uppskattar.

Helsingborg i september 1980

Pau Puig i Scotoni

I Inledning

Utan ett vanvettigt högmod skriver man inte, man är blygsam om högmodet endast får gälla verket.

Jean-Paul Sartre

I.1 Mål och avsikter

Målet för denna avhandling är att *kritiskt reflektera* över de generella historiska omständigheter och motiv som driver människor att göra politiska revolutioner, över deras strategiska kapacitet att kämpa och förmåga att upprätta en ny politisk hegemoni i den gamlas ställe, samt över vissa icke-avsedda följder av revolutioner. Dessa kritiska reflektioner sker i huvudsak i ljuset av det mänskliga konflikthandlandets och den politiska existensens allmänna mål, villkor och förutsättningar. Avhandlingen är ett arbete inom vad som kan kallas för politisk historiefilosofi och spänner över flera humanvetenskapliga discipliner – historia, filosofi, sociologi, psykologi, konfliktteori statskunskap och militärvetenskap. Syftet är att tillhandahålla en mångsidig teoretisk förståelse- och förklaringsram för konkreta historiska studier av revolutioner. Dessa syften och målsättningar innebär att det plan jag opererar på inte är detsamma som empiriskt arbetande historiker vanligen rör sig på. Här är inte avsikten att fastställa vad som hände utan att försöka förstå vad som hände, varför det kunde hända samt *last but not least* varför den socialistiska revolutionen i väst *inte* kunde hända.

Om vad som egentligen hände i samband med de olika historiska revolutionerna vet vi redan åtskilligt. Det finns en imponerande historisk litteratur i ämnet av både monografisk och komparativ karaktär, vars kvalitet ofta måste värderas högt. I många länder är det nämligen gräddan av historikerkåren som ägnat sig åt att studera dessa ur många olika synvinklar fascinerande fenomen. På förklaringsfronten är läget emellertid mindre ljust så snart man lämnar de enkla förklaringsplanerna och beträder de mera sammansatta och generella förklaringsplanerna. På detta frontavsnitt finns mycket övrigt att önska. Detta inte bara därför att det mest varit sociologer med snäva perspektiv (vilket inte skall tolkas så att jag menar att alla sociologer har snäva perspektiv) som utforskat denna terräng, utan självfallet därför att konsten att korrekt uppfatta och bedöma historiska händelser och situationer är tämligen svår.

Historikerna är troligen den kategori inom humanvetenskaperna som har varit mest medvetna om de svårigheter som den mångsidiga förståelsen av det

oberäknliga, opålitliga och underliga djur som människan utgör i sin samhälls-
liga kontext, inbegriper. Många har opponerat sig mot försök att fånga den
människliga historien i den ena eller den andra teoretiska mallen. Lika beröm-
värt som detta motstånd mot tidens "positivistiska"¹ anda är, lika beklagans-
värt är emellertid det faktum att motståndet slagit över till generell misstänk-
samhet och skepsis mot allt teoretiserande arbete överhuvudtaget. Detta är att
beklaga emedan det innebär att de djärva helhetsgrepp som förståelsen av
historiska fenomen ändå förutsätter i praktiken aldrig blir av.

Och likväl är det, när allt kommer omkring, inget omöjligt företag att
försöka sig på sådana helhetsgrepp, bara historikern lär sig att tillämpa den
"rätta" strategin. Vad som främst fordras är att man a) vågar vara teoretisk
och b) känner till den klassiska humanistiska traditionen. För mitt ämne krävs
dock ytterligare en sak och det är en viss förtrogenhet med det traditio-
nella militära tänkandet då revolutionerna reser speciella strategiska pro-
blem.

Utöver det ovannämnda huvudmålet har avhandlingen ytterligare två mål
som måste nämnas här. Det är för det första att försöka påvisa svårigheterna
att förstå historisk stabilitet och förändring ur ett renodlat marxistiskt per-
spektiv och behovet av en alternativ makrohistorisk tolkningsram. För det
andra att skissera en mera moderat, realistisk och mindre kostsam revolutio-
när strategi än de existerande, vilket i den handlingsinriktade tradition jag
knyter an till – den weberska – anses vara vetenskapligt legitimt.² Dessa två
andra målsättningar hänger samman dels med att författaren utgått från ett
marxistiskt perspektiv och dels med att bakgrunden till denna avhandling är
marxismens och vänsterns kris.

I.2 Författarens vetenskapssyn

Jag tänker nu säga något om den vetenskapssyn som legat till grund för denna
avhandling, vilket är förutsättningen för att läsaren skall förstå mina frågor,
mina svar och min kritik av tidigare forskning. Först dock en sak. Jag hör till
dem som fortfarande hävdar att vetenskap och konst hör ihop. Att vetenskap
är en konst. Konst kommer som bekant av kunna och det konstnärliga kun-
nandet inrymmer moment som inte går att formalisera fullständigt.³ För att
gå rakt på sak betyder detta att jag inte är hundra procentigt säker på att det
som följer utgör en riktig beskrivning av vad och hur jag tänkt. Läsaren bör
således vara på alerten men samtidigt vill jag ta tillfället i akt att erinra om att
osäkerheten är vetenskapens atmosfär på samma sätt som faran är krigets.
Och att detta är något som man får leva med. Men nu till saken.

Vilket är humanvetenskapernas mål?

Det är att göra verkligheten meningsfull och förståelig. Det var i alla fall
vad en Montesquieu, en Tocqueville och en Max Weber hade för avsikt att
göra och vad de Gamle i Aten och Rom och deras efterföljare i renässansen
gjorde utan att kanske vara helt på det klara med det.

Att göra verkligheten meningsfull är enligt min mening humanvetenskapernas mål av två anledningar. Dels därför att jag antar att *allt* som händer i historien inte beror på slumpen allena och att det mänskliga handlandet inte är helt godtyckligt. Dels därför att jag finner det vara både möjligt och önskvärt att förstå de *allmänna* omständigheter och motiv som möjliggör och betingar människors handlande.⁴

Vilka svårigheter stöter förståelsen av de historiska situationerna på? Hur kan de övervinnas?

Om jag fattat saken rätt rör det sig huvudsakligen om två svårigheter av *objektiv*, respektive *subjektiv* natur. Den första är att de omständigheter som betingar människornas handlande är en mångfald och att de motiv som driver dem är både många och mångtydiga. Människor vet nämligen sällan varför de beter sig som de gör eller också döljer de sina verkliga motiv. Deras handlingar inbjuder sålunda till olika *tolkningar* av motiven. Den andra svårigheten är att de iakttagelser som man gör av verkligheten är helt beroende av iakttagarens fattnings- och inlevelseförmåga, perspektiv och avsikter.⁵ Alla ser nämligen inte likadant eller lika klart, brett och djupt.

Dessa svårigheter är emellertid inte bara av ondo i det att de förvandlar vetenskapen till en ganska exklusiv praktik. De har en positiv sida också och det är att de givit vetenskapen dess tjusning. Ty om det vore lätt att förstå verkligheten så vore vetenskap varken en konst eller något speciellt spännande.

1.2.1 Forskningsstrategi och idealtyper

Vi går vidare. Hur skapar man klarhet och ordning i ett kaos av omständigheter och motiv?

Det gör man genom att inordna verkligheten under "ett fåtal kategorier" eller "idealtyper" av mänskliga praktiker och strukturera den i ett renodlat och dialektiskt system av delar och helheter.⁶ Det filosofiska antagande som ligger till grund för detta förfarande är att världen består av enheter av element vilka är fyllda av motsättningar. Detta är något som redan de gamla kineserna tog för givet.⁷ Poängen med denna intellektuella operation är förstås att det enkla och renodlade är lättare att överblicka och förstå än det sammansatta och komplicerade.

Metoden att skapa idealtyper och helheter består i att förenkla och renodla. *Förenklar* gör man genom att reducera de olika praktikerna till deras grundelement vilka aldrig är mer än två: mål och medel. *Renodlar* gör man i sin tur genom att reflektera över de olika handlingarnas *yttersta* mål, förutsättningar (medel) och villkor (hinder/motstånd). Förenklade och renodlade kriget var vad Clausewitz gjorde för att kunna förstå det. Krigets mål, hävdade han, är alltid – det vill säga oberoende av tid och rum – ett och detsamma: att kasta motparten omkull. Och likaså är medlet alltid

detsamma: våldet.⁸

Kruxet med allt detta är att det är lättare sagt än gjort att förenkla och renodla verkligheten. Detta därför att det inte finns några "färdiga" kriterier för att göra det. Det är också orsaken till att det är en konst att förenkla och renodla verkligheten. Och som alla konster en verksamhet som förutom boklig kunskap tarvar praktisk erfarenhet, sakkännedom och sinne för det väsentliga.⁹ Att komma på vilken en praktiks yttersta mål, villkor och förutsättningar är, är nämligen oerhört svårt, om man inte själv satt sin fot på slagfältet och fått sina törnar där. Ty det är först när man har mött, känt, fruktat och förbannat "hindren" och "motståndet" som man kan bli fullständigt medveten om deras innebörd och kan veta vilka de egentligen är och vilka medel som finns för att övervinna dem. Detta faktum torde vara en av orsakerna till att alla väsentliga arbeten i politisk filosofi har skrivits av lärda handlingsmänniskor eller i skuggan av stora katastrofer — under en revolution, efter ett nederlag osv.

Det finns en författare som berört denna problematik: Max Weber. Han menade att ett lidelsefullt intresse och ett praktiskt engagemang för studieobjektet var förutsättningen för att forskarna kunde ställa intressanta frågor.¹⁰ Lidelsen och engagemanget gällde förstas bara frågorna — inte svaren. Weber ansåg att vetenskapen borde idkas *sine ira et studio* med distans och styras av ett objektivitetsideal.

Konsten att förstå politiska konflikter består alltså i att kombinera dessa bägge moment, vilket torde vara relativt lätt att göra endast för en mycket speciell kategori människor: de som besitter politisk erfarenhet men av olika anledningar blivit (lagom) besvikna på politiken, saken och de egna.

Låt mig illustrera det hittills sagda om idealtyperna med en kortfattad presentation av de två tankemönster som utgör denna avhandlings speciella referensramar. praxeologin och Staden. Det är de två större sammanhang jag valt att sätta in revolutionen i.

För tydlighetens skull måste jag emellertid göra två påpekanden. Det första är att dessa sammanhang inte är de enda jag berört. Även frågan om den mänskliga naturen har spelat en roll för mina reflektioner över revolutionen. Frågan om den mänskliga naturen är dock av en sådan art att jag helt enkelt inte känner mig tillräckligt filosofiskt kompetent för att utveckla den på ett alltför explicit sätt. Man måste erkänna sina begränsningar här i livet och det gäller inte minst inom vetenskapen. Det enda som jag därför har att säga om detta är att jag influerats av den machiavelliska skolans kyligt realistiska människosyn. Läsaren bör emellertid betänka att Machiavelli inte ansåg människan vara helt hopplös i politiskt avseende. Florentinaren trodde nämligen på möjligheten av att utveckla och förbättra människans medborgerliga moral (det som är frihetens och demokratins förutsättning: ansvar, måttfullhet, tolerans och offervilja) medelst politiska förändringar, uppfostran och en klok och upplyst ledning. Det vill säga ungefär så som Montesquieu senare skulle resonera. På Rousseau och den oförmedlade allmänna viljan —

för att gå rakt på sak — tror jag däremot inte. Det andra som bör påpekas är att det är praxeologin som genomsyrar hela denna avhandling. Det var med praxeologin det hela började.

Med "praxeologi" menas läran om det mänskliga handlandet i konflikt-situationer. Utgångspunkten för min systematisering av denna lära har varit Clausewitz' skrifter och Raymond Arons tolkning av dennes verk. Dessa arbeten svarade väl mot de (förvisso blygsamma) erfarenheter av den utom-parlamentariska politikens villkor och förutsättningar som jag hade samt med mina strategiska ambitioner. Det framstod därför som väl motiverat att bygga vidare på den grund som lagts av dessa tänkare. Det är för övrigt från R Aron jag lånat termen praxeologi via den spirituelle franske generalen André Beaufre.¹¹

De slutsatser som jag kommit fram till beträffande konflikthandlandets allmänna mål, villkor och förutsättningar kan summeras som följer. Konflikter är medel för att förverkliga mål eller hävda värden mot någon annans vilja. Allt vad människan gör i konfliktsituationer stöter på hinder och motstånd, betingas av omständigheternas tvång samt tar tid. Hindren är de döda tingen, avstånden och de övriga naturliga omständigheter som de mänskliga företagen möter i sin väg. Motståndet är motpartens drag och motdrag. Omständigheternas tvång är allt som begränsar människans handlings- och tankefrihet. Ur dessa förhållanden följer att alla företag inbegriper *svårigheter* i form av strategiska problem, ansträngningar, risker och faror samt en begränsad handlings- och tankefrihet.

För att lösa de i regel invecklade problemen krävs strategisk kunskap. För att klara av ansträngningarna krävs fysiska och psykiska krafter. För att ut-härda riskerna och farorna krävs mod, beslutsamhet och offervilja, det vill säga "dygd" som de gamla romarna sade.¹² För att förfoga över handlings- och tankefrihet krävs makt att behärska omständigheterna eller andra medel att bli kvitt deras tvång.

För att övervinna svårigheterna måste människorna således förfoga över intellektuella, fysiska, psykiska och moraliska resurser. Dessutom behövs tid samt makt emedan man varken kan handla eller tänka om man befinner sig i omgivningens eller motpartens våld.

Kampen har den egenskapen att den förbrukar krafter. Konflikterna har sålunda ett pris. Det innebär att för att uppnå eller hävda något i en konflikt-situation måste man *offra* något annat på samma sätt som man måste så för att kunna skörda. Då konflikterna aldrig är ett självändamål utan ett medel för att förverkliga ett syfte förutsätter det att människor för att vilja kämpa måste finna att kampens förväntade kostnader står i någon rimlig proportion till deras avsikter. Att kampen inte förväntas kosta mer än vad det smakar. Så långt praxeologin.

Nu till *Staden*. Staden uppfattar jag som den politiska historiefilosofins grundbegrepp och detta begrepp innefattade den politiska existensens yttersta mål, villkor och förutsättningar. Beteckningen "Staden" anspelar på antikens

och renässansens självständiga statsstäder som historiskt varit de minsta och enklaste moderna politiska enheterna. Staden uttrycker således den mest renodlade formen av politisk existens.

Bakgrunden till detta begrepp finner jag dels i det jag kunnat lära mig av den klassiska politiska filosofin, dels i vissa personliga erfarenheter av vad det innebär att leva *utan* nationellt självbestämmande och en *egen* statsmakt, det vill säga den katalanska historiens tragedi. Tidens nyvunna erfarenhet om den *naturliga omgivningens* betydelse har också spelat in. Begreppet har dessutom en mot marxismen kritiskt riktad udd. Begreppet Staden innehåller nämligen två väsentliga teoretiska poänger. Den första är att Staden anger en annorlunda helhetsuppfattning än det klassiska marxistiska synsättet med "produktionssätt". I Staden är "bas" och "överbyggnad" inte åtskilda emedan "produktionen" inte uppfattas som den väsentligaste existentiella praktiken.¹³ "Produktionen" är i Staden blott *en* av de grundläggande existentiella praktikerna vid sidan av försvaret, diplomatin, släktets reproduktion och religionen/ideologin. I Staden förlorar sålunda Arbetet sin magiska och privilegierade karaktär och dess funktion blir mera blygsam, medan Gud (= ideologin) och staten däremot framstår som centrala element i den "reella verkligheten" – för att nu parafrasera Marx. Den andra poängen med Staden är att den i motsats till "produktionssättet" inte antas stå i ett historiskt och geografiskt tomrum, fritt svävande i luften oberoende av sådana problem som trycket från den mänskliga omgivningen (krig, invasioner, ekonomisk konkurrens etc), resursknappheten och miljöförstörelsen.¹⁴ Det vill säga just de problem den empiriska mänskliga historien och politiken handlar om. Begreppet Staden ser jag som ett försök¹⁵ att möjliggöra en konkret, historisk och tillika icke-subaltern förståelse av politikens väsen, funktion och problem vilket jag menar marxismen inte möjliggör. Det är i alla fall vad denna avhandling skall försöka påvisa.

Om begreppet Staden måste vidare sägas att det definierar helheten av alla de kollektiva existentiella praktikerna, och när jag talar om "politik" så är det följaktligen styringen och/eller regleringen av samtliga dessa praktiker jag har i tankarna.

Staden består av de styrande och de styrda, av "de däruppe" och "de därnere", och med de styrande avses här de som utövar den politiska hegemonin eller samhälleliga ledningen

De styrande reglerar och förvaltar Stadens civila liv och styr Staden i förhållande till den mänskliga omvärlden och den naturliga omgivningen som Staden lever av, så länge den inte utarmar den. Relationerna med den naturliga och mänskliga omvärlden är som alla konfliktrelationer offensiva och defensiva men inte tvunget ett så kallat nollsummespel, och de utesluter inte heller samverkan och harmoni. Politikens *primära* (defensiva) mål är att säkra Stadens fysiska överlevnad, oberoende och inre ordning, det som är förutsättningen för allt annat. Ur detta primära mål följer en naturlig strävan efter makt och herravälde som *medel* att trygga den inre ordningen, suveräniteten och

den fysiska överlevnaden i en i regel misstrogen, fientlig, resursfattig och ogästvänlig omvärld. Parentetiskt måste jag dock påpeka att makt och herravälde inte är de enda möjliga medlen att uppnå säkerhet och trygga Stadens försörjning. Det finns andra också: till exempel att göra gott utåt, att nöja sig med mindre eller att resa en kinesisk mur. Det är tre lika verksamma medel att reducera omständigheternas tvång som redan Zarathustra, Buddha, Diogenes och de gamla kineserna kände till. Vi kommer att få tillfälle att återkomma till detta. Politikens *sekundära* mål är att göra livet värt att leva. I västerlandet har detta varit liktydigt med att göra medborgarna (till denna kategori har dock sällan räknats samtliga Stadens invånare: kvinnorna, slavar och metoikerna har i regel hamnat utanför) till bildade, värdiga, lyckliga, fria och ansvarsfulla deltagare i det politiska livet. Detta måls förverkligande är dock avhängigt av graden och arten av det tryck som omvärlden utövar på Staden och Staden på omvärlden samt det tvång som de geografiska omständigheterna utsätter Staden för. Ty om trycket är hårt eller de naturliga resurserna exempelvis tryter, krävs det stora uppoffringar, disciplin och ansträngningar för att kunna motstå trycket respektive anpassa Staden till den geografiska omgivningens krav. Så långt Staden och dess existentiella drama. Jag behöver inte påpeka att allt detta kommer att upprepas och belysas ytterligare i den egentliga framställningen.

Den splittrade och kaotiska verkligheten kan sålunda göras begriplig och åtkomlig för tanken genom att man reducerar den till ett litet antal idealtyper av mänskliga praktiker strukturerade i ett dialektiskt och renodlat system av delar och helheter. Därigenom blir vi i stånd att behärska verkligheten tankemässigt genom att förstå *vilka* de olika variabler och aktörer är som konstituerar de olika historiska situationerna.

Den historiker som läser detta förstår nu säkert det betydelsefulla i dylika helhetsgrepp: de underlättar och vägleder forskningen genom att bidra till en samlad bild av *allt man skall tänka på* när man skall beskriva och förstå verkligheten på ett konkret sätt.

1.2.2 Teoretiska förklaringar

Nu begränsar sig inte konsten att göra verkligheten meningsfull till att enbart göra den åtkomlig för tanken genom den typ av teoretiska redskap som idealtyperna utgör. Att göra verkligheten meningsfull är också att visa att det som sker inte sker helt slumpartat och att det finns naturliga *orsaker* till att människor gör olika saker, beter sig på olika sätt och klarar av bedriften att ro många av sina olika företag i hamn eller misslyckas med det. Hur upptäcker man de allmänna omständigheter och motiv som styr, möjliggör eller hindrar människornas handlande?

Det gör man genom att begrunda de "nödvändiga samband som framspringer ur tingens natur" (Montesquieu).¹⁶ "Tingens natur" är ingenting

annat än det som idealtyperna blottlägger, det vill säga de olika praktikernas mål, förutsättningar och villkor. När det sedan gäller de naturliga sambanden eller "lagarna" är den läsare som läst noga vad som skrivits ovan om praxeologin och Staden redan bekant med några av dem. Till exempel den att det ligger i sakens natur att människor i konfliktsituationer skriker till handling först när de föreställer sig att kampens kostnader står i någon rimlig proportion till de avsedda vinsterna. Eller att det är naturligt att Staden strävar att vidmakthålla och utvidga sin makt för att uppnå maximal säkerhet. (Detta skall dock inte tolkas så att det skulle legitimera imperialismen. Imperialismen, det vill säga den överdrivna strävan till herravälde, är en sjukdom som förr eller senare leder till Stadens undergång, då den uttömmar dess krafter, ökar dess sårbarhet och gör omvärlden mera misstrogen, avundsjuk och fientligt inställd än normalt.)

En "lag" som läsaren däremot fortfarande inte är bekant med är den som i denna avhandling trumpetats ut som Historiens högsta "lag" och som följaktligen inspirerat det mesta i mitt arbete. "Lagen" ifråga är att *människor förändrar världen* (eller "gör historien" som det också heter) *först när de upplever att det är det klokaste valet och att det ser ut att vara förhållandevis lätt att göra det*. Det är vad som framspringer ur en förening mellan praxeologin, Staden och den machiavelliska skolans syn på den mänskliga naturen.

Låt mig precisera och kommentera detta med "lagarna" för att förekomma eventuella missförstånd.

Det är för det första så att det enda "lagarna" ifråga bestämmer är människors avsikter, beteenden och handlingsförmåga i olika historiska situationer. Uppkomsten och utgången av dessa situationer däremot bestäms inte av "lagarna", utan här är det slumpen och styrkeförhållandet som råar.¹⁷

Detta kan exempelvis illustreras med de revolutionära situationerna i Kina och Nicaragua. Varken den japanska invasionen eller den jordbävning som ödelade Managua, det vill säga de två händelser som utlöste den revolutionära situationen i dessa länder, kan sägas ha varit bestämda av några historiska lagar. Och det är också uppenbart att inte heller Maos respektive sandinistgerillans seger på allvar kan påstås ha varit ödesbestämda. Allt detta är centralt eftersom det är grunden till att *historien* aldrig går att förutsäga.

Inom sin begränsade maktsfär utövar "lagarna" sin makt över människorna på ett tämligen icke-despotiskt (Clausewitz) och mildt sätt.¹⁸ Det är den andra sidan av saken som man måste vara på det klara med. Lagarna bestämmer inte människors avsikter, beteenden och handlingsförmåga *helt och hållet* eller på ett mekaniskt och natumödvändigt sätt.

En av de självklara orsakerna till det är att det mänskliga handlandet inte bara styrs av rationella mål utan även av känslor och värden. *Äran* går många gånger före *förnuftet*, för att endast nämna en sak. (I vissa traditionella samhällen kan det förnuftiga dock vara att sätta äran främst, men detta ber jag läsaren att här bortse ifrån.) En annan orsak är att människan begår *miss-tag* i sina rationella kalkyler på grund av sina svårigheter att överblicka de olika

situationerna. Tack vare sina misstag, känslor och värden kan människan alltså trotsa lagarnas milda makt. Det kan i sammanhanget erinras om att det är just dessa problem som de så kallade stora sociologerna belyst på ett övertygande sätt.¹⁹

Det tredje förhållandet som man måste vara medveten om beträffande "lagarna" är att deras värde blott är *analytiskt* och *tendentiellt*.²⁰ Med att "lagarnas" värde blott är analytiskt menas att dessa lagar inte är de "lagar" som styr människornas handlande i verkligheten utan bara intellektuella medel att förstå vilka de verkliga "lagarna" är. Detta kommer sig av det faktum att våra "lagar" är samband som framspringer ur *vad vi föreställer oss* att tingens natur är. Det vill säga ur våra teoretiska *konstruktioner* som är förenklade och renodlade bilder av verkligheten men inte verkligheten själv. Detta faktum, som i den anglosaxiska världen av någon för mig helt obegriplig anledning är kontroversiellt, är betydelsefullt att känna till för att hela tiden vara medveten om den inneboende *osäkerhet* som det teoretiska arbetet är behäftat med och behovet av ständig omprövning. Att "lagarna" endast äger en *tendentiell* giltighet är den logiska följd av verklighetens holistiska och dialektiska natur, av att verkligheten består av ett flertal delar och helheter, alla fyllda av motsättningar. Det innebär att det finns lika många "lagar" som det finns helheter och att dessa befinner sig i strid med varandra. En enskild lag kan därför aldrig utöva mer än ett *partiellt* inflytande, och detta inflytande riskerar till yttermera visso att helt eller delvis sättas ur spel av andra, högre, "lagar". Saken, som är enklare än vad det kan tyckas, kan illustreras med Kriget. Krigets ursprungliga lag är tendensen till ytterlighet. Det är den "lag" som framspringer ur krigets väsen – tvekampen – eller med andra ord ur logiken i "dödar jag inte dig så dödar du mig" och det diaboliska spelet av drag och motdrag som detta leder till. Det var denna tendens till ytterlighet som Clausewitz var den förste att blottlägga på ett djuplodande sätt. Men Clausewitz' teoretiska reflektioner skulle inte stanna vid detta utan berörde ytterligare en sak av kardinalbetydelse för att förstå de reella krigen. Det var att denna ursprungliga tendens till ytterlighet motverkas av en annan, högre, logik: av politikens logik. Ty kriget är ett medel för politiken och följaktligen underordnat politikens syften. Är dessa moderata ligger det därför i tingens ordning att krigshandlingarna inte når till sin logiska slutpunkt och att det blir fred utan att den ena sidan skall behöva utplåna den andra.²¹

Därmed torde läsaren också vara i stånd att förstå att företaget att försöka belägga de olika förklaringarna med den hundra procentiga empiriska säkerhet med vilken man kan belägga så kallat enkla fakta (huruvida någonting har eller inte har hänt, hur ofta det har hänt osv) helt enkelt är utsiktslöst. Tendentiella lagar innehåller enbart en tendentiell sanning och det är en tanke man måste försona sig med.

Kan en teoretisk förklaring inte beläggas hundra procentigt så medför detta att den inte heller kan vederläggas. Kan vi då avgöra om en förklaring är bra eller dålig?

Självfallet, men utifrån andra kriterier än dem man tillämpar på de empiriska hypoteserna. De kriterier som kan utnyttjas är, exempelvis om förklaringen ifråga är djupsinnig eller ytlig, ensidig eller mångsidig, rimlig eller orimlig etc. Ytliga teorier är i regel ointressanta. Ensidiga förklaringar vittnar bara om författarens bristande kunskap och intellektuella omogenhet. Alltför fantasifulla teorier faller på sin egen orimlighet. Den humanistiska forskningens objektivitets-, kvalitets- och sanningsideal råkar med andra ord inte i fara bara därför att de inte kan uppfyllas på samma säkra sätt som i fysiken.²²

För tydlighetens skulle vill jag här tillägga att ur en vetenskapssyn som min följer att de empiriska inslag som förekommer här och var i avhandlingen uteslutande har en *illustrativ* funktion. Å andra sidan måste jag också betona att teorier som "praxeologin" och begrepp som "Staden" ytterst grundar sig på empiriska iakttagelser – en drygt tvåtusenårig historisk erfarenhet. Jag är medveten om att de nyss anförda preciseringarna och kommentarerna är i knapphändigaste laget och att de väcker minst lika många frågor som de ger ofullständiga svar. Men det kan inte hjälpas. Det är bara att konstatera att denna problematik starkt påminner om ett bottenlöst träsk. Om alla dessa ting tvistar de lärda än och med all sannolikhet lär de komma att få fortsätta göra det i evigheters evighet. Ett visst sinne för det strategiska säger mig dessutom att mitt mål aldrig kan vara att försöka övertyga läsaren om att min vetenskapssyn är den enda rimliga, utan bara att den inte är alldeles orimlig och att den är förankrad i en vetenskaplig tradition.

Om idealtyperna gör verkligheten begriplig så förklarar "lagarna" vissa aspekter av den. Idealtyperna och "lagarna" gör verkligheten meningsfull och tillhandahåller därigenom en fruktbar förståelse- och förklaringsram för empiriska studier då de belyser vilka verklighetens olika generella delar är, hur dessa hänger ihop och varför, vad som hör slumpen till och vad som är mindre väsentligt osv. Vet vi exempelvis att revolutionerna uppvisar den generella egenskapen att vara "farliga", vet vi också att en av de många frågor som en mångsidig revolutionsteori måste belysa är varför människor *vågat* genomföra dem. Är vi sedan förtrogna med "lagen" om att det skall vara förhållandevis "lätt" att handla för att saker och ting skall bli gjorda i historien, så förfogar vi också över en betydelsefull ledtråd.

I.2.3 Den humanistiska reflektionens och argumenteringens konst

Jag ämnar nu återkomma till problemet med att våra iakttagelser av verkligheten är subjektiva och konsekvenserna av detta. Inledningsvis måste jag dock påpeka att här inte är platsen att bevisa att våra observationer alltid är observationer gjorda utifrån en viss synvinkel och en viss bestämd referensram. Det vill säga att vi inte registrerar verkligheten förutsättningslöst, utan att det vi iakttar är en tolkad och gestaltad verklighet. Här är bara platsen att presentera författarens vetenskapssyn för att underlätta förståelsen av det han skrivit.

Följderna av antagandet att våra perspektiv och personliga referensramar spelar en strategisk roll i humanvetenskaperna är två. Den första är att objektivitet aldrig kan vara något annat än ett ideal, en strävan, en utmaning. Den andra att god humanistisk forskning är sådan som tar hänsyn till kunskapens subjektiva villkor, och som i personligt engagemang men också i en ständig inre strid mot de subjektiva begränsningarna, fördomarna och inskränkningarna ser förutsättningarna för att övervinna subjektivismen i den utsträckning det är praktiskt möjligt.

Låt mig kortfattat kommentera detta med engagemanget, innan jag övergår till att beröra de konsekvenser för det humanistiska skrivsättet som betoningen av den avgörande rollen av iakttagarens kultur och erfarenheter medför. Saken har två aspekter. Personligt engagemang är å ena sidan förutsättningen för att vinna den plågsamma inre strid mot de ensidiga perspektiv, de trånga vyer och den torftiga bildning, som predestinerar oss att missa stora bitar och väsentliga sidor av verkligheten, ifall vi vägrar att utkämpa den. Detta kommer sig av det faktum att det är ur konfrontationen med livets besvärligheter och ur den praktiska insikten att saker och ting inte är så enkla som de ser ut och att vissa saker är väsentligare än andra, som man når insikten att för att förstå tingen måste man gå runt dem minst sju gånger, såsom israeliterna blev tvungna att göra för att få Jerikos mäktiga stadsmurar att rasa samman. Deltagande i Stadens politiska liv lär också en annan sak och det är konsten att tillämpa mer än ett perspektiv. Detta eftersom en förutsättning för att lyckas i politiken är att man lär känna motståndaren lika väl som man känner sig själv, och att man anstränger sig för att sätta sig in i hur han tänker och bedömer situationen så att hans drag och motdrag går att förutsäga och förekomma.

Den andra sidan av saken har berörts redan tidigare, när jag nämnde den vikt som bland annat Max Weber fäste vid personlig erfarenhet av det man vill forska om. Utan en sådan erfarenhet och sakkännedom är det nämligen mycket svårt att finna de väsentliga omständigheterna och problemen. Utan att man själv har erfarit den handlingsförlamande tröttheten och rädslan eller anfäktats av det vilseledande tvivlet och av den mänskliga frestelsen att glömma alltsammans och slå sig till ro, är det inte speciellt lätt att tänka praxeologiskt, för att bara nämna detta. Personligt engagemang är sålunda ett nödvändigt måste för att kunna bedriva god humanistisk forskning eftersom det utan det är omöjligt att skriva om väsentliga saker på ett någorlunda objektivt sätt. Utan engagemang kan man visserligen skriva på ett objektivt sätt men knappast om väsentliga saker. Engagemangets risker och faror är å andra sidan att man skriver om väsentliga ting på ett ensidigt sätt. Men om detta finns två saker att säga. Det första är att vad hela saken går ut på är att lösa detta problem genom intellektuell självförståelse, självkontroll och en uppriktig strävan till objektivitet. Det andra är, att åtminstone vad mig personligen anbelangar, så läser jag hellre en ensidig text om väsentliga saker än en så kallat objektiv men garanterat tråkig text om oväsentligheter. Den ensidiga texten

har i alla fall sett en viktig sida av verkligheten, medan den andra texten gått miste om dem alla.

Som läsaren redan torde ha lagt märke till är denna avhandling skriven i en personlig stil. där lansar bryts för den ena eller den andra ståndpunkten och adjektiv, invektiv och personliga pronomen flitigt förekommer. (Och värre kommer det att bli efter det att läsaren nu varnats.) Detta skrivsätt — som naturligtvis också betingas av den latinska benägenheten att ta det allvarliga på lek — är den logiska följden av den vetenskapssyn som läsaren nyss blivit bekant med.

Själv skulle jag vilja karaktärisera detta arbetes stil som metaforisk, episk, lärd och (själv-)ironisk. Dessa olika drag fyller alla viktiga funktioner. Förutom att göra läsningen angenäm och undanröja känslomässiga blockeringar syftar den nämligen till att *understödja* argumenteringen genom att förvissa läsaren om att författaren behärskar reflektionens och argumenteringens konst.

Det *metaforiska* momentet består i att framställningen knyter an till trojanernas öden och äventyr *efter* trojanska kriget så som de diktades av Vergilius i Eneiden. Syftet med detta har varit tvåfaldigt.

Det första är att visa att författaren utkämpat den "inre strid" som ovan sades vara en av förutsättningarna för bra humanistisk forskning. I mitt fall har denna strid utgjorts av ett försök att befria mig från det ensidiga marxistiska perspektivet. Anknytningen till Eneiden har då fallit sig naturlig för mig eftersom såväl spanskan som katalanskan medger ett förträffligt sätt att visa att man fått perspektiv på sig själv och de "egna" och försöker hålla en viss distans till samtidens politiska och/eller vetenskapliga stridigheter. Det är att kalla anhängarna av de motstridiga uppfattningarna för "tyrier" respektive "trojaner" och själv hålla sig utanför bägge kategorier.

Tilldragelserna i Eneiden är dessutom sådana att frestelsen att dra paralleller mellan trojanernas irrfärder i Medelhavet och det intellektuella äventyr som denna avhandling presenterar och föreslår, varit för stor för att kunna motstås.

Det andra syftet med den metaforiska stilen har varit att undvika att tynga framställningen med komplicerade begrepp typ "den klassiska politiska historiefilosofin". Genom att i stället bruka symbolen Kartago blir saken mycket enklare och texten lättare att läsa. I längden blir det dessutom inte speciellt inspirerande att gång på gång upprepa termer som "marxismen", "marxisterna" osv.

Det *episka* momentets syfte är att belysa att författaren är klar över att med försiktighet och småaktiga hypoteser — för att citera Strindberg — ingenting väsentligt kan uträttas på det teoretiska området.

Så det *olympiska* och det *lärda*. Dessa moment avser att göra det klart för läsaren att författaren har förstått att teoretisk djärvhet förutsätter ett orubbligt självförtroende på gränsen till intellektuell arrogans, distans till det jordiska och dessutom en viss världsvana.²³ Att man skall känna sig hemma-

stadd bland de stora kanonerna och använda sig av dem på ett naturligt sätt för att våga röra vid de intressanta och väsentliga sidorna av verkligheten.

Det (själv-)ironiska momentet (som finns inbyggt i den retoriska och bombastiska episka stilen) slutligen, syftar till två ting. För det första till att upplysa läsaren om att författaren inte lider av storhetsvansinne bara därför att han anpassar sig till forskningens villkor. Att han är den förste att veta att allvaret är de dummas sköld och att den största dumheten man kan begå i vår galna och osäkra värld är att ta sig själv och det man gör alltför mycket på allvar. Att förebilden snarare än Alexander, Hernan Cortéz eller Napoleon måste vara Don Quijote och att han är slug nog att förstå varför: därför att då blir man osårbar. Vad bekommer det Don Quijote att man gör narr av honom?

För det andra syftar (själv-)ironin till att tala om för läsaren att författaren känner till att i argumenteringens konst ingår inte bara behovet att tillförsäkra sig ett värdigt återtåg utan därtill behovet av ett klokt och listigt försvar. Ironin fyller nämligen två defensiva uppgifter. Dels att avskräcka läsare med kritiska ambitioner från att vilja göra allvar av dem av fruktan för att göra bort sig ifall motargumenten inte skulle visa sig vara tillräckligt solida. Dels att provocera samma läsarkategori till överilade teoretiska angrepp som inte kan leda till något annat än att föra ytterligare vatten till författarens kvarn.

I.3 Något om revolutionsforskningen

Läsaren är nu tillräckligt bekant med författarens vetenskapssyn och käpphästar för att kunna förstå hans synpunkter på den komparativa revolutionsforskningen. Så låt oss ta itu med dessa.

Än en gång måste jag dessvärre börja med att göra läsaren besviken genom att säga, att om det han eller hon väntar sig är en nyanserad och utförlig presentation av denna forskningsgren, så väntar han eller hon förgäves. Någon sådan genomgång av forskningsläget kommer inte att företas här. Inte bara på grund av så kallade arbetstekniska skäl utan först och främst därför att en riktig presentation av tidigare forskning skulle tillmäta den en betydelse – positiv eller negativ – för mitt arbete som den inte har haft. Sanningen är att med undantag för tre enkla – men dock betydelsefulla! – idéer så är det enda jag lärt mig av revolutionsforskningen vad och hur man *inte* skall forska om revolutionerna ifall man vill förstå dem. De tre användbara idéerna är följande 1) att revolutionerna är *sällsynta* fenomen som inte är tänkbara var och när som helst; 2) att revolutionerna är resultatet av interaktionen mellan *två parter* – de däruppe och de därnere; 3) att revolutionerna "görs" av *marginaliserade intellektuella* som strävar efter politisk hegemoni. Samtliga dessa idéer presenteras mera utförligt i kapitel III.

Det som här och nu kommer att framföras om den komparativa revolutionsforskningen är tämligen kortfattat, svepande och generaliserande. Detta därför att det enda syftet är att belysa de idealtypiska drag som är relevanta

för att motivera min kritik av denna forskning. Det som revolutionsforskarna summariskt kan sägas ha ägnat sig åt är följande: 1) att klassificera de "revolutionära fenomenen"; 2) att finna gemensamma orsaker; 3) att leta reda på regelbundna mönster; 4) att förklara de olikartade effekterna av revolutionerna.²⁴ Gemensamt för revolutionsforskarna är också deras samhällsbevarande intentioner.²⁵ Revolutionsforskningen är allt annat än politiskt oskyldig om nu någon trodde det. I själva verket är den rörande machiavellisk. Dess avsikt är nämligen att komma underfund med hur revolutionerna *kan undvikas*.

Självfallet har jag ingenting att invända mot att revolutionsforskarna har politiska intentioner av konservativ karaktär. Det är helt i sin ordning och dessutom det som förklarar att de kunnat komma på de tre väsentligheter som nyss talats om. Om jag har några invändningar på detta plan är det snarare att revolutionsforskarna inte är samhällsbevarande i tillräckligt stor utsträckning. Att de inte är tillräckligt engagerade för sin sak och framförallt att de inte är tillräckligt belasta i det klassiska politiska tänkandet – i dess stolta traditioner och djupsinniga tankar kring Staden och den politiska stabiliteten. Det som i mina ögon gör den etablerade revolutionsforskningen problematisk är snarare dess genomgående positivistiska inriktning som gör dess resultat diskutabla, kaotiska och i vissa fall triviala.

Den positivistiska orienteringen medför att förståelsen av revolutionerna i många fall antas bestå i att kunna förklara deras *utbrott* och *händelseförlopp*. Det vill säga det yttre skeendet och de omedelbara och lätt iakttagbara orsakerna till detta yttre skeende snarare än revolutionernas historiska innebörd och de politiska och strategiska problem som de aktualiserar i egenskap av mänskliga handlingar.

Detta förhållande har i litteraturen om revolutionsforskningen diskuterats av bland andra den italienske sociologen Alberto Melucci.²⁶ Melucci kritiserar funktionalistiska forskare som Chalmers Johnson för att ta alltför lätt på frågan om de "förändringar" som den funktionalistiska skolan brukar se som orsaken till att det politiska systemet råkar i obalans. Han menar att även dessa "förändringar" måste göras till föremål för analys och att revolutionsforskningen inte kommer att kunna betraktas som meningsfull förrän den lyckats förena analysen av händelseförloppet med mera djupgående "strukturella" undersökningar. Själv är jag av den uppfattningen att vad Melucci efterlyser bara är ett första nödvändigt steg. För att revolutionsforskningen skall kunna "täcka" sitt objekt är ytterligare ett steg av nöden: analysen måste föras till den i våra prosaiska dagar nästan bortglömda kontinent som den politiska historiefilosofin utgör. Det är detta denna avhandling vill försöka bidra till. I sammanhanget vill jag också nämna att det faktiskt finns forskare som utfört undersökningar av den typ som Melucci efterlyser, exempelvis den nordamerikanske sociologen Barrington Moore och den i Kanada verksamme historikern Theda Skocpol.²⁷

Den ensidiga koncentrationen på det yttre skeendet dömer med andra ord revolutionsforskarna till ytlighet. Men frågan är om den allvarligaste svag-

heten ändå inte ligger i själva idén att vilja förklara revolutionernas utbrott och förlopp på samma "objektivistiska" sätt som man förklarar en, låt oss säga, vulkanisk eruption.

De klassiska exemplen på dylika försök är James C Davies' revolutions-teori och Crane Brintons "The Anatomy of Revolution".²⁸ Davies försöker komma underfund med *när* revolutionerna bryter ut. Han hävdar att nyckeln till detta spörsmål ligger i en kombination av Marx' och Tocquevilles revolutionsuppfattningar. Davies menar att Marx utgick från att revolutionerna ägde rum när "folk fick det sämre" medan Tocqueville hyste den motsatta åsikten att det tvärtom var när "folk fick det bättre". (Dessa påståenden kan dessutom diskuteras emedan såväl Marx som Tocqueville sade åtskilligt mer och betydligt intressantare saker om revolutionerna än så. Men detta kan här lämnas därhän.) Dessa uppfattningar, argumenterar Davies, borde emellertid inte ses som oförenliga utan som komplementära. Det ligger någonting i bägge och hans kända slutsats blir att revolutionerna *händer när människor efter att ha fått det bättre ett tag plötsligt får det sämre*. Hans grundtanke är att den aggressiva handling en revolution är måste bero på frustration och att frustrationen endast kan vara en följd av svikna förhoppningar. För att bli frustrerade måste människor dock ha kunnat hoppas på något bättre, vilket förutsätter en period av ökat välbstånd.

Det diskutabla med denna teori, förutom det faktum som bland andra Wertheim påpekat, nämligen att inte alla kända revolutioner följer Davies' mönster,²⁹ är givetvis den syn på kausaliteten som den bygger på. Ty det förutsätter att man antar att människor – vilket Barrington Moore varit inne på – reagerar på en objektiv situation likt kemiska preparat som blandas i ett provrör³⁰ och att det därför är tillräckligt att de så kallade objektiva omständigheterna föreligger för att ett fenomen skall äga rum. Nu är det emellertid så att det typiska för de mänskliga fenomenen är den avgörande roll som de så kallade subjektiva omständigheterna spelar – människornas perceptioner av realiteten, deras känslor, deras och motpartens handlingskonst osv. Och det är på detta Davies' teori stupar: hans teori tar inte hänsyn till fakta som exempelvis att det krävs att de därmere skall *veta* eller *tro* att det är de däruppe som bär ansvaret för problemen för att de skall rikta sin "aggression" mot överheten. I annat fall kan frustrationen komma att kanaliseras mot diverse syndabockar eller helt enkelt internaliseras och leda till allmän apati.³¹ Davies tycks inte känna till att en stor del av konsten att hålla sig kvar vid makten alltid gått ut på att tala om för dem därmere att de "dåliga tiderna" inte beror på de styrandes inkompetens utan på att "omständigheterna" är sådana att det inte står i mänsklig makt att behärska dem. Och det torde även ha undgått honom att för att en revolution skall "bryta ut" krävs också att människor *vågar* göra den, vilket inte alltid behöver vara fallet när "folk får det sämre efter att ha fått det bättre". Felet med den typ av diskussion som Davies representerar är alltså att den inte tar notis om att mänskliga fenomen inte kan förklaras som man förklarar naturvetenskap-

liga företeelser. Sambanden i den mänskliga verkligheten är varken enkla eller naturnödvändiga.

Om Davies försökte finna ett regelbundet och allmängiltigt mönster i revolutionernas *utbrott* så var Crane Brintons avsikt att finna ett liknande mönster i de olika revolutionernas *förlopp* genom bestämda stadier och faser. Resultatet av hans ansträngningar blev hans teori att alla revolutioner genomgår samma stadier: från en moderat fas går de över till en radikal fas för att sedan utmytna i Thermidorreaktionen.³²

Att Brinton lyckas åstadkomma detta mönster eller rättare sagt att han lyckas få alla förlopp i de så kallade stora revolutionerna att stämma överens med franska revolutionen, berodde självfallet på att han, som Lawrence Kaplan och många andra påpekat, förvrider historiska data.³³ Men det viktiga för oss i sammanhanget är mindre att konstatera att Brintons teori i likhet med Davies' helt enkelt inte går ihop med verkligheten än att förstå att själva tanken på en teori om regelbundna historiska förlopp är befängd. Ty det är att förbise slumpens och styrkeförhållandets roll samt människans förmåga att lära av historien och hennes strategiska kapacitet att undvika ofördelaktiga situationer som hon tidigare har erfarenhet av. Wertheims kritiska anmärkning apropå Brinton synes mig därför vara högst träffande: "revolutionernas faktiska gång (är) så beroende av tillfälligheter, personliga faktorer och specifika historiska omständigheter att det krävs en Prokrustes för att tro att alla dessa unika processer skulle kunna tvingas in i ett enda och allmängiltigt mönster".³⁴

Frågan om revolutionernas mera konkreta "utbrott" och "förlopp" är enligt min uppfattning typiska exempel på sidor av verkligheten som teorin inte kan eller bör befatta sig med och som därför måste lämnas åt den empiriska forskningen.

Revolutionsforskningen har således en kaotisk karaktär. Enkelt uttryckt består detta kaos i att revolutionsteorierna är en mångfald, att de förklarar vitt skilda saker, att författarna sällan är medvetna om vad de egentligen förklarar eller belyst och att de inte heller är helt på det klara med att det de belyst i regel bara är en bit av det stora hela.

Det finns alltså många olika typer av revolutionsteorier: sociologiska, politiska, psykologiska, ekonomiska osv. och problemet är att de inte är artikulera och inordnade i en helhetssyn.³⁵

Det förvirrande intryck som litteraturen ger kan sålunda inte vara större. Till detta bidrar att de olika revolutionsforskarna rör sig med högst avvikande revolutionsbegrepp. Detta senare spörsmål tänker jag dock bortse från tills vidare. Att revolutionslitteraturen är otillfredsställande är jag inte ensam om att finna. Som stöd kan anföras den ansedde amerikanske forskaren Harry Ecksteins arbete om det han kallar för "the internal wars" etiologi, det vill säga orsaksförklaringar.³⁶ Eckstein reagerar kraftigt mot kaoset i revolutionsforskningen och pläderar för nödvändigheten att skapa ordning och reda. Här är inte platsen att redogöra för hur han själv sökte göra det, men så mycket

bör ändå sägas att det var på basis av framför allt hans arbete jag så småningom kunde få en någorlunda samlad bild av revolutionsforskningens grundläggande idéer. Därmed kunde jag också bli medveten om dess begränsningar: bristen på historiefilosofiskt och praxeologiskt perspektiv.

1.4 Det politiska och debattmässiga sammanhanget

Inte heller den här avhandlingen är politiskt oskyldig. Här är syftet emellertid ett helt annat än vad de etablerade revolutionsforskarna vanligen har, alltså att komma underfund med hur revolutioner kan förhindras. Jag har inget intresse av att förhindra en revolution. Mitt problem är å andra sidan inte så mycket att få veta hur man gör för att genomföra en revolution *som att få veta vilken revolution det kan bli fråga om och vem som kan tänkas bli dess subjekt*. Ty bakgrunden till denna avhandling är snarare marxismens och socialismens kris än kapitalismens problem. Polemiken för jag i första hand mot "släkten", och det är den marxistiska metafysiken och vänsterns strategi som står i skottgluggen även om mina syften förvisso är moderata. Kritiken är nämligen konstruktiv. Mitt lilla teoretiska krig är ett krig av "det andra slaget" vilket jag hoppas att läsaren förstår. Liksom att man måste demolera innan man konstruerar och att konstruera är svårare än att demolera.

Problematiken är med andra ord sofistikerad och det innebär bland annat att den borgerligt sinnade läsaren kan vara relativt lugn ty denna gång får han eller hon åse tjurfäktingen på betryggande avstånd, som spanjoreorna säger.

Nå, vad består socialismens och marxismens kris i?

Ytterst förenklat och renodlat i följande:

A. Varken socialdemokratin eller leninismen lyckades genomföra en socialistisk omdaning i Västeuropa. Socialdemokratin förvandlades till en politiskt subaltern rörelse. Den gav helt enkelt upp målet att erövra den politiska hegemonin. Leninismen, å sin sida, gav inte upp målet men förlorade medlen och försvann från den reella politiken. Det enda leninismen lyckades med innan den hamnade i politikens ökenmarker var att skapa kontrarevolutionära situationer runt om hela Europa genom att *skrämma* en motpart som var *starkare* till att vidta motåtgärder – det vill säga det som den politiska konstens klassiker brukar betrakta som höjden av strategisk inkompetens.³⁷ Den roll som kommunisterna vid enstaka tillfällen likväl kunde spela i den reella politiken måste tillskrivas den omständigheten att de vid de tillfällena gömde leninismen i garderoben.

B. Där revolutionen däremot blev av, resulterade den inte i den socialism man hade tänkt sig. Arbetarklassen blev aldrig den härskande klass det var meningen att göra den till, utan förblev en subaltern, underordnad klass och till råga på allt utan vare sig fackliga eller politiska rättigheter. De nya herrarna blev i stället de intellektuella som lett revolutionen *malgré eux*.

C. Risken för att kampen mellan arbete och kapital slutar med ”de kämpande klassernas gemensamma undergång” (i fysiskt såväl som i moraliskt avseende) är i vår tid inte längre frånvarande eller avlägsen. Arbetarrörelsen tycks idag sträva mot samma mål som kapitalismen – ständigt ökad tillväxt – utan att bekymra sig speciellt mycket om de ekologiska följdverkningarna av rovdriften på naturen och det faktum att standardökningen sker i en värld där en majoritet av det mänskliga släktet lever på svältgränsen. Arbetarrörelsen tycks inte förstå nödvändigheten av att göra de *omfattande uppoffringar* som lösningen av denna vår jords överlevnadsproblem implicerar.

D. Marxismens kris består, slutligen, i oförmågan att inse och förklara allt detta. Marxismen kan varken förstå varför det inte blev någon revolution, varför arbetarklassen inte blev en styrande klass eller varför arbetarrörelsen idag inte är den kraft som kan ta initiativet till att lösa vår tids överlevnadsproblem (även om ingenting torde kunna göras *utan* arbetarrörelsen).

Det är i korthet bakgrunden till mina frågor: vilken strategi?, vilken revolution?, vilket subjekt?, vilka är de tänkbara negativa konsekvenserna?

Den andra ambitionen med denna avhandling är med andra ord att övertyga den vänstersinnade läsekretsen om det akuta behovet av att reflektera över revolutionen utifrån *helt andra frågor* än dem man vanligen utgått ifrån: hur skall borgoisin exproprieras?, vilka är den proletära revolutionens betingelser osv?

Detta tänker jag göra genom att försöka belysa *orsakerna* till marxismens oförmåga att förstå alla de nyss nämnda problemen och *vad man skulle kunna göra* – en hästkur – för att avhjälpa ”krisen”. Mina ambitioner på detta plan är emellertid begränsade, emedan jag är medveten om mina ofullkomligheter och dessutom tror att detta inte kan vara en ensamvargs arbete.

Stunden är därigenom kommen att ta upp detta med tyrierna och trojanerna till behandling.

1.4.1 Eneiden som hästkur

Med ”tyrier och trojaner” avses anhängare av motstridiga uppfattningar eller intressen. Uttrycket är hämtat från Eneiden. I avhandlingen symboliserar ”tyrierna” de klassiska aristokratiska (i ordets vidaste betydelse) politiska och strategiska tänkarna och ”trojanerna” de plebejiska marxisterna. Den begreppsliga innebörden av dessa två kategorier diskuteras strax.

Det kan vara på sin plats att här friska upp läsarens minne och kortfattat redogöra för handlingen i Eneiden:

Gudarna har bestämt att Troja skall gå under och så skall det också bli. Bland Olympens gudar finns det dock de som håller på trojanerna. I stridens elfte timma, när trojanernas öde synes vara beseglat, uppenbarar sig en av

dem – Venus – i den skövlade staden och uppmuntrar de trojaner som finns kvar i livet att fly undan de hämndlystna danaerna (grekerna). För att uppmuntra dem att fatta det ur moralisk synvinkel tvivelaktiga beslutet lovar gudinnan trojanerna att de skall gå en strålande framtid till mötes i fall de återvänder till de avlägsna trakter (Italien) deras förfäder en gång hade kommit från. Trojanerna lyder sent omsider Venus' råd, går ombord på sina skepp och lämnar det eldhärjade Troja åt sitt öde.

Tyrierna stöter trojanerna på under sina irrfärder på Medelhavet. Gudinnan Juno framkallar en storm som får de trojanska flyktingarna att lida skeppsbrott. De hamnar i närheten av Kartago, den stad som de ditflyttade tyrierna är i full färd med att bygga upp. Tyrierna bistår de utblottade trojanerna med förnödenheter.

Det går emellertid inte riktigt ihop med de planer som smidits av gudarna för trojanernas räkning. Gudarna ser till att de i början hjärtliga relationerna mellan tyrierna och trojanerna snart försämras. Trojanerna beordras inom kort av Jupiter att lämna Kartago och segla vidare till Italien, där det är deras skickelse att grunda en ny, *egen* stad. Följden av gudarnas intriger blir att tyrierna blir de otacksamma trojanernas svurna fiender, vilket är Vergilius' sätt att förklara det eviga hatet mellan Kartago och Rom.

Att jag dragit in Vergilius och Eneiden i denna avhandling hänger förvisso samman med att de i Eneiden skildrade tilldragelserna på ett utmärkt sätt illustrerar vad jag – efter att för egen del ha kommit underfund med ”ungdomsårens förtjusande missuppfattningar” (Proust) – menar skulle kunna vara ett sätt för oss teoretiska trojaner att förstå alla de problem som marxismen idag saknar övertygande svar på. Nämligen att överge det plebejiska perspektivet, glömma det mesta de trojanska strategerna har sagt och i stället lära oss det klart överlägsna tyriska sättet att tänka, för att sedan *börja på ny kula* såsom sagans trojaner gjorde när de plågsamt erkände att ”Troja har varit” och bestämde sig för att bygga en ny stad. Det vill säga det beslut som så småningom skulle leda till att den eviga staden Rom grundades.

1.4.2 Några klargöranden

Innan jag preciserar innebörden av idealtyperna Kartago och Troja måste jag återkomma till problemet med idealtyperna och lägga till något därvidlag.

En idealtyp är för det första, som vi redan vet, inte ”verkligheten” utan en mer eller mindre lyckad teoretisk rekonstruktion av densamma. Dessa rekonstruktioner inbegriper, för det andra, ett element av, som Raymond Aron uttrycker det, ”schematisering eller rationalisering”.³⁸ De är förenklade och renodlade bilder av verkligheten som inte fångar in *alla* egenskaper hos objektet utan endast de som anses vara *väsentliga* ur en viss bestämd synvinkel och *relevanta* i ett givet sammanhang.

Som alla urval är urvalet av typiska egenskaper *godtyckligt* men det är

å andra sidan just detta, vilket läsaren redan fått höra flera gånger, som förvandlar vetenskap till konst: den omdömesgilla godtycklighetens konst.

Detta är naturligtvis Weber och inte Aristoteles.

Poängen hos Weber är att: 1) ingen kategori som är meningsfull för att belysa något är för vid, vag eller oprecis; 2) det ligger i tingens ordning att idealtyperna är förenklade och renodlade modeller av verkligheten; 3) det är fullständigt legitimt att räkna heterogena objekt till en och samma kategori bara de har *en* väsentlig egenskap gemensam.

1.4.3 Troja och trojanerna

Troja är alltså de plebejiska marxisternas teoretiska stad. För att den idealtyp av marxism som jag strax skall skissera inte skall missuppfattas måste jag inledningsvis anmärka att idealtypen *uteslutande* anger marxismens *politiska historiefilosofi*. Det vill säga inte paradigmet i dess helhet utan bara dess metafysik eller, vilket är detsamma, dess yttersta och enklaste paradigmatiska grundstenar, dess perspektiv på samhället och historien och dess strategiska tumregler.³⁹

Läsaren måste dessutom ha klart för sig att ett paradigms metafysik är någonting som existerar i *tillämpningen* av teorin snarare än i de Heliga Skrifterna. Någonting som är en självklar förutsättning för allt tänkande men som inte nödvändigtvis skrivs eller, rättare sagt, som inte finns återgivet någonstans på ett systematiskt sätt och som det följaktligen är nödvändigt att *lukta sig fram till*.⁴⁰ Om paradigmernas metafysik bör till yttermera visso sägas att det inte hör till ovanligheterna att paradigmernas företrädare vägrar kännas vid dem när de börjar ana dess ihållighet. Men nu till saken.

Enligt Troja består världen av en härskande minoritet av egendomsägare och en underordnad majoritet av egendomslösa. Den härskande minoriteten förtrycker majoriteten för att kunna utsuga den och ökar därigenom sin makt och egendom. På det sättet fortsätter den att leva gott på den behärskade majoritetens bekostnad.⁴¹ Detta är tvivelsutan vad man ser när man tittar på världen "underifrån".

De trojanska grundkategorierna blir sålunda fyra: underordning, utsugning, förtryck och klasskamp. Klasskampen är resultatet av de egendomslösa massornas motstånd mot de härskande klassernas utsugning och förtryck.

Men från grodperspektivet kan man se ännu mera. Man kan därtill se att världen består av och existerar tack vare underklassens *arbete*. I den trojanska föreställningsvärlden är det därför slaverna som bygger upp pyramiderna på samma sätt som det är arbetarna som idag bygger vårt samhälle vidare.

Trojanernas mest stolta kategori är begreppet "produktionssätt", en idé som Marx, betecknande nog, började att utarbeta från "basen" och, symboliskt nog, dog ifrån utan att ha krönt med den påtänkta "överbyggnaden". I "produktionssättet" sammanförs de fyra grundläggande kate-

gorierna med föreställningen att det är med underklassens arbete samhället står och faller. Begreppet "produktionssätt" beskriver hur samhället ser ut och lägger därmed grunderna för att förklara varför det ser ut som det gör.

Samhället antas vara indelat i en bas och en överbyggnad. Basen är produktionen, överbyggnaden politiken och ideologin. Produktionen är dock inte bara "arbetet" utan även det tvång och den utsugning som ägarna till produktionsmedlen utövar och den ekonomiska klasskamp tvånget och utsugningen framkallar. Ytterst är alltså produktionen klasskamp som althusserskolan brukar uttrycka det.⁴² Klasskampen hotar ständigt att undergräva den bestående ordningen och det är här politiken och ideologin kommer in i bilden. Politiken och ideologin är två av överklassens medel att få underklassen att lyda och samtycka till tingens rådande ordning, vilket är en förutsättning för att samhället skall kunna fungera. Underklassen skräms med andra ord till lydnad och indoktrineras till samtycke av de härskande klassernas profeter, ideologer, präster, lärare och teknokrater.

Förhållandena i klassamhället är emellertid definitionsmässigt instabila då det bara är de däruppe som behöver dem därnere och inte både och: herrarna behöver folket men folket behöver inte herrarna. Det normala är således att klassamhället befinner sig på den "sociala" revolutionens rand. En revolution som anses vara liktydig med exproprieringen av de produktionsmedel på vars innehav trojanerna tror att överklassen bygger sin makt och som de menar tillhör folket som skapat dem. Ty en av poängerna med marxismen är att den tycks påvisa att kapital inte är något annat än så kallat dött arbete och att revolutionerna i själva verket går ut på att "expropriatorerna själva blir exproprierade".⁴³ I Troja är man förstas inte alldeles ovetande om att de däruppe utöver att utsuga och förtrycka människorna också gör en del annat, som exempelvis *ackumulerar* det för samhällets reproduktion och vidareutveckling nödvändiga överskottet och *leder* människorna i tillvaron och i arbetet, och att det är det som är *problemet*. Men dessa insikter av tyriskt ursprung hör inte till det idealtypiska för paradigmet utan odlas snarare av det missnöjda och halvunderjordiska kattarpartiet i Troja. Det vill säga av dem på vars missnöjes eld denna avhandling avser att gjuta ytterligare olja.

Så långt om de vise människens metafysiska föreställningar. Nu till strategierna.

Trojas mål är, som alla torde känna till, inte bara att förklara utan även förändra världen. Detta kräver en strategi och även Troja har sina strategier.

Den trojanska strategidebatten börjar redan med Marx och Engels själva. Engels får betraktas som den förste store trojanske strategen (han var tillika den förste trojanske taktikern, men detta måste här lämnas därhän). Den andre trojanske strategen av betydelse är Karl Kautsky, som försvarade arvet från Marx och Engels mot såväl revisionisternas (Bernstein) som vänsterradikalernas (Rosa Luxemburg med flera) attacker. Den tredje ledande trojanske strategen är Lenin vars tänkande skulle bli den obligatoriska referensramen

för de revolutionära strategier som kom efter honom: Gramsci, Mao Zedong etc.

Vad trojanernas strategiska funderingar gått ut på kommer att utvecklas lite mera utförligt i den egentliga framställningen (IV.9). Här skall jag bara nämna det som utgör de två grundläggande tankarna för alla trojanska strateger:

a) att det både är möjligt och nödvändigt att förändra samhället medelst en radikal revolution och b) att det krävs ett revolutionärt parti med radikala mål för att göra revolution.

Skillnaderna mellan de olika trojanska strategierna är visserligen stora, men tvisterna har gällt frågorna om *medlen* att åstadkomma den radikala revolutionen. Axiomen om den nödvändiga radikala revolutionen och det radikala partiet har däremot aldrig blivit föremål för någon polemik bland de revolutionära trojanerna, och det är därför korrekt att betrakta dessa två axiom som den gemensamma nämnaren för den trojanska strategin. Även här måste den reservationen dock göras att det har runnit mycket vatten under broarna sedan de första trojanska strategierna författade sina verk. Idag finns det trojanska strateger – eurokommunisterna – som hellre talar om historiska kompromisser. Det är där deras tankar slutar som denna avhandling försöker ta vid.

I.4.4 Kartago och tyrierna

Kartago är överklasstänkarnas högmodiga teoretiska stad. Även beträffande denna idealtyp av en huvudströmning inom den politiska historiefilosofin måste jag dock inledningsvis göra vissa påpekanden. Det är för det första att Kartago är min egen konstruktion och för det andra att Kartago är ett vidare begrepp än Troja. Kartago – och här haltar metaforen – började nämligen att tänka långt innan Troja ens var påtänkt och omfattar en mer än tvåtusen år gammal tanketradition.

Om Kartagos existens har naturligtvis även andra författare varit medvetna fast i delvis andra termer. En idéhistoriker som kan illustrera detta är Henry J Schmandt, vars begrepp "det västerländska politiska tänkandet" täcker en stor del av vad som här kallas för Kartago. Schmandt har identifierat sex generella uppfattningar som typiska för detta tänkande:

"1) människans rationella, moraliska och religiösa natur; 2) existensen av en naturlig morallag; 3) statens organiska natur; 4) behov av konstitutionell regering; 5) önskvärdheten av att styrelsen utövas under beaktande av hjälpprincipen; 6) det demokratiska statsskickets legitimitet."⁴⁴

Schmandt pekar också på en sak som kan vara på sin plats att dra fram här: "Alla dessa premisser fanns inte från början. Några av dem har framträtt undan för undan eller blivit klarare formulerade, allteftersom mönstret för västligt tänkande har utvecklats. De har heller inte blivit enhälligt accepterade.

Några av västerns framstående tänkare har ifrågasatt en eller flera av dem. Men i stort sett har de visat sig hållbara och godtagits i vida kretsar.”⁴⁵

Kartagos grundkategorier är åtta: ledarskap, svårigheter, omgivning, överlevnad, oberoende, kunskap, offer och dygd. Och i princip kan sägas att de artikuleras i begreppet Staden. I motsats till trojanernas grundbegrepp är detta begrepp emellertid inte lika explicit, men man kan lätt bli medveten om dess existens bara man försöker.

Åt Kartagos kunskap kommer att ägnas ett helt avsnitt längre fram (V.1.1) och begreppet Staden har redan behandlats (I.2.1). Här skall jag därför begränsa mig till att göra några kortfattade kommentarer beträffande olikheterna mellan Kartago och Troja, de tyriska strategierna och de trojanska samt presentera de tyrier jag i första hand tänker på, när jag brukar denna kategori.

Det problem som hela det tyriska tänkandet kretsar kring är problemet med samhällets överlevnad eller (vilket är detsamma) kampen för tillvaron, det vill säga *det existentiella problemet*. Det är också utifrån denna centrala fråga tyrierna tänker över världen och förklarar samhällets uppdelning i styrande och styrda: för att underlätta och möjliggöra överlevnaden. Att tyrierna uppfattar samhällets existens som det grundläggande politiska spörsmålet hänger samman med deras hegemoniska perspektiv. De ser alltså världen ”ovanifrån” och därigenom lite längre än vad trojanerna gör.

Tyriernas samhällsuppfattning är lika lite consensusbetonad som trojanernas. I Kartago är kampen en av den mänskliga existensens givna villkor. Skillnaden gentemot Troja är att den avgörande kampen inte antas stå mellan dem däruppe och dem därnere *utan mellan Staden och omvärlden*. Den omvärld man *inte* ser ”underifrån”. Tyrierna betonar social consensus emedan de ser den som en förutsättning för Stadens överlevnad, men det är också det enda.

Tyrierna tänker i övrigt praxeologiskt – vilket bland annat innebär att de tänker politiken såsom man tänker kriget – och i motsats till trojanerna glömmer de inga av praxeologins obehagliga kategorier – hindren, motståndet och offren.

Om jag får summera de väsentligaste olikheterna mellan Kartago och Troja så synes de mig bestå i följande: 1. Där trojanerna ser utsugning och förtryck, ser tyrierna de offer och den disciplin som samhällets existens i en oftast ogästvänlig och fientlig omvärld kräver. 2. Där trojanerna ser mer eller mindre onödiga och godtyckliga härskare ser tyrierna nödvändiga intellektuella och militära ledare – det vill säga samhällskroppens ”huvud”. 3. Där trojanerna ser blott produktion ser tyrierna existens. 4. Där trojanerna ser överbyggnaden, ser tyrierna snarare basen. I den tyriska föreställningsvärlden är det inte slaverna utan arkitekten som bygger pyramiderna. 5. Där trojanerna ser regeln – klasskampen – ser tyrierna undantaget.⁴⁶ 6. Där trojanerna inte ser någonting – omgivningen – ser tyrierna ett hav av svårigheter, hot och faror.

Det som måste sägas apropå de tyriska strategierna är främst två saker. För

det första att det är *de* som har uppfunnit strategin. Detta skedde i Kina någon gång på 400-talet f Kr, när Mo Tsu och Sun Tzu skrev sina verk. Det mesta trojanerna kunnat av strategi har de lärt just av Sun Tzu, Machiavelli och Clausewitz.⁴⁷ För det andra att det centrala i det tyriska strategiska tänkandet är idén att *ju mer man vill göra desto svårare blir det att få någonting gjort ifall man inte är stark nog*. Motpartens *motstånd* blir nämligen *hårdare* då. När de tyriska strategerna studerar revolutionära krig lägger de därför stor vikt vid att studera vad revolutionärerna *från början ville göra* snarare än vad de gjorde senare, för att förklara varför de lyckades eller misslyckades. Detta, som är något som undgått de trojanska strategerna *helt*, utvecklas utförligt i kapitel IV.

Vilka är då tyrierna?

Det tyriska tänkandet föddes i Kina, Indien och Grekland ungefär vid samma tidpunkt: på 400-talet f Kr. Utöver Mo Tsu och Sun Tzu är de första tyrierna Kautilya i Indien, Platon, Aristoteles och Thukydides. Från Grekland spreds traditionen till Rom och speciellt intressanta för oss i sammanhanget är de romerska historieskrivarna – Polybios, Tacitus och Titus Livius – som studerar makten såsom den verkligen är snarare än som den borde vara. Efter de så kallade Mörka Århundradena återuppstår det tyriska tänkandet i renässansen med Marsilius av Padua, Machiavelli och Hobbes. Det lever vidare i upplysningen med Montesquieu och fortsätter efter franska revolutionen hos de stora politiska sociologerna – Tocqueville, Durkheim, Pareto och Max Weber. Ytterligare tre tyrier, som måste nämnas därför att de spelat stor roll för begreppet Kartago, är Benedetto Croce i Italien, Arnold Toynbee i England och Raymond Aron i Frankrike.

En intressant historisk omständighet att dra fram för att kunna förstå den, oberoende av tid och rum, påfallande lika problematiken i Kartago är att det tyriska tänkandet föds och återföds under tämligen likartade historiska förhållanden. Nämligen i ögonblick då den kollektiva överlevnaden hotas som mest.

Platon, Aristoteles och Thukydides författar sina verk efter att det demokratiska Aten har besegrats av det aristokratiska och völdisciplinerade Sparta.⁴⁸ Machiavelli är en produkt av de kaotiska förhållandena i renässansens Italien. Förhållanden som har jämförts med läget i Kina under de Kämpande Rikenas tid på 400-talet f Kr. Kautilya skriver sin Arthaśāstra kort efter det Indien bevittnat Alexander den stores krigståg och i samband med Candragrutas uppbygge av det magadhiska riket. Hobbes skriver sin Leviathan i skuggan av den engelska revolutionen osv osv.

Jag skulle vilja hävda att en del av min respekt och mitt intresse för Kartago och dess kategori - bottnar i min åsikt att situationen i vår egen samtid inte nämnvärt avviker från de situationer i vilket det tyriska tänkandet kom till för att försöka förstå och behärska dem. Och detta aktualiserar enligt min mening en av det tyriska tänkandets grundkategorier: kategorin uppoffringar. Ty jag ser ingen annan utväg att undgå de eländen,

som framtiden av allt att döma tycks föra med sig, än en *återhållsamhetsstrategi* där människorna helt enkelt lär sig att leva med mindre. Det vill säga den utväg som våra herrar en gång själva predikade, men som de idag av omständigheternas makt varken kan eller vill hålla fast vid och som de ännu mindre är villiga att själva slå in på som ett gott exempel.⁴⁹ (Det som är förutsättningen för att en folkmajoritet skall acceptera det.)

1.5 Något om vetenskapliga dygder och antipopulismen

Denna avhandling inbegriper ett allvarligt problem: det modellbygge av ett teoretiskt Rom — det vill säga av ett alternativ till såväl Troja som Kartago — som kommer att skisseras påminner starkt om det lutande tornet i Pisa, i det att det är behäftat med en kraftig slagsida. Det problematiska i sammanhanget är, att det inte är åt Troja utan åt Kartago det lutar. Detta betraktar jag naturligtvis inte som önskvärt och det är därför läsaren varnas. Jag tror å andra sidan att avhandlingen ur akademisk synvinkel vinner på denna slagsida: innebörden av de teoretiska irrfärderna framstår tydligare och därigenom kan det råda föga tvivel om att författaren förstått att förmågan att tveka och ompröva är en dygd — i motsats till hur det förhåller sig i politiken. Ty i vetenskapen gäller det som Cartesius sade: *de omnibus dubitandum est* — man bör tvivla på allt.

Låt mig avsluta denna långa inledning genom att erinra den svenska delen av "släkten" om en annan sak för att undvika vissa onödiga missförstånd. Min framställning präglas av en uttalat antipopulistisk tendens som det vore olyckligt att tolka som ett utslag av intellektuell elitism. Det vore olyckligt därför att det vore att missförstå hela denna avhandlings politiska budskap som är en apologi för fem av den västerländska politiska kulturens grundläggande element: den indirekta demokratin, bildningsidealet, toleransen, maktbalansen och moderationen samt strävan efter den nödvändiga harmonin mellan staten, det civila samhället och individen.

Min antipopulism har närmare att göra med min kulturella bakgrund. I motsats till hur det i regel förhåller sig bland nordeuropeiska intellektuella som saknar status och prestige har de intellektuella i de romanska länderna ett autonomt och skuldfritt medvetande gentemot både staten och folket.⁵⁰ I dessa länder uppvisar de intellektuella en sund misstro mot staten och en viss reserverad hållning till folket. De — och nu är det de vänsterintellektuella jag talar om — uppfattar inte sig själva som en del av folket på ett oproblematiskt sätt även om de kan identifiera sig med folkets läge och problem, vilket dock inte är samma sak.

Hos oss är det naturligt att man är medveten om *skillnaderna* i bildning och kunskap och att man drar de politiska konsekvenserna av detta utan trauman. Exempelvis att man utgår från att perspektivet hos dem som saknar

bildning i regel är mera trånga än hos dem som har skaffat sig det eller att möjligheterna att begripa invecklade problem är mera begränsade för dem som saknar kunskap. Detta är emellertid inte en insikt som leder till att man "föraktar" folket utan i stället till att man anser sig ha ett större samhällsansvar och till att man betonar bildningens och kunskapens roll i samhällets demokratiseringsprocess. Att jag på somliga ställen uttrycker mig en smula sarkastiskt om "dem dämere" bör alltså inte tolkas som ett illa dolt intellektuellt "aristokratiskt pöbelförakt". Det är dessutom på det sättet i de romanska länderna att älsklingsföremålet för ironin är – utom vi själva – det man själv betraktar som heligt. Ty "det som inte tål att skrattas åt kan inte heller vara heligt" – Dario Fo *dixit*.

II Vad är en revolution?

C'est une revolte? — Non, Sire, c'est une revolution.*

II.1 Den ofrånkomliga begreppsdiskussionen

Med revolution förstår jag ett förlopp som syftat till eller har åstadkommit en genomgripande förändring av den politiska hegemonin i Staden och som genomförts mot makthavarnas vilja av dittills maktlösa krafter. Några andra revolutioner än de sålunda definierade kommer jag inte att behandla. Om de ”genomgripande förändringarna” som jag åsyftar finns att säga två saker. Den första är att de är *politiska* och inte sociala eller ekonomiska. Den andra att de är *progressiva*. Med denna avgränsning förfogar jag över ett någorlunda hanterligt begrepp vilket man inte gör om man med revolutionära förändringar avser dels sociala och ekonomiska förändringar och dels vilka politiska eller sociala och ekonomiska förändringar som helst.

Med politiska förändringar menar jag ingrepp i det rådande politiskt-juridiska systemet. När sådana ingrepp är ”genomgripande” syftar de självfallet till att få sociala *konsekvenser*. Men det är ett moment som det analytiskt finns anledning att hålla isär från den egentliga politiska förändringen. De sociala konsekvenser jag tänker på är omfördelningen av de tillgängliga resurserna och uppkomsten av en ny ekonomisk och social ordning. Med politiskt progressiva förändringar förstår jag vidare sådana förändringar som bredar politikens bas, minskar privilegierna och frigör människorna från andra människors herravälde.¹

Det som ”mina” revolutioner förändrar eller syftar till att förändra är den *politiska hegemonin* i Staden. Det innebär bland annat att Stadsstyrelsen tas om hand av *nya* politiska grupper eller ”kontraeliter” — för att uttrycka saken på tyriska — som dessförinnan varit marginaliserade i förhållande till makten. Den *sociala* klasshegemonin förändras inte av mina revolutioner. Det är en senare process som i regel tar lång tid och som faller utanför denna avhandlingens politiska och praxeologiska problematik. Till den andra sidan av revolutionerna återkommer jag därför *ad calendās Graecas*. Att hävda att revolutionerna är politiska fenomen är naturligtvis en renodling. Revolutionerna

* Påstått replikskifte mellan Ludvig XVI och La Rochefoucauld-Liancourt vid underrättelsen om stormningen av Bastiljen i juli 1789.

är också sociala företeelser. För de många som deltar i dem gäller kampen i första hand rätten till arbete, jord eller bröd. Men ur historiefilosofisk synpunkt är det inte dessa folkmassors subalternas mål och gärningar — deras "revolt" — som är det väsentliga i revolutionerna. Det väsentliga är i stället de politiska och moraliska reformer som de revolutionära intellektuella kämpar för att förverkliga och som när de lyckas måste betraktas som deras och inte folkmassornas verk. I de revolutionära förloppen bör alltså hållas isär två typer av kamp: den subalternas revolten och striden om hegemonin. Eller med andra ord: kampen för omedelbara, korporativa klassintressen respektive den kamp som gäller Stadens samlade intressen, dess överlevnad och lycka. Det är den senare kampen som mitt revolutionsbegrepp definierar.

Om mitt revolutionsbegrepp finns i övrigt att säga att min definition implicerar att jag med ordet "revolution" förstår både en "konflikt" och en "genomgripande förändring". De politiska revolutioner jag talar om är på samma gång konfliktfyllda händelser och politiska förändringar: alltså genomgripande politiska förändringar som skett genom konfrontation med makt-havarna (med eller utan våld) eller omvänt politiska konflikter som resulterat i (eller syftat till) omfattande politiska och — som en följd därav — sociala omvälvningar. Parentetiskt bör det påpekas att många hittills utnyttjade revolutionsbegrepp saknar denna dubbla bestämning. Ibland talar man om revolutioner i betydelsen "stora politiska förändringar", även där sådana förändringar inte varit följden av någon konfrontation mellan de styrande och de styrda. Eller också betraktas som revolutioner konfliktfyllda händelser med mycket begränsade eller subalternas politiska målsättningar som enligt min mening bör kallas för revolter.²

Mina tankegångar bygger på en analogi med krigsbegreppet såsom det uppfattas i den clausewitzska traditionen. Vare sig våldshandlingar utan politiska avsikter eller politiska konflikter utan våldshandlingar betraktas där som krig. "Med andra ord", skriver Raymond Aron, "krigsbegreppet förutsätter på samma gång *den politiska avsikten och vapen som medel* . . . Utan politiska avsikter kan människor slåss, men de för inte krig med varandra. Människor och grupper kan omfatta oförenliga mål, men utan att bruka vapen för de heller inte krig med varandra. Ett slagsmål eller ett upplopp är inte revolutioner. Partisankriget är inte detsamma som banditismen, även om det kan likna banditismen i början eller vid slutet."³

Allt detta är synnerligen relevant för att förstå att man inte kan säga att en grupp "gör" revolution bara därför att den varit med och stormat Bastiljen eller Vinterpalatset. För att gruppen ifråga skall kunna sägas ha gjort revolution så krävs därtill att dess mål varit av politiskt-hegemonisk karaktär. Det är, som jag redan varit inne på, i regel bara fallet hos de intellektuella som leder de revolutionära striderna eller kan konsten att politiskt *exploatera* folkmassornas taktiska triumfer på gatorna. Ty när allt kommer omkring är det strategin och inte taktiken som avgör hela saken. Det är på arkitekten det beror om de stenar som slaverna har huggit och samlat ihop skall bli en pyramid.

I revolutionslitteraturen brukar ordet "revolution" beteckna åtskilliga andra ting⁴ och det finns gott om revolutionsbegrepp som är avsevärt mera vida än vad mitt är. Så kan forskare som Jean Baechler med "revolution" förstå alla former av "socialt ifrågasättande". Det leder dem till att betrakta sådana företeelser som den sicilianska maffian och de medeltida korstågen som "revolutionära fenomen".⁵ Den i revolutionsforskningen så omtalade Perez Zagorin skiljer mellan olika *typer* av revolution. "En revolution", skriver han, "är varje försök av underordnade grupper att med användande av våld åstadkomma (1) en förändring av regeringen eller av dess politik, (2) en förändring av regimen, eller (3) en samhällsförändring, vare sig detta försök berättigas med hänvisning till förhållanden i det förgångna eller till en framtidsvision."⁶ Enligt Zagorin kan således en revolution både vara en statskupp och en revolt, en kontrarevolution och en progressiv omvälvning, etc.

Jag har inte för avsikt att ifrågasätta det (terminologiskt) rimliga i dessa olika revolutionsbegrepp, men jag har ett par invändningar mot de revolutionsbegrepp, vilkas räckvidd är mera omfångsrik än vad mitt är.

Den första är att de företeelser de inkluderar är så heterogena att det man kan säga om dem på ett generellt sätt knappast kan vara meningsfullt eller intressant. Den andra invändningen är att om alla slags politiska förändringar kan definieras som "revolutioner" så blir det svårt att inse vad som är specifikt för de "stora" politiska revolutionerna och vad som skiljer dem från andra näraliggande politiska företeelser, till exempel statskupper och palatsrevolutioner.

Det är anledningen till att jag också i en viss mening upplever det som problematiskt att man som "revolutioner" betraktar politiska förändringar som genomförts av medlemmar ur den civila och militära statsbyråkratin, det vill säga de så kallade revolutionerna ovanifrån. Fastän det tvivelsutan föreligger vissa likheter mellan dessa förändringar och de egentliga revolutionerna — till exempel det faktum att även de kan gå hett till, eller med "blod och järn" som en berömd upphovsman till en av dem (Otto von Bismarck) uttryckte det — så väger olikheterna enligt min mening tyngre.

Den första av dessa olikheter är att den politiska konfrontationen i revolutionerna "ovanifrån" är av symmetrisk karaktär. Parterna slåss här mer eller mindre på lika villkor och med likartade medel, vilket inte alls är fallet i de klassiska revolutionerna "underifrån".

En annan viktig skillnad ligger i vad kampen syftar till. Jag kan inte se annat än att det ur politisk synvinkel rör sig om två helt skilda mål. De byråkrater eller militärer som ställer sig i spetsen för en politisk förändring gör det nämligen för att anpassa systemet till nya historiska omständigheter och på detta sätt hålla sig kvar vid rodret.⁷ De krafter som verkar för en revolution "underifrån", däremot, är knappast ute efter att göra det rådande systemet mera flexibelt utan efter att vända upp och ner på det, hemförlova de styrande och sätta sig i deras ställe.

Nu är termen "revolution ovanifrån" allmänt vedertagen i den politiska

litteraturen och det är bara att acceptera det. Men det synes mig vara viktigt att man är medveten om de väsentliga olikheterna mellan dessa två typer av politiska förändringar, så att man inte ytterligare rör ihop en i sig tillräckligt komplicerad verklighet.

I sitt briljanta verk om Clausewitz varnar Raymond Aron upprepade gånger för frestelsen att vilja "upplösa begreppen".⁸ Det är en varning att ta på allvar. I det vetenskapliga arbetet är det A och O att vara medveten om olikheterna mellan företeelserna för att förstå och göra verkligheten begriplig på ett trovärdigt sätt. Utan begreppens ljus är alla empiriska katter gråa och då är det dessutom fritt fram för att tolka historien precis hur som helst.

II.2 Något om revolutionernas form och kameleonten

I denna avhandling betraktas som revolutioner samtliga genomgripande politiska förändringar som genomförts underifrån mot makthavarnas vilja, *helt oavsett med vilka konkreta konfliktmedel de åstadkommits eller hur lång tid detta tagit*. Själv godtar jag alltså inte den gängse definitionen av revolutionen som en "hastig och våldsam" förändring. Enligt mitt sätt att se det kan revolutionerna vara både våldsamma och icke-våldsamma, snabba och utdragna. Anledningen är mycket enkel. Hur saker och ting blir gjorda är alltid avhängigt de konkreta omständigheter under vilka de utförs. Och dessa är för revolutionernas vidkommande lika växlande som överallt annars. Följaktligen ligger det i sakens natur att revolutionerna kan och måste göras på många olika sätt. Låt mig dröja en kort stund vid detta.

En av förutsättningarna för att makten skall kunna gripas i ett enda svep är att den är ytterst koncentrerad, som den var i Frankrike och Ryssland. Men eftersom detta inte alltid är fallet – makten kan ibland vara i händerna på olika fraktioner eller regionala krafter – så måste maktövertagande under andra omständigheter ta betydligt längre tid än vad det gjorde i exempelvis Frankrike och Ryssland.⁹ Ur teoretisk synvinkel kan det därför inte sägas att revolutionerna alltid är snabba förändringar.

En marginaliserad intelligentsia är, vidare, inte alla gånger tvungen att storma maktens högborg för att skaffa sig kontrollen över den. Borgen kan ibland också *demokratiseras* inifrån. Detta fordrar självfallet att den revolutionära sidan är moderat i sina krav, har tillgång till lagliga påtryckningsmedel och att makthavarna är sårbara för dem.¹⁰ De makthavande är sårbara för icke-våldsamma konflikthandlingar när deras handlingsfrihet är begränsad, vilket kan vara fallet i ett parlamentariskt system. Det kan i sammanhanget nämnas att det klassiska exemplet på en sådan revolution utan fysiskt våld är den liberala revolutionen i England 1832.¹¹ En annan orsak till att revolutionerna inte (inte ens de som syftar till att påtvinga de styrande en villkorslös kapitulation) alla gånger behöver vara "hastiga och våldsamma" händelser är de varierande *styrkeförhållanden* som råder mellan parterna vid varje revo-

lutionär situation. I vissa lägen kan ett trovärdigt hot om våld vara tillräckligt för att förmå de härskande att ge upp. Sådana situationer är visserligen sällsynta men inte omöjliga. De styrande kan exempelvis avskräckas från att försvara sig om revolutionärerna har en mäktig bundsförvant i närheten – som i Tjeckoslovakien 1948. I andra situationer kan man på grund av ett ofördelaktigt styrkeförhållande bli tvungen att inrikta sig på ett utdraget utnättningskrig – som de kinesiska revolutionärerna måste göra. Det är som med boxningen. Det är inte alla gånger som man är tillräckligt stark för att vinna på knock-out och då måste man försöka göra det på poäng.¹²

Beroende på omständigheterna kan revolutionerna med andra ord ha många olika skepnader och det är därför teoretiskt felaktigt att binda sig för en enda form eller några bestämda medel. I själva verket kan det sägas att revolutionen kan anta lika många skepnader som kameleonten färger.¹³

II.3 Moderata och radikala revolutioner

En för föreliggande arbete synnerligen central distinktion är den mellan moderata och radikala revolutioner. Uppslaget till denna åtskillnad fick jag från Raymond Arons distinktion mellan två slags krig, som han menar är Clausewitz' egen.¹⁴ Arons tanke är att krigen kan indelas i två huvudkategorier, beroende på vilket slags *fred* kriget syftar till: *dikterad* eller *förhandlad* fred.¹⁵ Detta emedan den clausewitzska traditionen hävdar att krigets syfte inte är "segern" utan "freden".¹⁶ Segern, argumenterar Aron, är blott medlet för att få motparten att begära fred. Krigets syfte uppnås först när man vunnit freden, eftersom det är först då man utan vidare motstånd kan beröva motparten de värden man gått till krig för att bemäktiga sig av. Aron kallar de krig, som likt de napoleonska har som mål att diktera fredens villkor för fienden, för "krig av det första slaget". De krig däremot, vilka var vanliga på kabinettpolitikens tid och blott syftade till att tvinga fienden att förhandla om begränsade krav, kallar han för "krig av det andra slaget".¹⁷

Det jag själv betecknar som "radikala" och "moderata" revolutioner motsvarar sålunda Arons "krig av det första slaget" respektive "krig av det andra slaget".

Nu är denna distinktion inte helt problemfri. En handlings natur kan nämligen inte bara bestämmas efter dess ursprungliga *intentioner* utan även efter dess faktiska *resultat*. Revolutioner kan från början vara moderata men radikaliseras under processens gång. Och även det omvända förhållandet kan vara tänkbart: en revolution inleds med stora ambitioner men kraven modereras efterhand, som en följd av att revolutionärerna kommit underfund med den bistra och rätt deprimerande realitet som tingens och människornas motstånd är. Att definiera en revolution som radikal eller moderat är därför ingen enkel sak.

Med avseende på resultatet kan som exempel på radikala revolutioner

anföras den franska och ryska revolutionen och på moderata det italienska Risorgimento och den liberala revolutionen i England. I ingendera av de sistnämnda revolutionerna slutade den politiska konfrontationen med makt-havarnas fullständiga kapitulation och expropriering. Den liberala revolutionen i Italien liksom i England utmynnade i stället i en historisk kompromiss.

Om min åtskillnad mellan radikala och moderata revolutioner finns i övrigt säga att den är både en förutsättning för och ett resultat av mina reflektioner över revolutionen. Ett av de fundamentala fakta den avser att belysa är att revolutionerna inte definitionsmässigt kan sägas vara ett så kallat nollsummespel eller en antagonistisk strid på liv och död.¹⁸ Något som alltid måste ske med kulor, krut, barrikader och till grandios ackompanjemang av mullrande och dånande kanoner.

Att jag hävdar det hänger givetvis samman med en "romersk" syn på detta med klasserna och de sociala relationerna. Det grundläggande antagandet är att de sociala förhållandena uppvisar den säregna egenskapen att på samma gång utgöra motsats- och beroendeförhållanden. De styrande är avhängiga de styrda liksom de styrda är avhängiga de styrande. Detta ömsesidiga beroende begränsar parternas handlingsfrihet då man inte kan säga av den gren som man själv sitter på.

Härav följer att varken kompromisslösningar eller kohandel kan uteslutas a priori. Inte ens i de så kallade socialistiska revolutionernas fall där borgarklassens tekniska och organisatoriska kvalifikationer och internationella affärsförbindelser fortsätter att göra borgarklassen "nödvändig" under en hel historisk period. Det är naturligtvis sådant man inte kan begripa ur ett renodlat marxistiskt perspektiv och när man ser på den socialistiska revolutionen som "negationens negation".¹⁹

III De tre bärande idéerna

Om det är med piken som man kastar omkull, så är det med förnuftets och snillets passare som man kan resa upp och konsolidera samhällsbyggnaden.

Danton

Som läsaren säkert minns, nämndes det i inledningen tre idéer om revolutionerna som sades vara betydelsefulla. Dessa enkla men djupsinniga idéer – enkel är, som Clausewitz brukade säga, inte samma sak som lätt – betraktar jag som den teoretiska substans som går att pressa ur revolutionsforskningen. Det synes mig därför vara ett bra sätt att ta dessa idéer som utgångspunkt för mina egna resonemang.

Om revolutionsforskningens tre grundläggande idéer finns i övrigt att säga, att de hänger intimt samman då de är delar av en och samma problematik, och att de är typiska tyriska produkter.

III.1 Revolutionerna är inte alltid historiskt möjliga

Den första idén är att revolutionerna inte är tänkbara i vilka orättfärdiga och förtryckande samhällen som helst. De flesta revolutionsforskare är nämligen av den uppfattningen att fattigdom och förtryck inte ensamma kan leda till revolution. Därutöver krävs ett hopp om frihet och lycka här på jorden; en föreställning om att fattigdom och elände inte är ett naturligt tillstånd utan beror på hur det politiska livet är organiserat.¹ Det finns situationer där sådana politiska förhoppningar anses vara uteslutna och där revolutionerna följaktligen anses vara otänkbara. Det är i samhällen som är statiska, historielösa och/eller isolerade från omgivningen.² Ty i sådana samhällen saknas en jämförelseram – må det vara ett friare och lyckligare förflutet eller en mera välmående omvärld. Situationen i nuet kan helt enkelt inte jämföras med någon annan och därigenom kan inte heller tanken på möjligheten av en politisk förändring födas.³

Nu görs revolutionerna emellertid inte bara av idéer och visioner. De görs också av människor och närmare bestämt av sådana människor som kan formulera och artikulera politiska helhetsidéer och alternativ – det vill säga av de intellektuella. Detta är enligt revolutionsforskarna den andra anledningen till att revolutionerna inte alltid är historiskt möjliga utan att de i själva verket utgör ett historiskt avgränsat fenomen.⁴ Ty i alla samhällen existerar inte den speciella sociala kategori som normalt är de moderna revolutionernas arkitekt

— alltså den marginaliserade intelligentian. Revolutionsforskarna sätter därför vanligen de politiska revolutionerna i förbindelse med samhällets så kallade modernisering, då denna i regel inleds med massutbildning av intellektuella i ett läge där det saknas såväl tillräckligt kvalificerade arbeten för dem som demokrati, och där dessutom folkets bredare lager drabbas av de negativa effekterna av moderniseringsprocessen.⁵

Ett svagt moment i den tyriska revolutionsforskningen som bör nämnas i sammanhanget är emellertid övertygelsen att när samhällets modernisering fullbordats och det politiska livet demokratiserats, så får revolutionernas tid anses vara förbi.⁶ Men det är en slutsats som det finns all anledning att ifrågasätta. Ty det är rätt uppenbart att även om moderniseringen löser en viss typ av problem (massfattigdom, överbefolkning, analfabetism etc) så skapar den också nya — ständigt växande materiella förväntningar, det civila samhällets upplösning och de kostnader detta medför, miljöförstöring, ökad samhällslig sårbarhet osv osv. Och inte bara det. Det finns inga garantier för att det inte skulle gå utför med ett samhälle som genomgått modernisering och för att det inte skulle kunna återfå de gamla problemen. I historien går det nämligen inte ständigt framåt och stabiliteten är inte heller ett orubbligt tillstånd sedan det en gång väl uppnåtts. I vår egen samtid finns det ett tydligt exempel på en välfärdsstat som fått alla de "gamla problemen" tillbaka. Jag tänker på Uruguay som en gång betraktades som Latinamerikas Schweiz.⁷ Det är tillräckligt att dra fram det faktum att dagens Uruguay behärskas av en blodig militärdiktatur för att förstå att revolutionens tid där knappast kan sägas vara förbi. Revolutionens spöke är, hur mycket tyrierna än önskar det, mycket svårt att avliva.

III.2 Två parter

Den andra idén som revolutionsforskningen framfört och som det är värt att fästa avseende vid, är att det krävs *två parter* för att det skall bli revolution. Tanken är lika enkel som den är konsekvensrik.

De underordnade gruppernas missnöje, förhoppningar och stridsvilja förklarar, menar man, inte ensamma revolutionerna. Den revolutionära konflikten är i lika stor utsträckning resultatet av de *styrandes* oförmåga eller ovilja att styra, som av deras motstånd mot de styrdas krav. Om de däruppe förmådde styra rätt skulle de därnere sakna motiv att vara missnöjda. Och likaså skulle de därnere inte behöva gå till angrepp mot dem däruppe om dessa inte satte sig till motvärn. Därför måste varje revolutionsteori värd namnet försöka belysa bägge momenten och klargöra orsakerna till såväl underklassernas missnöje som överklassens motstånd och oförmåga eller ovilja att styra på "rätt sätt".

Detta kan tyckas självklart men har inte varit det för många revolutionsforskare — vilket H Eckstein mycket riktigt påpekat. Enligt honom är nämligen

gen en av orsakerna till att så många av de existerande revolutionsteorierna är så ofullständiga och intetsägande att de fokuserar "insurgents rather than incumbents".⁸

Två tyriska forskare som däremot baserat sina framställningar på insikten att en revolution förutsätter två parter är Chalmers Johnson och den i Trilateralen verksamme S P Huntington.⁹ Trots sitt snäva sociologiska perspektiv har dessa båda forskare mycket att tillföra förståelsen av revolutionen och detta enligt min mening tack vare denna "enkla" insikt. Ett kort citat av S P Huntington kan illustrera vad jag menar: "Revolutioner inträffar när vissa villkor i de politiska institutionerna och i de sociala krafterna uppfylls samtidigt. Med andra ord, de två yttersta förutsättningarna för revolution är, för det första: politiska institutioner oförmögna att skapa kanaler för nya sociala krafter att delta i politiken och för nya eliter att delta i regeringen, för det andra: krav från de sociala krafter som allmänt blivit lämnade utanför politiken att få delta däri . . . Uppåtsträvande grupper och stela och oföränderliga institutioner är det stoff varur revolutioner skapas."¹⁰

III.3 Revolutionernas arkitekt

Revolutionsforskningens tredje fundamentala idé är att revolutionernas egentliga subjekt inte är folkmassorna utan marginaliserade grupper av intellektuella. Denna tanke är grundläggande för att förstå vad revolutionerna handlar om, varför de är möjliga och varför de kan lyckas.

Revolutionsforskarna har konstaterat två saker. Det första är att spontana arbetar- eller bonderevolter av egen kraft aldrig resulterat i en varaktig och/eller genomgripande samhällsförändring. Theda Skocpol skriver exempelvis följande: "Fastän bonderevolter har spelat en avgörande roll i var och en av de stora historiska sociala revolutionerna, kan icke enbart fokusering på bondeklassen – eller dess situation i de agrara byråkratierna – förse oss med en fullständig förklaring till uppkomsten av social revolution. Ryssland och Kina skakades ofta av massiva bondeuppror, men ändå åstadkom ej resningarna några strukturella förändringar förrän under senare delen av 1700-talet, och därefter."¹¹

För att folkliga revoltrörelser skall utmynna i en revolution, lyder resonemanget, krävs deltagande och ledning av vad man kallar "marginaliserade eliter", vilka därför betraktas som revolutionernas arkitekter.

Den andra saken revolutionsforskarna konstaterat är att de egentliga bevekelsegrunderna för folkmassornas subalternas kamp i revolutionsprocesserna i regel är bakåtsträvande, även om folkmassorna i princip också kan slåss för den "jämlighet, frihet, broderskap och socialism" som intelligentian formulerat och kämpar för. Revolutionsforskarnas poäng är nämligen tanken att sådana politiska begrepp är *mångtydiga* och att de följaktligen inte behöver betyda samma saker för folkmassorna som för de revolutionära intellektuella.¹¹

Iddéerna om friheten, jämlikheten, broderskapet och socialismen, menar man, får en betydligt mera inskränkt och omedelbar innebörd när de tolkas av de revolterande folkmassorna. *Frihet* blir då lätt rätten att sköta de egna angelägenheterna utan statlig inblandning. *Jämlikhet* rätten att fördela de tillgängliga resurserna utan vidare, det vill säga utan hänsyn till överskottsackumulationens och den samhällseliga reproduktionens behov. *Broderskap* gemenskap i den egna lokala gruppen. *Socialismen*, slutligen, blir liktydig med syndikalism — alltså rätten att fatta besluten i ljuset av arbetarnas intressen i ett visst bestämt område.¹³

Denna mera "konkreta" tolkning av de revolutionära parollerna förmodas förändra deras ursprungliga progressiva innehåll på ett kvalitativt sätt. Och i sammanhanget skulle man kunna lägga till att där folkmassornas tolkning av de revolutionära parollerna har fått gälla — som exempelvis på den franska landsbygden 1789 — har konsekvenserna blivit att stora hinder lagts i vägen för produktivitetens höjning och utvecklingen av rationella arbetsmetoder på ekonomins område,¹⁴ det som är förutsättningen för människans befrielse från det alienerande och politiskt passiviserande manuella arbetet.

Att folkmassorna antas tolka de revolutionära idealen på ett subalternt, bakåttsträvande sätt anges sålunda som den andra anledningen till att revolutionerna inte anses vara deras verk. Eller som Barrington Moore brutalt uttryckt det. "I detta sammanhang är det till nytta att erinra sig att det inte finns några bevis för att massan av befolkningen någonstans har velat ha ett industriellt samhälle och många tecken på att de inte velat det. I grund och botten har alla former av industrialisering varit revolutioner ovanifrån, ett verk av en hänsynslös minoritet."¹⁵

Låt mig nu få kommentera dessa insikter ett kort ögonblick och dra in trojanerna i bilden. Att de intellektuella spelar en central roll i revolutionerna är någonting som de flesta av dem i princip håller med om.¹⁶ Inte minst Lenin, som den realpolitiker han var, insåg att proletariatet av egen kraft var ur stånd att konstituera sig som revolutionär rörelse och tillskansa sig den politiska makten.¹⁷ Lenin var medveten om att politiken är en konst som bland annat tarvar teoretiska kunskaper som proletariatet av sociala skäl inte kan besitta. (Det som å andra sidan undgick Lenin var, att även *förvaltningen* av makten är en konst, men till det återkommer jag senare.) Problemet med Lenin och leninisterna är emellertid att de likväl styvt vidhåller Marx' tes att det skulle vara *proletariatet som är revolutionens subjekt*, eftersom de menar att de "intressen" som de intellektuella rättar sig efter och som revolutioner förverkligar är "proletariatets historiska intressen".¹⁸ Det är på den punkten tyriernas och trojanernas åsikter går isär.

De tyriska revolutionsforskarna, som i allmänhet inspirerats av Pareto, kan inte komma fram till annat än att de "intressen" som i själva verket förverkligas är de *intellektuellas*, då det är dessa som utarbetar doktrinerna, behärskar massorganisationerna och leder staten efter maktövertagandet. Det är därför de också menar att revolutionerna är de marginaliserade intellektuellas verk.

Och det går knappast heller att se saken på något annat sätt, om man resonerar realistiskt och ställer sig skeptisk mot den hegelska spekulativa filosofin, som fick Marx att i ett proletariat utan empirisk medvetenhet om sin "historiska roll" se den materiella kraft som av det historiska förnuftet var förutbestämd att likt en barmorska förlösa den socialism som han antog att det kapitalistiska samhället var havande med.¹⁹ Tror man inte på att nyckeln till de politiska förändringarna är att finna i tingens inneboende logik, utan att nyckeln i själva verket ligger i de insiktsfulla huvuden som i de historiska vägskälen besitter förmågan att korrekt uppfatta och behärska situationen genom att komma på nya idéer och nya handlingsmönster, så framstår tesen om den mest förtryckta och kulturellt utarmade klassens "ledande roll" som ingenting annat än en välmenad absurditet.

Jag är medveten om att jag själv tangerar gränsen för idealismen, när jag skriver så här (men är det inte just detta som alltid varit konsten, alltså att våga operera "al borde del pozo" – "vid brunnens kant" – som Lorca sade, utan att ramla i den?). Det synes mig emellertid vara det enda sättet att förstå politiska företeelser, vars *differentia specifica* är den förhållandevis stora roll som idéer och medvetna handlingar spelar i dem. Det är nämligen i politiken som människan är mest lik Gud även om det inte är hon, för all del, som skapar eller väljer sina omständigheter – hon "bara" förändrar dem (när hon vill, vågar och kan behärska dem). Allt detta är sådant som man i Kartago sedan länge känt till, liksom att det inte är alla människor som kommer på de avgörande lösningarna och fattar de avgörande besluten *en masse*. Det tycks mig därför vara på sin plats att här citera följande ord av Benedetto Croce: "Dessa fakta och dessa omständigheter (de ekonomiska kriserna och klasskampen) skapade icke, såsom några gärna vilja mytologiskt förklara saken, i och för sig och på nödvändigt sätt kommunismen eller något annat politiskt system. Icke heller var det härvidlag arbetarnas lidanden, som omedelbart togo gestalt. Men tänkarna (och dessa och icke arbetarna ha skapat kommunismen och andra politiska system) mötte problem av ekonomisk och moralisk natur, behovet av att produktionens fortgång ordnades på annat sätt, av rättvisa, humanitet och civilisation, av uppmuntran och de nya samhällsklassernas uppfostran till politiskt ansvar och självmedvetande. – Till sitt innehåll överensstämma dessa problem med dem, som alltid bildat inslagen i människolivets väv och som genomlöpas av historiens tråd, men på grund av de nya förhållanden, under vilka de framträdde, kunde man giva dem ett nytt perspektiv och en ny fysionomi."²⁰

Dessa ord av Croce belyser också en annan sak som undgått de i regel föga historiefilosofiskt medvetna anglosaxiska revolutionsforskarna. Det är att Pareto och de övriga elitteoretikerna från sekelskiftet visserligen såg rätt men *inte speciellt djupt*, vilket är alla överdrivna och obalanserade cynikers öde. Det framgår nämligen av citatet, att de intellektuellas engagemang inte syftar till att tillgodose de egna särintressena utan en helt annan sak: Stadens trygghet och lycka. Och detta emedan Croce, i motsats till exempelvis Pareto som

aldrig förstod sig på maktens historiska funktioner,²¹ tog för givet att historien var någonting mer än "aristokratiernas kyrkogård". Att den politiska kampen i själva verket hade en djupgående civiliserande innebörd.²²

Det stämmer nog att revolutionerna "görs" av så kallade intellektuella kontraeliter, men syftet med deras kamp måste betraktas som *altruistiskt* och som ett utslag av den medborgerliga dygd och den oro för Stadens existentiella problem som Raymond Aron felaktigt tycks tro att endast de som sitter vid rodet kan ha och känna.²³ Men låt mig inte föregripa framställningen.

III.4 Den traditionella forskningens begränsningar

Det som här kallats för de tre bärande idéerna — alltså att revolutionerna inte alltid är historiskt möjliga, att det fordras två parter för att en revolution skall äga rum och slutligen att det är marginaliserade grupper av intellektuella och inte "folkmassorna" som "gör" dem — kan sammanfattas enligt följande: *det är inte under vilka omständigheter som helst som det föreligger förutsättningar för att människor skall vilja undanröja de styrande och inte heller vilka människor som helst, som kan sätta sig i deras ställe*. Dessa insikter är tvivelsutan mycket betydelsefulla trots sin skenbara självklarhet.

Jag menar dock att man kan nå längre än till dessa generaliseringar och få en ännu bättre teoretisk utgångspunkt för empiriska studier. Förutsättningen är emellertid att man frigör sig från det närsynta sätt att angripa problemen som är vår tids intellektuella sjukdom. Att man får klart för sig att om man vill förstå historiska förlopp måste man någon gång våga gå till botten med dem så som historiefilosoferna förr i världen brukade göra och låta förståndets blick fritt vandra till tidernas begynnelse.

Min tes är alltså att de historiska omständigheter och motiv som driver människorna att göra revolution och deras strategiska kapacitet att kämpa och förmåga att upprätta en ny politisk hegemoni i Staden, kan begripas bättre om de sätts in i ett historiefilosofiskt och praxeologiskt sammanhang. Det vill säga om de betraktas i ljuset av Stadens allmänna existentiella villkor och förutsättningar samt av det mänskliga handlandets generella villkor och förutsättningar.

Den uppsättning hypoteser som kan ställas inom ramen för detta perspektiv är följande:

De dämere saknar i normala fall såväl motiven som medlen att klara sig dem däruppe förutan. Det är också därför revolutionerna är så sällsynta. Revolutionerna hänger samman med Stadens överlevnadsproblem. Revolutionära situationer dyker upp först när de härskande konfronteras med omständigheter i den naturliga och mänskliga omgivningen som blir alltför svåra för dem att bemästra med traditionella styrningsstrategier. När de däruppe vill och kan bemästra dessa omständigheter och säkra Stadens överlevnad, oberoende och lycka har de dämere ingen anledning att göra revolution.

De som ”gör” revolutionerna är intellektuella som är de enda bland dem därnere för vilka det är lätt att komma på alternativa överlevnadsstrategier och genomskåda de styrandes hegemonikris. Det ursprungliga syftet bakom deras engagemang är att rädda Staden (och därmed sig själva) från den politiska eller fysiska undergången. Till detta företag behöver de folkets stöd. Stadens överlevnad kräver emellertid uppoffringar, ansvar och disciplin. Det innebär att det i alliansen mellan de revolutionära intellektuella och folkmassorna finns inbyggt ett moment av spänning, då efter maktövertagandet obehagliga saker måste sägas och impopulära beslut fattas. Under synnerligen svåra omständigheter leder detta problem till de politiskt oerfarna intellektuellas diktatur över folket efter det revolutionära maktövertagandet. Det vill säga till att Stadens frihet och lycka offras på överlevandets och oberoendets altare. När det gäller själva maktövertagandet är förutsättningen för att revolutionärerna skall lyckas få folket med sig i ett så riskfyllt äventyr som en revolution, att kampen inledningsvis är eller ser ut att vara lätt. Detta är bland annat avhängigt revolutionärernas strategi.

En av grundtankarna bakom dessa hypoteser är, som läsaren torde ha lagt märke till, min tes att *det skall vara förhållandevis lätt att ingripa i historien för att människan skall göra det*. Det är dessa hypoteser som den fortsatta framställningen skall försöka finna teoretiska argument för, argument som jag vill betrakta som föreliggande arbetes bidrag till revolutionsforskningen.

IV Maktövertagandets förutsättningar

Ferral såg på kartan över Shanghai som hängde på väggen; arbetar- och fattigkvarteren — de sammanföll — angavs med stora röda fläckar. Tretusen man i arbetarmilisen, tänkte han, och kanske trehundratusen bakom dem. Men ska de våga röra på sig? På andra sidan Chiang Kai-shek och armén . . .

André Malraux, Människans lott

Revolutioner utbryter när motsatta parter, t ex de rika och de fattiga, är väl balanserade och inte mycket finns mellan dem. Ty om endera parten vore klart överlägsen skulle den andra inte våga sig på att angripa den.

Aristoteles

Utgångspunkten för föreliggande kapitel är uppfattningen att strukturella analyser — låt oss för enkelhetens skull kalla dem så — är otillräckliga för att belysa revolutionerna på ett allsidigt sätt. Revolutionerna bärs upp av mänskliga handlingar och som sådana reser de också ett praxeologiskt problem: *hur kunde aktörerna handla? Hur kunde de lyckas bemästra situationen?* Beträktade ur denna synvinkel blir revolutionerna — förutom en fråga om sociala, politiska och andra motsättningar — också ett spörsmål om strategi, taktik, mod, offervilja och kostnadskalkyler — *det vill säga mänskliga idéer, föreställningar och moral*. Kapitel fyra är således ett praxeologiskt kapitel där avsikten är att reflektera över en viss typ av fakta som ofta förbisetts i revolutionslitteraturen — förmodligen därför att de ansetts vara mer eller mindre självklara. Enligt mitt synsätt är emellertid dessa fakta inte självklara.

Min vetenskapssyn inbegriper en uppfattning som hittills inte har berörts, nämligen att vetenskapen är konsten att finna märkvärdigheter i allt det som omger oss under himlavalvet.¹ (Åt risken att man därmed gör sig skyldig till "den dödsbringande utvidgning av det banalas område" som Thomas Mann påtalade i sin Doktor Faustus återstår ingenting annat att göra än att ta den med i beräkningen.) Att jag ägnar ett helt kapitel åt aktörernas handlande hänger sålunda samman med att tycks mig vara både märkvärdigt och gåtfullt att maktlösa grupper vågat och funnit det vara värt att gå till storms mot den överhet som vanligen inte bär svärdet förgäves. Lika märkvärdigt är det att samma människor ibland lyckas besegra denna överhet.

I synnerhet frågan om modet att handla har jag sedan gammalt funnit vara angelägen att reflektera över. Jag har själv upplevt – under Francotiden – fruktans effektivitet som politiskt vapen samt de vanmäktiga försöken från den demokratiska oppositionen att bryta dess herravälde över de mångas sinnen. Därmed också sagt att kapitlets tyngdpunkt kommer att ligga på det ”moraliska momentet” (Croce), som idealisterna i Kartago brukar betrakta som det avgörande momentet i alla mänskliga företag.

Avslutningsvis diskuteras de trojanska strategernas, låt mig säga det utan omsvep, strategiska missuppfattningar och orsakerna till deras oförmåga att tänka strategiskt i vår del av världen. Ett problem för mig är, som läsaren redan torde vara införstådd med, att kunna finna en alternativ, mindre grov och mindre kostsam revolutionär strategi. Det sista kommer dock bara att beröras i förbigående.

IV.1 Konflikternas trefaldiga natur

Vårt problem är alltså att komma underfund med orsakerna till att människor i revolutionära situationer *handlat* och, mera bestämt, varför revolutionsledarna lyckats få sina trupper med sig och bemästra situationen.

Jag tänker angripa denna problematik genom att först försöka förstå vad ”att handla” innebär – det vill säga vilka kampens mål, villkor och förutsättningar i allmänhet är. Jag börjar, som sig bör, med villkoren och målen och knyter därvidlag an till Clausewitz’ klassiska verk om kriget – ”Vom Kriege”.

Det är relevant att gå tillbaka till den preussiske militärteoretikern Karl von Clausewitz (1780-1813) på grund av hans filosofiska perspektiv på kriget. Hans objekt är närmare bestämt krigets ”väsen” eller ”natur”, vilket betyder att han analyserar krigets mål och medel samt de omständigheter som omger och betingar krigen, oberoende av tid och rum. Clausewitz’ syfte är att göra kriget *begripligt*, något som enligt hans förmenande är en förutsättning för att kunna hantera det och utveckla tidsanpassade strategier och taktiker.²

Det är främst två ting som Clausewitz ständigt betonar. Dels att krig är politik³ – politik med det fysiska våldet som medel. Dels att kriget är en praktik som är genomsyrad av ”andliga och moraliska krafter och effekter”.⁴

Hans teori är sålunda inte ”strategi” utan ”praxeologi” – en reflektion om det mänskliga handlandet i konfliktsituationer – och det är just därför den har ett generellt intresse för alla som vill studera och förstå politiska konflikter.

Enligt Clausewitz kännetecknas de krigiska konflikterna av tre egenskaper: 1) de är farliga, fysiskt och psykiskt ansträngande och lidelsefulla kamphandlingar; 2) de präglas av stor ovisshet; 3) de är ett medel för politiken.⁵ Faran, hävdar han, är det ”element vari krigsverksamheten rör sig”. Faran jämte krigsansträngningarna, hatet, umbärandena och ovissheten är det som konstituerar konflikternas säregna miljö eller ”atmosfär”.⁶

Om faran och hatet beror på att parterna är ute efter att *skada* varandra, så bottenar ansträngningarna och umbärandena i den omständigheten att kampen tar tid och förbrukar krafter. Striden betecknas av Clausewitz som en "långsam förbrukning av krafterna", fysiska, psykiska och intellektuella krafter, och det är det som enligt honom konstituerar kampens *pris*.⁷ Ett pris som alla som invecklar sig i en konflikt måste vara införstådda med att betala.

Ovissheten relaterar Clausewitz till de omständigheter som omger kriget och till de medel varmed kriget utkämpas. Omständigheterna är allt som inryms i den tid och det rum där krig förs: dagarna och nätterna, årstiderna, hindren, avstånden osv samt givetvis den oberäkneliga fienden. Medlet är det "döda" och det "levande" materialet, det vill säga vapnen och människorna. Kriget är följaktligen betingat av en sådan stor mängd tillfälligheter och variabler – fysiska, geografiska, fysiologiska, emotionella etc – att åtskilligt måste lämnas åt slumpen. Kriget präglas därför av ovisshet.

Krigets väsen, menar Clausewitz vidare, är tvekampen. Kriget är en utvidgad tvekamp. Målet är att "fälla" motståndaren.⁸ Men i konflikter mellan stora stater är detta inget självändamål. Att fälla fienden är här ett *medel* för att få honom att acceptera vissa bestämda politiska villkor. Det är i denna mening kriget är ett medel för politiken. Krigets *mål* är att avvärja fienden men *syftet* är att förmå honom till politisk underkastelse.

Att kriget är ett medel för politiken innebär enligt Clausewitz att kriget är *underordnat* politikens logik.⁹ Den främsta konsekvensen av denna underordning – jag återkommer strax till det – är att krigets förväntade kostnader måste stå i rimlig proportion till den förväntade politiska nyttoeffekten.¹⁰ Man skulle en smula cyniskt kunna uttrycka denna uppfattning med frasen "kriget får inte kosta mer än vad det smakar".¹¹

Vi förskjuter nu perspektivet och betraktar i stället konflikthandlandets förutsättningar. Dessa förutsättningar är fyra och följer logiskt ur konflikternas villkor och mål. Om kriget är farligt, ansträngande, ovisst och kräver offer, samtidigt som det är ett medel för politiken, så ligger det i sakens natur att krig inte kan utkämpas *utan intellektuella, fysiska och moraliska krafter och med mindre än att aktörerna finner kampens förväntade kostnader stå i någon rimlig proportion till deras avsikter*.¹² Varför dessa förutsättningar följer logiskt ur krigets villkor och mål behöver vi här, med undantag för de moraliska krafterna, inte gå närmare in på. Däremot kan något sägas om deras innebörd.

Med intellektuella krafter menas den strategiska förmågan att uppfatta och bemästra krigets risker, faror och ansträngningar. Med fysiska krafter avses den kroppsliga styrkan och kapaciteten att uthärda krigets ansträngningar. Med moraliska krafter, den psykologiska förmågan att trotsa krigets svårigheter och handla. Innebörden i påståendet att aktörerna skall finna kampens förväntade kostnader stå i någon rimlig proportion till deras förhoppningar är, slutligen, att de helt enkelt skall tycka att kampens pris är värt att betala.

IV.1.1 De moraliska krafterna – en utveckling

Militärteoretikerna har försökt definiera den svärgripbara realitet som "stridsmoralen" utgör på en rad olika sätt. Den definition som jag personligen fastnat för är den franske militärpsykologen Chandessais'. Enligt honom är moralen "mängden av attityder som är fördelaktiga för verkställandet av ett uppdrag".¹³ Det är visserligen en beskrivning som kan anses vara både krass och prosaisk men som dock har den fördelen jämfört med andra (till exempel moralen = motståndsviljan) att den på ett mera entydigt sätt relaterar stridsmoralen till *prestationsförmågan* och *offerviljan*. Därigenom blir det lättare för den oinvigde att förstå vad det är fråga om: moralen är det som gör det möjligt för människor att i en oviss, spänningsrik och riskfylld situation behålla den fattning, offervilja och sammanhållning som är nödvändig för att utveckla den aktivitet som ensam kan balansera det yttre tryck de utsätts för.¹⁴ Det vill säga det som sätter dem i stånd att göra bruk av sina intellektuella och materiella resurser och hålla motståndaren stängin. Utan stridsmoral går det inte att kämpa även om man skulle äga en Clausewitz' hjärna eller vara i besittning av aldrig så mycket pengar, organisatoriska resurser, trupper eller kanoner. Ty "det tjänar inte något till att vara perfekt insatt i hur man använder ett vapen om man vägrar att utnyttja det".¹⁵

Det är anledningen till – om en liten utveckling i utvecklingen tillåts – att mindre närsynta militärteoretiker pekar på att kampen i grund och botten är en "moralisk" snarare än "fysisk" företeelse. En viljestrid. Och att det följaktligen är fiendens *moral* och inte hans vapen och övriga materiella och intellektuella resurser som skall skadas, förlamas eller tillintetgöras. Att "*avgörandet*" i själva verket är "*en händelse av psykologisk art*, som man försöker framkalla hos motståndaren, nämligen att övertyga honom om det meningslösa i att inleda eller fortsätta kampen".¹⁶

Att åsamka fienden materiella förluster är bara ett indirekt och när allt kommer omkring rätt klumpigt medel att påverka hans moral. Skarpsinniga militärteoretiker har därför av och till hyst åsikten att höjden av den strategiska konsten består i att besegra fienden med direkta psykologiska metoder, det vill säga utan taktisk användning av vapen. Den duktige fältherren, skrev Sun Tzu för mer än två tusen år sen, är den som vinner *utan strid*.¹⁷ Alltså blott med trovärdigt hot om våld och skicklig strategisk manövrering. Med list, en smula bedrägeri, djärva utspel och fantasi.

Att en god moral är en central förutsättning i varje typ av konflikt kan förstås ännu bättre om vi granskar moralens *yttringar*. Den främsta av moralens positiva yttringar är *gruppsolidariteten*.¹⁸ En grupp med, som det heter, "hög moral"¹⁹ är en grupp som är väl integrerad, harmonisk och solidarisk. En sammanslutning där medlemmarna tror på den gemensamma saken, uppvisar förtroende för ledningen och lojalt följer dess beslut hur obehagliga de än är. På omvänt sätt yttrar sig den dåliga stridsmoralen i gruppens tendens att sprängas. Ty när tron på saken är i avtagande och tveksamheten inför le-

darnas förmåga att klara av situationen gör sig allmänt gällande, drivs gruppens medlemmar (av självbevarelsesdriften) att söka rädda det egna skinnets genom att antingen sluta lyda order som kan utsätta dem för risker, fly eller revoltera för att tvinga ledningen att kapitulera för fienden. Detta självfallet i de fall de föreställer sig att det är möjligt att undkomma farorna på dessa olika sätt och ledningen misslyckats med att övertyga dem om motsatsen.

Problemet i sammanhanget är att utan sammanhållning, offervilja och ett disciplinerat uppträdande går inget kollektivt företag att ro i hamn. Varken tingens eller andra människors naturliga motstånd går då att forcera. Och inte heller kan det finnas några möjligheter att värja sig mot deras angrepp när företaget är av defensiv karaktär. Än en gång är således moralen den springande punkten.

En god moral är slutligen ofrånkomlig för att övervinna konflikternas inneboende ovisshet. När vissheten slutar och slumpen tar vid återstår nämligen bara en sak och det är att *chansa*, vilket bland annat tarvar mod. Som Raymond Aron uttrycker det: "Så snart aktören måste använda sig av sannolikhetskalkylen är han samtidigt dömd till chanstagnung. Att chansa när man står ansikte mot ansikte med faran, att besluta sig för att pröva lyckan, kräver mod."²⁰

Utan moral, när skräcken slår sina isande klor i aktörerna, blir historien inte gjord – aktörerna blir handlingsförlamade eller också vänder de svårigheterna ryggen och flyr: ridån måste ner redan före första aktens slut.

IV.2 Revolutionens praxeologi

Vi vet nu vad "att handla" i en konfliktsituation innebär. Vad det syftar till, vilka svårigheter det stöter på och vad bemästrandet av kampen förutsätter. För att komma vårt problem mera in på livet, det vill säga för att kunna förstå och göra begripligt varför människorna valt att följa revolutionärerna och dessa kunnat bemästra situationen, måste vi dock ta ett steg vidare och fråga oss under vilka omständigheter kampens fyra frundläggande förutsättningar – moral, strategiskt omdöme, fysisk kraft och intrycket av att det kan löna sig – kan föreligga. Jag börjar med den sistnämnda förutsättningen.

IV.2.1 Hur kan det tyckas vara värt att göra revolution?

Innan vi försöker förstå det måste vi vara medvetna om att det här inte kan vara tal om någonting annat än hypotetiska resonemang. Naturligtvis välgrundade sådana men dock hypotetiska.

Om historiska aktörers subjektiva bedömningar kan man aldrig säga någonting bestämt – inte ens när man känner till resultatet av deras handlingar, då dessa sällan motsvarar de ursprungliga intentionerna. Detta av minst tre skäl:

För det första låter sig inte priset för en handling fastställas objektivt. För det andra är människor nyckfulla och godtyckliga. För det tredje är attityder i motsats till gärningar svåra att belägga empiriskt. Om inte annat så på grund av brist på källmaterial.²¹

En annan sak vi måste känna till är att dessa aktörers subjektiva bedömningar mera utgörs av *tro* än vetande. När människorna gör sin historia lider de av samma besvärande "défaüt de visibilité" som befälhavaren på slagfältet: de kan inte se eller veta allt och ännu mindre vara säkra på resultatet av sina beslut. Och människor som söker åstadkomma en revolutionär förändring saknar dessutom en underrättelsetjänst att kompensera sina bristande informationer med.²²

Fyra villkor torde behöva föreligga för att en aktör skall kunna tycka att det är värt att handla i en revolutionär situation (utöver att aktören i fråga skall vara besjälad med en viss offervilja): a) aktören skall kunna tro att han har råd att handla; b) han skall tycka att han inte har så mycket att förlora; c) det revolutionära alternativet skall framstå som det minst dåliga alternativet; d) han skall tro att företaget kan vara genomförbart.

Att tro att man har råd

Tron att man har råd att betala revolutionens pris torde framförallt hänga samman med en omständighet (om vi bortser från den ideologiska sidan av saken nämligen att de revolutionära ideologierna höjer aktörernas betalningsvilja): att man föreställer sig kampens pris som tämligen lågt, eller att man i likhet med Faraos trälar, när de anträdde utvandringen till det utlovade landet — för att nu låna en bild av A Koestler — är i lycklig okunnighet om de öknar som ligger framför en.

Det finns mycket som talar för att detta har varit fallet i flertalet revolutioner. Människorna torde ha inbillat sig att priset skulle bli lågt. 1789 torde få överhuvudtaget ha insett att revolutioner medför höga kostnader. Den moderna medvetenheten om revolutionernas dyra pris i form av mänskliga och materiella offer kom nämligen *efter* franska revolutionen och erfarenheterna av den kontrarevolutionära interventionen och den jakobinska diktaturen. I februari 1917 i Ryssland hade man i allmänhet erfarenheterna från 1905 års händelser färska i minnet. Och vad 1905 års "allmänna repetition" hade visat var att revolutionernas kostnader inte behövde bli överdrivet höga.

Ett annat faktum som talar för vårt antagande är att revolutionerna *sällan sprider sig*, vilket till inte ringa grad torde kunna tillskrivas det förhållandet att efter att ha bevittnat en revolution på nära håll kan man inte längre vara ovetande om dess pris. Det är därför det ofta har påpekats att en framgångsrik men dyr revolution i ett land i praktiken har visat sig vara ett av den internationella reaktionens bästa vapen mot revolutioner i alla de övriga.

Att inte ha mycket att förlora

Föreställningen att det krävs att människor inte har mycket att förlora för att de skall tycka att det är värt att kasta samhället över ända är relativt utbredd. Den torde därtill stämma väl överens med all politisk erfarenhet och visdom. Det är exempelvis en gammal och för tyrierna kär sanning att människor blir konservativa så snart de får något att konservera. Som Bismarck uttryckte det: "Jag tycker att det är en stor fördel för mig att ha 700 000 små rentier, i synnerhet i de klasser vilka utan sina räntor inte skulle ha mycket att förlora och då felaktigt kunna tro, att de skulle ha mycket att vinna på en förändring."²³

Att man kan tycka att man blott har "sina kedjor att förlora" (Marx) torde vara betingat av två omständigheter: a) att livet upplevs som outhärdligt; b) att man inte uppfattar sin välfärd som beroende av den rådande ordningens fortbestånd.

Granskar vi revolutionernas historia är det lätt att finna att det funnits fog för bägge föreställningarna. Dels brukar tiden strax före en omvälvning utmärkas av en omfattande nöd och fattigdom. Dels har de flesta revolutioner ägt rum i länder som antingen inte varit speciellt beroende av världsmarknaden eller där befolkningen betraktat den internationella omgivningen enbart som en utsugande parasit. Alltså i länder där befolkningens flertal livnärt sig på vad det egna landet producerat eller där det funnits starka nationalistiska och antiimperialistiska strömningar. I avancerade länder där den extrema nöden och fattigdomen är avskaffade och där ekonomin är starkt avhängig världsmarknaden, finns det däremot inte fog för sådana föreställningar. Här har hittills inte heller inträffat någon radikal revolution – människorna har alltför mycket att förlora på en sådan.

Det minst dåliga alternativet

Att göra revolution kan tyckas vara farligt och osäkert. Ibland kan det dock förefalla betydligt farligare och osäkrare att *inte göra den*. Sådana upp- och nedvända situationer är visserligen sällsynta, men det är också revolutionerna.

Det kan vara farligare och osäkrare att inte göra revolution, när makt-havarnas oansvariga politik hotar att undergräva Stadens existens. Det ofta iakttagna sambandet mellan misslyckade krig och revolutioner torde hänga samman med denna människornas *rädsla* för den rådande ordningens skadeverkningar. Det bästa exemplet på detta utgör, ironiskt nog för Troja som saknar den begreppsapparat som krävs för att förstå det, den bolsjevikiska revolutionen. Att bolsjevikerna lyckades få folket med sig måste i första hand tillskrivas den omständigheten att revolutionen 1917 såg ut att innebära slutet på kriget och därigenom på all nöd, alla umbäranden och lidanden som var förknippade med kriget.

Sedan 1917 har revolution i Västeuropa aldrig mera stått som synonym för fred utan fastmera för krig och elände: en majoritet av människor har heller inte funnit det vara värt att göra om 1917.

Att vara förvissad om att revolutionerna kommer att lyckas

Revolutionerna börjar i regel med en förhoppning om en bättre värld. Utan en sådan förhoppning är revolutionerna otänkbara, då man utan tro inte stannar någon barrikad (Régis Debray). Hur kan människor tro att det är möjligt att skapa en bättre värld? Tydligt är, i alla fall, att människor inte alltid tror att detta är möjligt. Det mest normala är i själva verket att ett lyckligare och rättvisare samhälle är möjligt att förverkliga först i livet efter detta.

Det finns emellertid en historisk omständighet – förutom erfarenheten av lyckade företag vilkas kostnader bedöms som lindriga – som kan förse människor med politisk optimism. Det är förekomsten av revolutionära ideologier.

Den revolutionära ideologin – må det vara liberalismen eller socialismen – tillhandahåller nämligen två betydelsefulla ting: självförtroende och föreställningen att svårigheterna är lätt överkomliga.

Ideologierna skingrar tvivlen och förtar ovissheten genom att hänvisa till ”den naturliga ordningen” eller ”den historiska nödvändigheten”.²⁴ Därigenom blir människorna lättare övertygade om att det är värt att försöka flytta berg.

Ett problem med ideologierna är att de inte är eviga. Att de efter en tid slutar att producera mirakler och råkar i vanrykte. Under sådana perioder är revolutionerna mindre sannolika.

Låt mig avsluta dessa reflektioner med att knyta an till de strategiska problem som bekymrar författaren.

Det hittills sagda innebär sammanfattningsvis att det krävs fyra saker för att människor skall tycka att det är värt att genomföra en samhällsomdaning: 1) att kampen förefaller bli billig; 2) att människor upplever livet som outhärdligt och inte betraktar sin välfärd som beroende av den rådande ordningens fortbestånd; 3) att människor mera fruktar överhetens fortsatta ledning än revolutionen; och 4) att det finns en levande ideologi att tro på.

Ur strategisk synvinkel framgår härav att det revolutionära alternativets attraktivitet inte bara beror på vad de däruppe gör (eller låter bli att göra) utan även – och jag höll nästan på att säga framför allt – på vad revolutionärerna gör och säger (eller låter bli att göra och säga). Det rådande systemet kan drabbas av omfattande kriser eller förefalla alltmer oförenligt med människors värdighet och lycka – människorna kommer likväl inte att finna det revolutionära alternativet lockande om det inte framstår som *billigt* och *förenligt* med de för Staden specifika politiska *traditionerna* och *idealen*.

Utöver inställningen att striden är värd att utkämpa krävs, som vi vet, tre saker för att människor skall handla och kunna bemästra svårigheterna: en god moral, krafter och strategiskt omdöme. Jag börjar med de två sistnämnda.

IV.2.2 Om de fysiska krafterna

Utan fysiska krafter kan man inte handla, då konflikterna har egenskapen att vara ansträngande och att förbruka krafter. Med fysiska krafter menas kroppslig styrka och uthållighet. Vårt problem består i att komma underfund med hur människor i revolutionära situationer har haft kraft att kämpa.

Rent generellt torde människor ha kraft att kämpa när: 1) de har tillgång till ansemliga materiella resurser; b) de är vana vid svåra omständigheter och har tämligen ringa behov; c) ansträngningarna är överkomliga.

Allt detta är saker som militärteoretikerna känt till sedan länge och vetat att dra de strategiska slutsatserna av. Förutom att en stor del av arméernas organisation avsett att ombesörja manskapets underhåll, har en traditionell måltavla varit just fiendens underhållsdepåer, förbindelselinjer och jordbruksfält. Det man räknat ut är att fienden får svårare att strida om han inte kan äta sig mätt eller kan tillgodose sina övriga behov. Hans fysiska krafter kan då uttömmas desto fortare. En annan traditionell strategi är den som går ut på att begagna sig av tiden som ett medel i kampen. Tanken är här att tiden förbrukar fiendens existensmedel (och därmed hans krafter) och att man därför kan få honom att begära fred genom att helt enkelt *vänta* på att dessa existensmedel skall ta slut. Förutsättningen för att kunna tillämpa denna strategi är naturligtvis att man själv har större resurser än fienden.

Det är annars ett välkänt sociologiskt faktum att där människor haft det så knappt att de huvudsakligen är sysselsatta med att klara livhanken — i slumområden och dylikt — är kollektiva aktioner sällsynta: människorna där är för fattiga för att ha kraft att kämpa.²⁵

Går vi nu tillbaka till våra revolutioner synes det mig, att människornas kraft att handla här måste relateras till det faktum att de revolutionära striderna har utkämpats av människor vana vid ett hårt liv och med begränsade behov och att ansträngningarna inledningsvis inte varit övermänskliga. Revolutionerna har i regel inträffat i agrara samhällen eller i länder som befunnit sig i början av sin modernisering och där människorna följaktligen inte hunnit vänja sig vid en hög levnadsstandard. Det var med människor som klarade sig på lite ris och bönor som FNL och nordvietnameserna lyckades driva ut nordamerikanerna från Sydvietnam. Poängen med den gerillataktik som revolutionärerna i Vietnam använde sig av är dessutom att den reducerade de nödvändiga ansträngningarna till det minimum som är förenligt med fortsatt produktiv verksamhet — för att nu, av framställningsmässiga skäl, hålla oss till detta enda exempel.

IV.2.3 Om det strategiska omdömet

Revolutionerna tarvar omdöme och förstånd då de reser en mängd strategiska problem. De motståndare som står i vägen för dem förhåller sig nämligen inte

passiva eller avvaktande utan gör allt som står i deras makt för att hindra revolutionärernas framfart. Hur skall det kunna förklaras att omdömet och förståndet fått råda i revolutionära situationer. Låt mig först utveckla detta med innebörden av det strategiska omdömet och förståndet

Omständigheterna i politiken är inte alltid fördelaktiga. Mycket går därför ut på att *avvakta* de gynnsamma tillfällena. Ja, valet av tid och rum kan utan vidare sägas tillhöra de mest centrala momenten i all politisk och militär konst.²⁶ Att avvakta de gynnsamma tillfällena är emellertid svårt. Inte minst beroende på att det ligger i motpartens intresse att ständigt provocera till handling när omständigheterna är ofördelaktiga.²⁷ Därför är försiktighet och tålmod av nöden i politiken, liksom förmågan att retirera och ge med sig när styrkeförhållandet är ofördelaktigt.

Det finns tre klassiska sätt att skapa fördelaktiga situationer i politiken. Den första är att söka splittra motparten – *divide et impera* som de gamla romarna sade. Det andra är att söka vidga den egna politiska basen. Det tredje att lämna motparten en reträttväg, som den listige Sun Tzu påpekade. I samtliga fall förutsätts dock en och samma sak: att man är beredd att göra eftergifter och gottgöra fiender och allierade. Alltså vara villig att betala vad det kostar att göra människornas och tingens motstånd mindre och/eller lättare att övervinna. Vad krävs för att inse allt detta? Vilka människor är det som har lättast att tänka strategiskt?

Förutsättningarna för att fatta de "politiska realiteterna" och inse nödvändigheten av tålmod, försiktighet och taktisk smidighet samt av eftergifter i politiken synes mig vara två: a) att man besitter vissa elementära kunskaper om strategisk konst, en viss abstraktionsförmåga och distans till politiken; b) att man är fri från ekonomiska bekymmer.

Jag vill fästa läsarens uppmärksamhet på den sistnämnda förutsättningen. När magen är tom är det väldigt svårt att hålla huvudet kallt och tänka förståndigt. De tomma magarna har mer än en gång lett till katastrofer i revolutionernas tragiska historia. Man kan exempelvis erinra om sansculotternas benhårda motstånd mot att gå med på den lönekontroll som hade kunnat förhindra Thermidor. Denna lönekontroll hade föreslagits av jakobinerna – som motprestation till den priskontroll som det parisiska borgerskapet hade accepterat för att rädda revolutionen. Jakobinerna – till skillnad från sansculotterna – tänkte strategiskt, men – och det är här min lilla poäng ligger – så behövde de heller inte bekymra sig om vad Robespierre, i ett berömt utfall mot dem som inte tålde "de olägenheter som är oskiljaktiga från varje stor revolution", föraktfullt kallade för "de futtiga varorna".²⁸ Jakobinernas magar var i allmänhet inte tomma.

Det säger nästan sig självt att den kategori människor för vilka det är lättare att anamma det något cyniska strategiska tänkandet måste vara de som i den trojanska jargongen betecknas som "småborgerliga intellektuella".

Om jag nu får fortsätta min ömtåliga balansgång mellan det triviala och det sublimala, som detta avsnitt onekligen präglas av, så är det att jag vill kom-

ma fram till följande: orsakerna till att det strategiska omdömet fått råda i vissa revolutionära situationer är enligt min mening att organiserade grupper av intellektuella har funnits på skådeplatsen och åtnjutit auktoritet. Saken är emellertid inte uttömd i och med detta och det är, vill jag gärna föreställa mig, just här som det sublima i resonemanget kommer in.

De revolutionära intellektuella dras nämligen med ett svårt strategiskt handikapp, i synnerhet om de är trojaner och omhuldar en vision som är betydligt mer utopisk än de liberal-demokratiska utopierna någonsin var.²⁹ De kan, av doktrinära skäl, inte göra vilka eftergifter som helst. Det finns alltså en gräns för hur omdömesfullt och förståndigt de kan tänka.

Bolsjevikerna, för att ta ett exempel, kunde förstå behovet av tålmod, taktisk flexibilitet och eftergifter för att finna till sig allierade och till och med neutralisera motståndare. Som exempel kan för det första anföras deras bromsande ingripande i den spontana folkresningen i juli 1917, som de ansåg komma för tidigt, för det andra det faktum att de efter maktövertagandet avstod från att genomdriva sin egen jordpolitik för att därigenom vinna socialrevolutionärens stöd, samt för det tredje NEP-politiken.³⁰ Men samma bolsjevik var samtidigt fullständigt främmande för den typ av strategiska kompromisser som på sikt kunde äventyra förverkligandet av det klasslösa samhälle som deras ideologi ansåg skulle medföra den absoluta rättvisans, jämlikhetens och frihetens rike på denna sidan graven. Nu var fienden tillräckligt demoraliserad³¹ för att kunna besegras utan politiska manövrer så att det inte gjorde någonting. Problemet är att motståndaren sällan är demobiliserad i så stor utsträckning som i det ryska fallet.

Att det strategiska omdömet fått råda i revolutionära processer måste sålunda tillskrivas inte bara omständigheten att det har funnits intellektuella som åtnjutit auktoritet på skådebanan utan därtill omständigheten att dessa intellektuella antingen kunnat övervinna sin doktrinarism (som i den liberala revolutionens fall) eller ursprungligen inte varit speciellt doktrinära — som exempelvis castristerna.

IV.2.4 Stridsmoralen

Tiden är nu kommen att ta itu med den centrala frågan om hur människor har kunnat vara villiga att trotsa de revolutionära stridernas risker och faror och, mera konkret, varför revolutionsledarna lyckats få sina trupper att följa sig.

För att förstå dessa spörsmål tänker jag analysera dels de faktorer som militärteoretikerna anser bestämma stridsmoralen, dels de metoder militärerna använder för att inpränta en bra stridsmoral i soldaterna. Dessförinnan måste jag dock beröra distinktionen mellan revolutionsledarna och trupperna.

IV.2.4.1 Ledarna och trupperna

När man diskuterar konflikter bör man alltid ha klart för sig att det finns *två* aktörer på varje sida av stridslinjen: ledarna och trupperna. Här är inte platsen att utreda varför det förhåller sig så och mera precist varför det krävs en ledning i kampen. Läsaren bör emellertid göras uppmärksam på det enkla faktum, att kampen kräver initiativ, en enda vilja och disciplin, och att några måste se till att initiativen tas, att den enda viljan får råda och att disciplinen upprätthålls även när det smäller, för att kunna inse att all form av strid är otänkbar utan en uppdelning mellan ledare och trupper. Åtskillnaden mellan ledare och trupper åskådliggör något i vårt sammanhang fundamentalt: att det finns ett fåtal som vågar och är villiga att utsätta sig för stora risker och ett flertal som är avsevärt mindre heroiskt lagda, och att om man vill begripa politiska massfenomen som de revolutionära striderna *är det inte ledarnas moral som är den intressanta utan truppernas*.³² Ty "härförarn ensam vinner icke slaget", som Tegnér sade.

IV.2.4.2 Stridsmoralens determinanter

Militärteoretikernas grundläggande idé angående stridsmoralen är att den inte är något som man antingen har eller inte har utan något som är *betingat av situationen*. "Modet och fegheten", för att tala med Sun Tzu, beror på "omständigheterna".³³ Eller som en annan militärteoretiker – trojanen Emilio Lussu – utförligare har utvecklat det. "Modet står alltid i omvänd proportion till den fara man utsätts för. Är faran stor? Mod är sällsynt. Är faran liten? Modet kommer att finnas i rikliga mängder . . . Fienden måste ha försvagats för att djärvheten skall vakna i det andra lägret . . . Det är föga smickrande för den mänskliga naturen, men så är det, och man kan inte förneka verkligheten. Fienden måste börja ta till flykten för att modet hos den som förföljer honom inte skall känna några gränser. Det absoluta modet, det som alltid förblir detsamma, i vått och torrt, dygnet runt, hemma som borta, antingen fienden flyr eller slåss, är ett fenomen av sällan skadat slag. Det är troligen en abnormitet."³⁴ Ett centralt problem för militärteoretikerna i alla tider och i alla läger har därför varit att komma underfund med vilka de "omständigheter" är som bestämmer truppernas moral.

För tydlighetens skull skall jag i fortsättningen, med en term lånad av den franske militärpsykologen Charles Chandessais, kalla dessa "omständigheter" för moralens *determinanter*. Med determinanter menas sålunda de omständigheter eller faktorer som bestämmer truppernas moral. Dessa determinanter måste analytiskt hållas isär från moralens innehåll, funktion och yttringar som behandlades ovan i avsnitt IV.1.1.

Så vitt jag förstår tänker sig militärteoretikerna att moralen bestäms av fem determinanter: 1) de materiella determinanterna; 2) motivationen; 3) förtrogenheten med konfliktens miljö; 4) stridsförloppet; 5) ledningen.

För att det inte skall råda några missförstånd måste jag påpeka att det är jag själv som är ansvarig för såväl uppräkningsen som systematiseringen och terminologin.

De materiella determinanterna

Med de materiella determinanterna avses den naturliga och mänskliga omgivningen (terrängen, klimatet, väderleken, bebyggelsen, hindren etc), de fysiologiska behoven och den militära miljön (utrustningen, kasernerna etc).

Alla dessa omständigheter har av tradition antagits direkt inverka på truppers moral och därför har militärerna lagt ned mycket möda och besvär på att med olika medel *skydda* soldaterna från de materiella faktorens negativa inverkan: "Soldaten", skriver W Rustow, "behöver inte skyddas enbart mot fiendens handlingar, han är människa och liksom alla sina likar underkastad den mänskliga naturens behov. Vi kan inte reducera soldatens till att han helt enkelt är en aktiv agent avsedd att fullgöra en fastställd uppgift, vi bör också betrakta honom som en varelse med behov, en varelse som man måste föda, hålla i god kondition och vårda mänskligt."³⁵

Många strategiska konstupgrepp bygger också på medvetenheten om de materiella omständigheternas inverkan på stridsmoralen, till exempel på insikten att moralen hos välnärda och utvilade soldater i regel brukar vara högre än hos undernärda och trötta. Därför rekommenderade den observante Sun Tzu att man skulle vänta *i närheten* av stridsfältet på den som är utmattad, och med *välnärda* trupper på den som är uthungrad.³⁶

Motivationen

Motivationen är den andra klassiska faktor som i den militära teorin antagits spela en stor roll för moralen, särskilt efter de så kallade revolutionskrigen och Napoleon.³⁷ Motiverade soldater anses i allmänhet kunna prestera mer och offra sig mer än omotiverade. Vad är det för slags motivation man har i tankarna?

Det är en *kollektiv* motivation, då individerna endast när de identifierar sig med en grupp och upplever dess sak som sin, kan finna sin död vara nyttig. Nyttig för gruppen.³⁸

Just därför att de utgår från att en god motivation är ett nödvändigt villkor för en god moral, tillmäter militärerna den politiska och religiösa indoktrineringen i armén stor betydelse. De räknar med att om trupperna tror på "tronen och altaret" så kommer de inte bara att bli i stånd att flytta berg utan även villiga att stå för de besvärliga transportkostnaderna.

Förtrogenheten med miljön

Att förtrogenheten med de specifika svårigheter som krigets miljö erbjuder är avgörande för prestationsförmågan, är också en mycket gammal insikt: "Tu

Yu . . . »Därför säger mästaren Wang: 'Om officerarna inte har underkastats en hård träning, kommer de att vara oroliga och tveksamma i striden; om generalerna inte har utbildats fullständigt, kommer de att svikta när de befinner sig framför fienden'.»³⁹ Därför menar Sun Tzu att det är den som har "de bäst tränade officerarna och männen" som har de "starkaste trupperna". Erfarenhet av och kännedom om den militära miljön gör det möjligt för den enskilde och gruppen att veta på ett ungefär vad man har att vänta och frukta samt hur man bäst skall anpassa sig till de olika situationerna. Det skänker säkerhet och trygghet, eftersom vetskapen om att man bakom sig har dem som är experter på att lösa just den *typ* av problem mot vilka man i en konflikt ställs ansikte mot ansikte är en lugnande faktor. Förtrogenhet med vapnets bruk och kunskap om terrängens utnyttjande samt om arméns funktion bidrar till att öka den *överläghetskänsla* som är så väsentlig om man vill få det moraliska övertaget.⁴⁰ Det är ingen tillfällighet att armén under fredstid fungerat som en väldig pedagogisk institution.

Stridsförloppet

Uppfattningen att truppernas stridsmoral betingas av stridsförloppet bygger på erfarenheten: "Moralen hos en stridsenhet beror på dess förluster. Det tycks som om de första förlusterna ökar dess stridslystnad: vedergällningsbehov, strävan efter att uppnå säkerhet genom individuell och kollektiv offensiv. Efter ett visst antal förluster minskar denna stridslystnad: känsla av det fäfånga i att anstränga sig, förtvivlan."⁴¹

Det torde nästan vara överflödigt att påpeka att det är just för att detta samband mellan förlusterna och moralen antas föreligga, som parterna i en konflikt är ute efter att skada varandra.

Ledningen

Den sista determinant som brukar omnämnas i den militärteoretiska litteraturen är den militära ledningen själv. "Om befallningarna utan undantag är verkningsfulla", skriver Sun Tzu, "kommer trupperna att lyda. Om befallningarna inte alltid är verkningsfulla, kommer trupperna att trotsa ordena."⁴²

Ledningen betraktas emellertid inte som en determinant vilken som helst utan som *den allra väsentligaste* av moralens determinanter. Detta emedan man menar att det är på ledningen det kommer an hur de övriga determinanterna gör sig gällande. Hur motivationen och förtrogenheten med miljön ser ut samt hur striden fortlöper, beror nämligen ytterst på den organisation, det disciplinära system och den strategi som ledningen tillämpar.

IV.2.4.3 Militäerna och truppernas stridsmoral

Nu när vi vet att stridsmoralen beror på "omständigheterna" och vilka dessa "omständigheter" är, tänker jag övergå till frågan om hur militäerna lyckas inpränta en bra stridsmoral i soldaterna.

Deras framgångar härvidlag synes mig bero på i vilken mån de kan an-

passa "situationerna" till soldaternas förmåga att övervinna dem och soldaterna till situationernas krav.

Låt mig börja med den första sidan av saken. Vad betyder att "anpassa situationerna till soldaternas förmåga att övervinna dem"? Hur är detta möjligt? Hur går det till? Anpassningen torde bestå i att aldrig ställa soldaterna inför något annat än *lagom överkomliga svårigheter*. Tanken är här självfallet, att när svårigheterna är lagom överkomliga så kan även "den fege vara modig" – för att åter citera Sun Tzu.⁴³

Möjligheten att anpassa situationerna till soldaterna är avhängig det faktum att de strategiska situationerna kan *manipuleras*. De strategiska situationerna är nämligen aldrig helt givna, ödesbestämda eller objektivt ofrånkomliga, utan också *resultat av det handlande subjektets (Fursten) medvetna eller omedvetna handlingar och avsikter*. (Därför gäller som "lag" i strategin att Fursten ofta får den situation han förtjänar.)

Situationerna kan anpassas till soldaterna genom att man med den strategiska konstens hjälp manipulerar den givna situationen på ett sådant sätt att den blir *fördelaktig* för de egna trupperna och *ofördelaktig* för fiendens. För att man skall förstå hur detta i sin tur går till, måste här några ord sägas om den strategiska konsten.

Strategins syfte är att tvinga fienden "att acceptera striden på för honom ogynnsamma villkor".⁴⁴ Hela det diaboliska strategiska tänkandet är till för att visa hur detta kan åstadkommas. Utgångspunkten för tänkandet är att det finns två grundläggande variabler i varje konflikt som det står i Furstens makt att manipulera. Det är hans egna medel – styrkorna, tiden och rummet – och mål – de politiska avsikterna.

Fursten kan sålunda förändra sin situation på ett radikalt sätt och skaffa sig gynnsamma villkor genom att modifiera sina politiska avsikter, disponera om sina trupper samt välja lämpligare platser och tidpunkter för striden. Det vill säga genom att manövrera – strategiskt (med medlen) och politiskt (med målen). Med politiska manövrer (se ovan IV.2.3) kan fienden splittras, isoleras och demoraliseras. Detsamma gäller strategiska manövrer, med vilka fienden till och med kan fås att ge upp utan strid. Det är i alla fall Sun Tzus spetsfunda tankar. Den sluge kinesen betraktade nämligen den strategiska triumfen utan taktisk seger som "höjden av skicklighet" och något som var mera värt än att "vinna hundra segrar i hundra slag".⁴⁵

Den manöver som Sun Tzu hade i tankarna var lika enkel som genial: Fursten skulle se till att skapa en taktisk situation av extrem styrkeöverlägsenhet genom att koncentrera sina trupper och sedan ge fienden fri lejd att avtåga från stridsfältet utan att behöva frukta för sitt liv. "På detta sätt", resonerade han, "kuvar de som är experter i krigets konst fienden utan strid, intar städerna utan att storma dem och störta en stat utan utdragna operationer."⁴⁶

Så långt militärernas kapacitet att anpassa situationerna till soldaternas förmåga att behärska dem. Nu hur de anpassar trupperna till situationernas krav.

Att anpassa soldaterna till situationernas krav är att göra dem *lämpade*

för strid och se till att de *inte vänder svårigheterna ryggen* när allvarets stund väl är inne. I det militära väsendet görs soldaterna lämpade för strid genom den militära *organisationen* och man förhindrar att de vänder svårigheterna ryggen genom det militära belönings- och bestraffningssystemet.⁴⁷

De militära organisationens objekt är tvåfaldigt. Dels gäller det att skapa de taktiska förutsättningarna för striden (utbildning, indoktrinering, beväpning och indelning i olika stridsenheter, dels ombesörja det levande och döda materialets underhåll (stöd åt de fallnas och invalidiserades familjer etc).⁴⁸

Även objektet för belönings- och bestraffningssystemet är tvåfaldigt. Dels gäller det att *locka* soldaterna att utföra obehagliga order, dels att *tvinga* dem att lyda dessa. Med avseende på den senare aspekten torde det vara på sin plats att citera följande ord av Fredrik II: "Vad beträffar soldaten . . . är det nödvändigt att han fruktar sina officerare mer än de faror man utsätter honom för; i annat fall kommer ingen att kunna föra honom till anfall rakt igenom en storm av 300 kanoner som beskjuter honom. Enbart god vilja kommer aldrig att engagera den simple soldaten i sådana faror; endast fruktan kan åstadkomma det."⁴⁹

Idén bakom bestraffningssystemet är enkel: det finns ett oslagbart sätt att anpassa människor till svåra situationer, nämligen att ställa dem inför utsikten av en *ännu ofördelaktigare situation* i fall de vägrar att anpassa sig. Det är också vad militärerna alltid har vetat och gjort när de låtit soldaterna välja mellan en oviss och ärorik död på slagfältet och en säker och vanhedrande död genom avrättning på en halvmörk och gudsförgäten bakgård.

Genom sin organisation och sitt disciplinära system kan Fursten således förmå trupperna att uthärda och behärska kampens prövningar samt betrakta dem som ett mindre ont. Därmed blir han i stånd att vinna deras trohet och lydnad.

Om jag nu får sammanfatta resultatet av denna analys, så synes militärernas förmåga att inpränta en bra stridsmoral i soldaterna bero på att de, tack vare den strategiska konsten, den militära organisationen och det disciplinära systemet, kan åstadkomma det praxeologiska under som innebär att striderna blir *förhållandevis lätta* att ukämpa.

IV.2.4.4 Den revolutionäre Fursten och hans trupper

Vi har nu äntligen kommit fram till den besvärliga frågan om hur de revolutionära ledarna har lyckats få sina trupper att följa dem i de första avgörande striderna, det vill säga *innan* de hunnit militarisera folket, upprätta en motstat eller utveckla ett effektivt repressivt system mot tjallarè och desertörer inom ramen för ett utdraget folkkrig.⁵⁰ För att förstå detta måste vi dock först bli medvetna om *olikheterna* mellan militärernas och revolutionärernas kampförutsättningar och villkor.

Den revolutionäre Furstens kampresurser är i inledningsskedet mycket knapphändiga. I sina första skeden är revolutionerna typiskt asymmetriska konflikter. Revolutionsledarna saknar både den organisation och det discipli-

nära system som militärerna förfogar över. Deras trupper är varken välnärda, speciellt väl underhållna eller disciplinerade. Därtill saknar revolutionärerna den tid, lugn och ro som krävs för att utbilda trupperna. Ingen revolutionär ledare har heller någonsin kunnat garantera något materiellt underhåll åt familjerna till de aktivister som riskerar att stupa i kampen, bli fängslade eller invaliderade. Men den största skillnaden är ändå avsaknaden av befogenheter att bestraffa människor som inte lyder order, vilket Gramsci mycket riktigt noterade.⁵¹ Den logiska konsekvensen av det nyss förda resonemanget tycks mig vara tydlig. I avsaknad av "normala" resurser och möjligheten att bestraffa trupperna har den revolutionäre Fursten *inte tillstymmelsen till chans att upprätthålla en god moral bland de sina, vare sig om striden drar ut på tiden eller om han ställs inför den typ av svårigheter som militärerna vanligen bemästrar*.

Om vi nu för ögonblicket lämnar det praxeologiska resonemanget och går till litteraturen om revolutionär taktik, skall vi finna att inte ens de trojanska taktikerna⁵² tror på möjligheten av att revolutionärerna kan vidmakthålla sammanhållningen och stridsviljan hos sina trupper under en längre tid och inför allvarligare svårigheter. Såväl det väpnade upprorets taktik som gerillataktiken bygger i själva verket just på denna medvetenhet, och har utvecklats för att kunna avhjälpa problemet med den sviktande stridsmoralen.

De grundläggande principerna för dessa två omstörtande taktiker är följande: 1. Revolutionsledarna skall skapa ytterst fördelaktiga situationer genom bland annat maximal styrkekoncentration på enstaka punkter. 2. Aktionerna skall vara blixtnabba och ta fienden på sängen. 3. Ledarna skall se till att – som Engels uttrycker det – "dagligen nya om än små framgångar vinnas". 4. Aktionerna skall vara offensiva och utföras med maximal djärvhet. 5. Defensiven skall undvikas till varje pris – defensiven är "döden för varje väpnad resning", skriver samma Engels. 6. Gerillakriget skall vara ett rörligt krig "utan fronter".⁵³

Syftet med dessa principer är uppenbart. De improviserade rebellstyrkorna skall strida *så kort tid som möjligt*. De skall aldrig konfronteras med motståndarens *samlade styrka*. Det motstånd de skall övervinna skall vara minimalt. Under stridens gång skall de hållas berusade av den modingivande känslan att "det går nog". De som har studerat och har erfarenhet av de revolutionära striderna utgår med andra ord kallt från, att förutsättningen för att de revolutionära truppernas moral inte skall svikta är att de inte möter samma svårigheter och kämpar under samma villkor som reguljära trupper. Nå, hur har då revolutionsledare lyckats förmå sina trupper att följa sig, villigt trotsande kampens faror?

Det förefaller mig ha berott på två saker: a) *att kampen i sin begynnelse har varit eller sett ut att vara lätt*; b) *att revolutionärerna behärskat konsten att underlätta kampen genom att göra bruk av den typ av stridstaktiker vi nyss behandlade*.

Den strategiska slutsats man kan dra av det nyss avslutade resonemanget

är, att förutsättningen för att revolutionärerna skall få folket med sig är att angreppen mot makthavarna är eller ser ut att vara lätta att genomföra, och att hela den revolutionära strategin följaktligen måste vara upphängd kring denna taktiska sanning (som jag menar gäller för all slags revolutionär kamp, må den vara väpnad eller fredlig, eftersom de asymmetriska handlingsförutsättningarna och villkoren i princip är desamma).

IV.2.5 Maktövertagandets hemlighet

Jag skall nu ta itu med en annan, visserligen näraliggande men ändå annorlunda fråga: hur revolutionärerna kunde bemästra situationen, det vill säga överta makten. Utgångspunkten för mina funderingar kommer här att vara tyriernas och trojanernas kunskaper.

IV.2.5.1 Det uteblivna eller knappa motståndet

Om jag förstått det rätt är alla påfallande överens om, att orsaken till att revolutionärerna kunnat vinna de första avgörande ronderna och tillskansa sig makten är, att polisen och militären inte erbjudit något egentligt motstånd, ställt sig neutrala eller helt enkelt fraterniserat med insurgenterna. Alltså, därför att kampen så långt inte har varit svårare än att slå in en ruten dörr.

Det finns många exempel på tyriska författare som hävdar detta. Den förste jag kommer att tänka på är Tocqueville som påpekade att revolutionen hade hänt i det land där "oket vägde lättast".⁵⁴ Tocqueville hade mycket noga studerat det ljumma repressiva klimatet i Grenoble, Franche-Comté etc. I dessa första sammanstötningar, noterade han, hade truppernas halvhjärtade ingripanden lett till att folkets fruktan förbytts i irritation.⁵⁵ (Tidigare hade liknande missnöjesyttringar kvävts i sin linda av militärerna.)

En annan tyrisk författare som behandlat frågan på ett lika ingående sätt och kommit fram till ungefär samma slutsatser som Tocqueville är K Chorley i sitt arbete "Armies and the Art of Revolution".⁵⁶ Ytterligare ett exempel är C Lask som formulerat saken så här: "not oppression, but weakness, breed revolution".⁵⁷ Att dylika föreställningar är mycket utbredda bland tyrierna kan vidare illustreras med Jan Magnus Janssons översikt "Politikens teori": "De urbana revolutionerna i städerna är av tekniska skäl kortvariga, och resningar som de båda revolutionerna i Paris 1830 och 1848 eller i S:t Petersburg i mars och november 1917 kunde lyckas endast mot förhållandevis svaga motståndare."⁵⁸

Vad trojanerna beträffar ansåg redan Engels – som inte för inte kallades för "Generalen" av sina närmaste – att revolutionärerna inte kunde bemästra svåra militära lägen, och att om de ibland hade lyckats göra det så berodde det på att de vid de tillfällena inte hade stött på något nämnvärt motstånd. Här ett längre citat av "Generalen": "Låt oss inte skapa några illusioner i detta avseende. En verklig seger för rebellererna över militären i gatustriden, en seger

som i en drabbning mellan två arméer, är något ytterligt sällsynt. Men lika sällan hade upprorsmännen syftat till något sådant. För dem gällde det närmast att göra trupperna möra genom en moralisk påverkan, som inte alls eller i obetydlig utsträckning kan tillgripas vid en strid mellan två länders krigförande arméer. Om en dylik påverkan får effekt, så sviker truppen eller så tappar befälhavaren huvudet, och upproret segrar. Om den inte får effekt, så faller militärens överlägsenhet i fråga om utrustning, disciplin och skolning, enhetlig ledning och planmässig användning av stridskrafterna utslaget, även om trupperna är numerärt underlägsna. Det mesta, som upproret kan åstadkomma i fråga om taktisk aktion, är det fackmässiga uppbyggandet och försvaret av en enstaka barrikad . . . De talrika framgångar, som rebellerna hade fram till 1848, berodde på många orsaker. I Paris i juli 1830 och februari 1848 liksom i de flesta gatustriderna i Spanien stod ett borgargarde mellan de upproriska och militären. Detta borgargarde gick antingen över på upprorets sida, eller också påverkade det genom sin ljumma och obeslutsamma hållning trupperna, så att dessa vacklade. Det hände till på köpet, att borgargardet överlämnade vapen åt rebellerna. *Där borgargardet redan från början uppträdde mot upproret, såsom i Paris i juni 1848, slogs revolten också ned . . .* Men överallt tillkämpade man sig segern, på grund av att trupperna svek och att befälhavarna förlorade initiativförmågan eller saknade beslutsrätt.”⁵⁹

För att undvika onödiga missförstånd måste här kanske inskjutas, att när Engels och de övriga taktikerna uttrycker sig ganska skeptiskt om folkmassornas eller de revolutionära truppernas förmåga att utkämpa militära strider, så gäller detta självfallet enbart för den *offensiva* striden. De känner mycket väl till att småfolket upprepade gånger i historien har utkämpat hjältemodiga strider mot överheten — inte minst i samband med misslyckade uppror som under de junidagar i Paris som Engels berörde. Men vad taktikern i motsats till revolutionsromantikern vet och nyktert erkänner är, att striden vid sådana tillfällen varit övervägande *defensiv*. Det innebär bland annat att rebellerna kunnat dra nytta av det taktiska försvarets så kallade materiella fördelar (som det taktiska anfallet alltså saknar) — det skydd som barrikaderna och de befästa husen erbjuder, de bättre siktmöjligheter som den vilande ställningen skänker etc. När man slåss på defensiven gör man det också därför att man inte har något annat val. Defensivens terräng kan inte flys lika ostraffat som offensivens. I synnerhet inte om man är omringad.⁶⁰

Också den leninistiska traditionens tes är att makten bara kan gripas i en så kallat revolutionär situation eller i ett ytterst fördelaktigt läge.⁶¹

En ”revolutionär situation” kännetecknas enligt denna tradition av tre omständigheter: a) att den härskande klassen är splittrad och handlingsförlamad; b) att massorna befinner sig i ett tillstånd av öppen revolt mot makthavarna; c) att mellangruppen vacklar och tenderar att lieras med proletariatet.⁶²

Leninisterna hävdar att samtliga dessa tre villkor måste föreligga, innan det revolutionära partiet kan bestämma sig för att igångsätta upproret och de betraktar alla försök att överta makten i andra, mindre fördelaktiga lägen som

farlig äventyrspolitik. De menar, att endast när den härskande klassen är splittrad och handlingsförlamad och har förlorat småbourgeoisins stöd, är det möjligt att vinna en del av armén för ett framgångsrikt uppror.

"På graden av upplösning i en borgerlig armé", skriver A Neuberg, "kommer en stor del av proletariatets möjligheter att störta bourgeoisin och krossa den borgerliga staten i en omedelbart revolutionär situation att bero . . . Alla revolutioners historia visar, att om en militärt väl skolad armé och polis, utrustad med alla moderna anfalls- och försvarsmetoder . . . med ett fullgott befäl, understödda av fascistiska förband av det slag som idag existerar i varje land, effektivt slåss mot revolutionen, är de i stånd att göra den senares seger ytterst svår att vinna även om betingelserna i övrigt är gynnsamma." Och Neuberg citerar Lenin: *"Om revolutionen inte blivit en massrörelse och inte omfattar också militären, kan det inte ens bli fråga om någon allvarlig kamp."*⁶³

Även den leninistiska traditionen utgår sålunda från att den revolutionära Fursten inte kan behärska svåra situationer och att det som förklarar de lyckade upproren är det begränsade motstånd de stötte på.

IV.2.5.2 Den fördelaktiga situationens problem

Nu är problemet med denna (taktiska) förklaring av de framgångsrika revolutionerna att de reser ett nytt spörsmål: *hur kunde den fördelaktiga situationen som sådan uppstå*. Hur kunde människornas och tingens motstånd bli så svagt? Själv finner jag det fenomenet vara det riktigt märkvärdiga i sammanhanget och menar att det också måste förklaras för att denna sida av den revolutionära problematiken skall anses vara tillfredsställande belyst.

Att jag uppfattar det som ett problem beror på att jag inte kan finna något omedelbart, automatiskt eller logiskt samband mellan det förhållandet att den härskande klassen förlorar ett krig eller råkar i ekonomiska svårigheter och det förhållandet att fruktan för folket och misstro mot förändringar upphör hos en del av denna klass.

För att läsaren bättre skall förstå denna tankegång skall jag här i korthet redogöra för dess premisser. Den första är en distinktion mellan de styrandes "hegemonikris" — deras oförmåga att styra och åtnjuta auktoritet — och den egentliga "revolutionära situation" som denna hegemonikris *eventuellt* kan resultera i, i form av maktvakuum, politiskt sönderfall och splittring bland dem däruppe etc. Den andra premissen är att fruktan och misstro — ur psykologisk synvinkel — är både orsaken till de mänskliga konflikterna och det som envist håller makthavarna vid makten. I oroliga tider är det främst av fruktan för sitt liv som Fursten utövar tvång och förtryck mot alla som ogillar honom. Den tredje premissen är, att förutsättningen för att någon som är stark skall *tveka* att använda sin styrka i en konfliktsituation är att vederbörande i det närmaste är fri från fruktan och misstro. Så långt alltså om bakgrunden till att jag inte föreställer mig den revolutionära situationen som något problemfritt eller naturligt i händelse av hegemonikris, och till att jag heller inte kan betrakta den revolutionära situationen som något mer eller mind-

re "objektivt givet", som de trojanska strategerna gör. Men låt mig inte föregripa framställningen. För att komma underfund med hur makthavarnas motstånd i början kunde bli så svagt tänker jag i nästa avsnitt knyta an till de tyriska strategernas förklaring av befrielseerörelsernas framgångar.

IV.2.5.3 Kartago och befrielsefronterna

Jag måste inledningsvis påpeka att den typ av förklaring som avses här är av *politisk* karaktär. Det är alltså inte de tyriska strategernas *militära* förklaringar som här skall beröras.⁶⁴ Dessa senare förklaringar avviker dessutom inte nämnvärt från de trojanska. De tyriska strategerna är nämligen flitiga läsare av sina motståndare, och det mesta de trojanska strategerna å andra sidan kan av militär strategi och taktik har de lärt av Clausewitz och Sun Tzu. En skillnad mellan de trojanska och de tyriska strategerna som dock kan nämnas är att de senare aktar sig för att överskatta gerillataktikens möjligheter. De betraktar knappast denna taktik som oövervinnelig och pekar gärna på det faktum att vår samtidshistoria är kantad med misslyckade gerillakrig: i Latinamerika, Malaysia, Filippinerna osv. Gemensamt för de misslyckade gerillakrigen, har de tyriska strategerna observerat, är att de riktats inte mot utländska utan *inhemska* herrar som hade mycket att förlora på en revolution i sitt eget land.⁶⁵

Hur förklarar då de tyriska strategerna de framgångar som befrielseerörelserna rönt i kampen mot främmande makter? Med en mycket enkel iakttagelse: att målet för befrielsefronterna *inte varit att krossa motparten utan att få den att åka hem*.⁶⁶ För den Store har kampen inte gällt vitala ting och följaktligen har det varit politiskt omöjligt för den Store att göra bruk av *hela sin styrka*. En koloni har nämligen inte samma värde för en nation som det egna landet, och förlusten av en koloni innebär därför ingen nationell katastrof som människor kan tycka vara värd att avvärja till varje pris.

Logiken i de tyriska strategernas resonemang är förkrossande: att kampen för den Store inte gäller den nationella överlevnaden och att fienden således inte framstår som ett dödligt hot, innebär stora fördelar för den Lille. Det blir helt enkelt mycket svårare för den Store än för den Lille, *som kämpar för livet*, att i längden få det egna folket att godta krigets kostnader, då offerviljan är proportionell mot krigets karaktär. Gäller inte kampen vitala ting, så kan offerviljan heller inte bli alltför stor. Ett utdraget interventionskrig utomlands leder därför förr eller senare till att den allmänna opinionen i den Stores land splittras och till att regeringen tvingas dra tillbaka sina trupper utan att man rent militärt kan sägas ha förlorat kriget.⁶⁷ Segern vinner befrielseerörelserna sålunda mindre på slagfälten än genom att politiskt splittra en motståndare som *inte kan frukta* dem på riktigt allvar.⁶⁸

IV.2.5.4 David och Goliat

Nå, vad innebär det för problemet med den fördelaktiga situationens uppkomst?

Det jag menar att de tyriska strategerna belyser, är att det föreligger ett samband mellan Goliats *motstånd* och Davids *intentioner*, vilket betyder att så länge Goliat inte behöver frukta David, behöver den senare inte räkna med

att ställas inför oöverkomliga svårigheter.⁶⁹

Denna strategiska insikt finner jag vara av central betydelse. Ty vad som synes mig förklara makthavarnas ljumma motstånd i revolutionernas avgörande första stadier är, att de däruppe inte kände sig hotade till liv och egendom. Det empiriska faktum som ligger till grund för denna förklaring är att de framgångsrika revolutionerna inledningsvis och utan undantag varit *revolter* utan bestämda revolutionära mål (Frankrike 1789, Ryssland februari 1917), har letts av *moderata politiker* (Castro var inte socialist när han störtade Batista) eller har genomförts av radikala politiker med *moderata mål* (kommunisterna i Kina och Vietnam lade ner stor möda på att framställa kampen som ett *befrielsekrig* mot de utländska ockupanterna och deras kollaboratörer).⁷⁰ Det senaste exemplet på en revolution som gjorts av radikala revolutionärer med moderata mål är den sandinistiska. Min poäng är alltså, att den fördelaktiga situationen kunde uppstå på grund av att de privilegierade klasserna saknade motiv att känna någon överdriven fruktan för de konsekvenser som revolutionen kunde medföra för dem.

IV.2.5.5 Medelhavets upptäckt?

Denna förklaring av den fördelaktiga situationen torde belysa även den återstående delen av den problematik som sysselsatt oss här. Hur revolutionärerna har kunnat bemästra situationen torde nu stå klart: *antingen har deras ursprungliga mål inte varit radikala eller också har rörelsen saknat revolutionära mål överhuvudtaget*. Det är också i denna faktiska omständighet jag vill finna nyckeln till förståelse av de framgångsrika revolutionära maktövertagandena – kort sagt revolutionernas hemlighet.

Låt mig avrunda denna avslutning med några kommentarer och preciseringar. Läsaren torde sakna en närmare beskrivning av de olika revolutionära förloppen och i synnerhet empiriska belägg för att det verkligen förhållit sig så, att även de radikala revolutionerna ursprungligen saknat radikala mål eller helt enkelt inte varit revolutioner utan revolter. Mina skäl för att jag inte företagit vare sig det ena eller det andra är för det första detsamma som den franske skalden Boileaus: *qui ne sait se borner, ne sut jamais écrire* (den som inte kan begränsa sig kan aldrig skriva). Jag har helt enkelt inte velat tynga framställningen med redogörelser för förlopp som finns att tillgå i snart sagt vilken historisk handbok som helst. Det andra skälet är att det är tämligen välkända fenomen för forskningen att revolutionerna i starten inte varit några revolutioner eller letts av antingen moderata politiker eller av radikala politiker med moderata mål.⁷¹ De trojanska strategerna är i princip de enda som inte känner till saken riktig väl – med ett viktigt undantag: Régis Debrays lysande analys av kubanska revolutionen och latinamerikagerillans problem.⁷²

I revolutionsforskningen i övrigt är ovannämnda omständigheter sedan länge klarlagda. Men det måste aktualisera en ny fråga hos läsaren: om saken nu är välkänd, har författaren inte när allt kommer omkring upptäckt Medelhavet på nytt? (kastiljanskt ordspråk). Mitt svar på denna tänkbara invändning

är, att även om forskningen känt till alla fakta i målet, så har den inte ställt den typ av praxeologiska frågor som här har väckts och följaktligen inte heller lagt märke till *de djupgående sambanden* mellan revolutionärernas ursprungliga avsaknad av radikala mål och deras förmåga att få trupperna med sig, bemästra situationen och tillskansa sig makten. Dessa samband kan jag inte betrakta som annat än ny kunskap, då det fördjupar vår förståelse av revolutionerna.

IV.3 De trojanska strategerna – en praxeologisk kritik

Grip dig an med det svåra medan det
ännu är lätt,
grip dig an med det stora medan det
ännu är litet.
Allt svårt i världen kommer ur det
lätta,
allt stort i världen kommer ur det lilla.
Därför kan den vise som aldrig ger sig
på det stora
komma stora ting åstad.

Lau-tzu, Tao-te-ching

Jag har redan nämnt att de strateger som i framställningen betecknas ”trojanska strateger” förutom Marx och Engels är andra internationalens icke-revisionistiska ledare (Kautsky med flera) samt tredje internationalens och den kommunistiska rörelsens nuvarande politiska inspiratörer. Det vill säga de som åberopat sig på den ”vetenskapliga socialismen” och försökt förverkliga den socialism som marxismen förespråkar som alternativ till den kapitalistiska ordningen. Varken första internationalens brokiga skara av proudhonister, tradeunionister, blanquister och bakuninister eller revisionisterna och fabianerna är sålunda inräknade i kategorin i fråga, beroende på att dessa antingen inte omfattade Marx’ världsbild eller medvetet valde att avskriva den politiska revolutionen från dagordningen.

Fabianernas och revisionisternas grundläggande tes var att det varken var möjligt eller nödvändigt att erövra den politiska makten och exproprierade bourgeoisin för att förändra det kapitalistiska samhället. I själva verket, menade de, var detta samhälle redan föremål för en djupgående förändringsprocess som tenderade mot ökad jämlikhet och mot socialismen. Som tecken på detta såg de statens ingripande i ekonomin samt dess sociala lagstiftning. I stället för att ägna sig åt att förbereda revolutionen borde arbetarrörelsens uppgift vara att verka för samhällets och arbetslivets fortsatta demokratisering samt för förstärkningen av de fackliga och kooperativa organisationerna, i syfte att ”höja arbetaren ur proletärens sociala ställning till borgarens och sålunda göra

borgardömet eller borgarexistensen allmänna".⁷³

Strategiskt förklarade sig de engelska fabianerna vara anhängare till Fabius Cunctators "avvakta-de-gynnsamma-tillfällena"-taktik, vilket motsvarade Bernsteins opportunistiska doktrin om "rörelsen är allt, målet är intet". I praktiken skulle denna icke-revolutionära reformstrategi innebära en kapitulation för den borgerliga hegemonin och bidra till det kapitalistiska systemets förändring i etatistisk och korporativistisk riktning.⁷⁴

IV.3.1 Knock-outperspektivet

Utgångspunkten för de trojanska strategierna kan sägas ha varit den lärdom som man trodde sig kunna dra ur franska revolutionen: att det var både möjligt och nödvändigt att förändra samhället genom en *radikal* revolution. Hur denna radikala revolution konkret skulle gå till samt när och var denna revolution skulle vara aktuell har det visserligen rått mycket delade meningar om. Men själva tesen om den radikala revolutionens möjlighet och nödvändighet har alla trojanska strateger varit rörande ense om. Från Kommunisternas Förbund till de moderna eurokommunisterna har det strategiska problemet alltid bestått i att kunna besegra bourgeoisin inom ramen för ett krig "av det första slaget", det vill säga att påtvinga borgarklassen en villkorslös kapitulation. Redan första paragrafen i stadgarna för Kommunisternas Förbund slog klart och entydigt fast att: "Förbundets mål är att krossa bourgeoisin, upprätta proletariats maktutövning, upphäva det gamla borgerliga samhället byggt på klassmotsättningar och grunda ett nytt samhälle utan klasser och privategendom."⁷⁵

Som bland andra David Fernbach påpekat förblev Marx och Engels under hela livet trogna det revolutionära perspektiv de hade lagt fram i "Kommunistiska manifestet". I den mån detta perspektiv undergick förändringar så bestod de i en fördjupning och konkretisering av manifestet. Efter Pariskommunens erfarenheter pekade Marx till exempel på nödvändigheten av att proletariatet "krossade" det borgerliga statsmaskineriet – "detta naturvidriga samhälles missfoster" – och ersatte den med en radikalt annorlunda stat, med vars hjälp proletariatet skulle få utöva sin tillfälliga diktatur till dess att de sista spåren av borgarklassens herravälde vore försvunna.⁷⁶

På det strategiska planet ändrade Marx och Engels emellertid mening. Fram till 1850 hade de varit anhängare av en revolution enligt jakobinskt mönster. Det vill säga av ett snabbt och koncentrerat maktövertagande medelst ett väpnat uppror inom ramen för vad de kallade en oavbruten revolution. Kommunisterna skulle först stödja borgarklassens kamp mot de feodala krafterna och sedan, när dessa en gång blivit besegrade, ta makten från borgarklassen i en ny, proletär revolution. Efter de negativa erfarenheterna från 1848 års revolutioner övergav de denna jakobinska revolutionsmodell och inriktade sig på nya handlingsmönster.⁷⁷ Marx och Engels utarbetade dock aldrig någon

alternativ strategisk doktrin till den jakobinska.

Den trojanske strateg som skulle formulera den nya revolutionära strategiska doktrinen var K Kautsky. Kautskys viktigaste strategiska arbete är "Vägen till makt", men hans doktrin fick inte sitt namn och sin systematiska utformning förrän i samband med polemiken med Rosa Luxemburg, där han för att åskådliggöra skillnaderna mellan deras olika ståndpunkter anknöt till den samtida militära debatten.⁷⁸ Han kom således att kalla Luxemburgs strategi för en "stormningsstrategi" och sin egen för en "utnöttningsstrategi". *Stormningsstrategin* var enligt Kautsky den gamla jakobinska strategin som syftade till att bemäktiga sig staten medelst en snabb och överraskande frontal attack. *Utnöttningsstrategin* var det alternativ som Marx men framför allt Engels skisserade vid slutet av sitt liv. Innebörden av denna nya strategi var att i stället för att inrikta sig på att besegra bourgeoisin i ett enda stort slag, så skulle man inställa sig på en lång och segsliten kamp i syfte att dels försvaga bourgeoisin och dels konsolidera de egna politiska ställningarna. I motsats till stormningsstrategin var utnöttningsstrategin en avvaktande strategi. Det man avvaktade var först de objektiva förutsättningarna för socialismens förverkligande och sedan det gynnsamma tillfälle när den "belägrade" borgarklassen tappade huvudet, själv bröt mot de demokratiska spelreglerna och därigenom råkade i ett moraliskt och politiskt underläge, där det skulle bli relativt lätt för proletariatet att utkämpa det sista avgörande slaget.⁷⁹ Utnöttningskrigets huvudprincip var alltså att konsekvent vägra inlåta sig i frontala strider till dess att styrkeförhållandet hunnit bli mera fördelaktigt, maktthavernas handlingsfrihet mera begränsad och samhället moget för socialism.⁸⁰ Dess främsta politiska syfte var emellertid detsamma som stormningsstrategins: bourgeoisins expropriering och proletariatets enväldiga övertagande av makten.⁸¹ Den enda skillnaden bestod i att detta skulle ske inte i den första utan i den femtonde ronden.

Utnöttningsstrategin ansåg Kautsky, i likhet med den äldre Engels, vara följden av det nya läget som hade uppstått i Västeuropa efter Pariskommunens fall och som kännetecknades av att fienden, å ena sidan, hade blivit politiskt och militärt starkare och av att den politiska kampens villkor, å den andra, genomgått en radikal förändring efter det demokratiska genombrottet. Dels innebar demokratin ett skydd för arbetarrörelsens frammarsch och dels gjorde den kampen med illegala medel onödig.

En historisk händelse — bolsjevikernas seger i Ryssland 1917 — skulle emellertid leda till att de trojanska strategerna återgick till Marx' och Engels' ursprungliga stormningsstrategi.⁸² På nytt verkade det som om det var både möjligt och nödvändigt att gripa makten i ett enda stort, frontalt slag. Den radikala falangen inom Trojas armé kom därför att ansluta sig till bolsjevikernas tredje international, som hade förberedandet av det väpnade upproret mot den borgerliga staten som första punkt på dagordningen.⁸³

Men det gick som bekant inte riktigt som leninisterna hade tänkt sig. Det revolutionära uppsvinget i Västeuropa efter första världskriget ebbade snart ut. Förberedandet av det väpnade upproret måste av omständigheternas

makt inskränkas till att bli en rent propagandistisk uppgift.⁸⁴ I praktiken blev den leninistiska strategin därför också en avvaktande strategi. Det leninisterna kom att avvakta och som de ända sedan dess har fått avvakta förgäves, var den så kallade revolutionära situationen. Defensivt var kommunisterna visserligen aktiva: i kampen mot fascismen, i försvaret av Sovjetunionen, men offensivt kunde de inte handla. Ty i den leninistiska strategin finns bara utrymme för en enda handling: det väpnade upproret.

Nu skulle kommunistpartierna tack vare sina insatser i kampen mot fascismen bli masspartier i Sydeuropa. Denna omständighet tvang dem att efter befrielsen inrikta sig på praktisk-politisk verksamhet. Behovet av en ny strategi blev på detta sätt påträngande. Detta behov skulle så småningom leda till att ett flertal av leninismens centrala principer ströks från partiprogrammen och att tanken på en utdragen och etappvis revolutionär övergång åter vann anhängare i den trojanska generalstaben.⁸⁵ Av avgörande betydelse för denna process blev Antonio Gramscis teoretiska arbeten, där han tydligen utan att känna till Kautskys artikel i "Neue Zeit" på nytt formulerade utnötningsstrategin, fastän nu omdöpt till "ställningskrigets strategi".⁸⁶ Gramscis teoretiska insatser var dock av högre kvalitet än Kautskys, i det att han betonade vikten av den ideologiska kampen mot den borgerliga hegemonin och därigenom öppnade en ny stridsfront i det utdragna kriget mot det borgerliga systemet.

IV.3.2 De radikala strategiernas problem

De radikala strategiernas problem är att ingendera av dessa två varianter av krig "av det första slaget" har fungerat i Västeuropa. Inget revolutionärt trojanskt parti har någonsin vare sig kunnat inta något viktigt försvarstorn i den belägrade borgerliga borgen, eller bemäktiga sig hela borgen genom ett djärvt *coup de main*. Den "enkla" praxeologiska förklaringen till detta problem synes mig vara följande:

Stormningsstrategin har inte gett resultat därför att denna strategi är en slutspelsstrategi, som för att den skall fungera förutsätter att makthavarna inte misstänker att fienden avser att göra bruk av den. De trojanska strategiernas drama är att detta har undgått dem helt. De har aldrig reflekterat över det faktum att det vare sig i Frankrike eller Ryssland fanns några jakobiner eller bolsjevikar på arenan *när spelet började* och att Tuilerierna och Vinterpalatset stormades först i revolutionens *andra eller tredje* rond. Och det har heller aldrig fallit dem in att det är just det faktum, att det inte fanns ett mäktigt revolutionärt parti inom synhåll för makthavarna i den första rondan, som förklarar att den revolutionära processen fick rulla vidare och att den fördelaktiga situationen för den avgörande stöten kunde uppstå. I stället drog man den helt felaktiga slutsatsen, att för att göra revolution krävdes ett starkt revolutionärt parti med radikala mål och med det väpnade upprorets taktik klart och tydligt inskriven i partiprogrammet. Att ett sådant parti i praktiken är

dömt att likt trollkarlens lärning ge liv och näring åt monster som obönhörligen kommer att svälja det med hull och hår, skulle man inte komma att ana förrän efter fascismens och nazismens seger. Det var i alla fall vad Gramsci insåg i sin dubbla och plågsamma isolering från yttervärlden och sina fängelsekamrater.⁸⁷

Hur skall de trojanska strategernas ödesdigra blunder och misstag förklaras? Jag kan tänka mig flera orsaker till det. En första, den mest triviala, är att det inte är så lätt att förstå revolutionernas praxeologiska hemlighet fastän den i och för sig är enkel. En andra är, att efter en segerrik revolution i ett land är det för ivriga revolutionärer i resten av världen väldigt svårt att hålla huvudet kallt och tänka strategiskt. Att i ett sådant läge påpeka att revolutionens seger till stor del måste tillskrivas den omständigheten, att de som slutligen tog hem spelet inte hade fått råda från allra första början, är både dödfött och riskabelt. Det blir därför heller inte påpekat. En tredje orsak är den trojanska tendensen att urskillningslöst blanda ihop politik och sociologi. Att föreställa sig den ryska revolutionen som en *enhetlig* process bestående av olika ronder är svårt, när man tänker sig dess förlopp med sociologiska kategorier typ Februari = borgerlig revolution och Oktober = socialistisk revolution. En fjärde orsak är den, för alla dem som tänker politiken i relation till abstrakt-spekulativa filosofiska system, typiska benägenheten att föreställa sig de strategiska situationerna som något mer eller mindre objektivt givet, om inte rentav ödesbestämt. Något som uppstår av sig självt. Detta är alldeles påfallande hos Lenin, som menade att den revolutionära situationen uppkom "helt oberoende av de enskilda gruppernas vilja" eller av "enskilda klassers vilja".⁸⁸ Men det är nonsens. Huruvida en revolutionär situation skall uppstå eller inte är i allra högsta grad betingat av hur aktörerna agerar och känner. Av psykologiska faktorer som misstro och fruktan och av strategiska faktorer som den revolutionära sidans program — eller brist på program.

När det sedan gäller orsakerna till att inte heller utnötningsstrategin fungerat är det lätt att komma underfund med dem, om man betraktar saken ur de borgerliga politikernas synvinkel. De borgerliga krafterna kan aldrig förlora ett första slag som kan innebära att de förlorar kriget.⁸⁹ Och det är just vad som tycks dem skulle hända om en eventuell vänsterregering med starka kommunistiska inslag och ett så kallat antimonopolistiskt program kom till makten. Ty med rätt eller orätt föreställer de sig att en sådan regering på sikt skulle inskränka deras politiska, ideologiska och ekonomiska handlingsfrihet på ett i det närmaste fullständigt sätt. Det är när allt kommer omkring vad marxismen ur deras perspektiv tycks gå ut på. Marxismens syfte är i deras ögon att demolera den borgerliga världen för att på dess ruiner bygga upp en radikalt annorlunda värld, vilken enligt deras förmenande bara är en utopi som inte kan leda till något annat än en ny form av mänskligt slaveri under en totalitär despoti.⁹⁰

Inom ramen för ett krig "av det första slaget", det vill säga så länge borgarna tror att vänstern är ute efter att påtvinga dem en villkorslös kapitulation,

kan utnötningsstrategin sålunda aldrig leda till att den trojanska armén intar någon som helst vital bastion i den borgerliga borgen.

IV.3.3 Den "romerska" utvägen ur den trojanska cul-de-sac

Som läsaren säkert minns skrev jag i inledningen, att det var där eurokommunisternas tankar slutar som denna avhandling försöker ta vid. Det som enligt min mening varken Gramsci eller eurokommunisterna förstått i tillräckligt hög grad är, att lösningen på vänsterns strategiska problem inte i första hand ligger i valet av medel utan i valet av mål.⁹¹ Pudelnas käma är att trojanerna varit ute i fel slags krig. Att de har velat åstadkomma alltför mycket och därför inte fått någonting gjort. Att de underskattat människornas och tingens motstånd.

I denna avhandling har jag konsekvent och avsiktligt avstått från att påpeka att det "motstånd" vi hela tiden talar om är ett *omoraliskt* motstånd. Att det är de besuttnas, de mäktigas och de privilegierades motstånd mot de fattigas, de svagas och de förtrycktas kamp för bättre och rättvisare livsvillkor. Anledningen är min uppfattning att moralisk upprördhet är ett hinder för både förståelsen av verkligheten och den strategiska behärsksningen av densamma. Moralisk upprördhet, hur förståelig den än må vara, förblindar förnuftet och föder hat, och med oförnuft och hat kan människornas och tingens motstånd varken reduceras, splittras eller neutraliseras. Det enda oförnuftet och hatet leder till är att motståndet blir ännu *hårdare*, då de polariserar och stegrar fruktan – detta "eau bénite du diable" – i fiendens läger. Och detta naturligtvis till men för de fattiga, de svaga och de förtryckta, vilkas sak blir ännu svårare och mer förtvivlad.

Ett krig av det första slaget med syfte att påtvinga borgarklassen (eller vilka nu de däruppe är – ett problem jag hoppas kunna återkomma till i framtiden) en villkorslös kapitulation är en historisk omöjlighet. Det kanske hade gått om borgarklassen hade blivit den väldigt lilla minoritet och "proletariatet" den väldigt stora majoritet som Manifestet förutsade. Men det blev inte så. Styrkeförhållandet är, och kommer så att förbli inom överskådlig tid, inte speciellt fördelaktigt för socialismens sak. Och då krävs två saker för att kunna agera *offensivt*: att motpartens naturliga fruktan och misstro inte blir överdriven och att bundsförvanter förvärvas bland de egendomsbesittande och privilegierade grupperna – de 50 procent av befolkningen som i Västeuropa röstar med de borgerliga partierna. Både det ena och det andra förutsätter i sin tur kompromisser och eftergifter.

Att inrikta sig på en sådan kompromisstrategi är inte liktydigt med att inställa kriget och kapitulera. Det är snarare fråga om att övergå till en annan typ av krigsföring: till ett krig av "det andra slaget" eller en revolution av moderat karaktär. Skillnaden mellan de två typerna av revolution känner läsaren redan till. Den moderata revolutionens mål är av mera blygsam natur. I stället

för att syfta till att påtvinga motparten en villkorslös kapitulation — det vill säga expropriera den utan kompensation och beröva den dess handlingsfrihet — avser den moderata revolutionen ”blott” att *tvinga* motparten att förhandla.

Enbart inom ramen för ett sådant krig är tankarna på en fredlig övergång och ett utdraget ställningskrig realistiska. Ty först när de däruppe *vet* att de har en reträttväg och att de inte kämpar för livet, saknar de anledning att ställa till med ett blodbad. Och först när de vet att de har en rimlig chans att komma tillbaka om de förlorar ett slag, är det tänkbart att kompromisspartiet bland dem segrar och låter trojanerna inta strategiska bastioner. En moderat revolution är dessutom den enda typ av genomgripande samhällsförändring ”underifrån” som är förenlig med det västerländska samhällets frihetstraditioner och ideal (då den inte avser att förstatliga det civila samhället)⁹² och som kan framstå som ett ”billigt” handlingsalternativ i människornas ögon. Det är som vi såg grundläggande förutsättningar för att den revolutionäre Fursten skall vinna deras förtroende och förmå mobilisera dem.

Moderata revolutioner har ägt rum och varit framgångsrika förr i världen. I England, i Italien, i Spanien. Måhända är även en moderat revolution en omöjlighet i vår tid. Men den är i alla fall ingen historisk eller strategisk orimlighet till skillnad från den radikala revolution som definitionsmässigt inte går att åstadkomma när man vill genomföra den.

Idealtypen för en moderat revolutionär är Camillo de Cavour (1810-1861), som parade revolutionärens glöd med statsmannens skarpsinniga försiktighet, den taktiska djärvheten med den strategiska moderationen. Bland Cavours mästerverk framträder den så kallade Garantilagen som berövade katolska kyrkan de sista resterna av dess timliga makt på ett så elegant sätt, att Pius IX — enligt vad som berättas — fällde följande kommentar apropå en tysk diplomats beklagan: ”Den där tyske idioten förstår inte det stora och vackra i den italienska nationalitetstanken.”⁹³ Cavour behärskade andra metoder än Bismarcks tafatta *Kulturkampf*. Förmodligen utan att känna till Sun Tzu kunde han konsten att vinna utan strid. Cavour lyckades uppnå det som är målet för varje moderat revolutionär: att skaffa sig *värdiga motståndare*. Kriget av det ”andra slaget” är ett civiliserat, det vill säga reglerat krig, där den som vinner är räven — inte lejonet.

Visst har den moderata revolutionen sina nackdelar. Den förändrar inte världen på ett radikalt sätt. Den avskaffar inte alla orättvisor. Den leder inte till ”fred” — kriget blir snarare permanent och institutionaliserat. Den skapar inte himmelriket här på jorden. De liberala revolutionerna i Italien och Spanien, för att ta dem jag personligen känner bäst till, lämnade många problem olösta, däribland jordfrågan. Men hur blev det med den franska? Hur blev det i praktiken med drömmarna om jämlikheten, friheten och broderskapet? Och hur blev det med den ryska? Den moderate revolutionären torde skilja sig från den radikale i det att han är medveten om omständigheternas tvång, den politiska konstens begränsningar och det futila i allt vad människan företar sig.

Han tror på möjligheten av att skapa en bättre värld (ty utan tro och visioner går den inte att skapa) men han tror på en mindre utopisk utopi.

Vilka eftergifter implicerar en övergång till en moderat typ av revolution från trojanernas sida? Följande åtta: 1. Att det dolda hotet om expropriering utan kompensation avlägsnas. 2. Att rätten till privategendom garanteras (existensen av icke-statliga egendomsformer är dessutom förutsättningen för ett starkt civilt samhälle vilket liberalerna med rätta alltid har hävdad). 3. Att socialismens innehåll begränsas till att vara en blandeekonomi (där "blandningen" naturligtvis ser annorlunda ut än dagens). 4. Att den subalterna marxistiska samhällsutopin — kommunismen — läggs till handlingarna. (Detta är dessutom förutsättningen för att man skall tas på allvar både i vetenskapen och i politiken. Visionen om ett samhälle utan intellektuella, utan förmedlande instanser — det vill säga utan en från det civila samhället skild stat, utan någon som helst typ av samordnande, förvaltande och styrande hierarki, ett samhälle där det skulle vara möjligt att förvalta tingen utan att styra människorna, en sådan vision är helt enkelt ohållbar. Lyckligtvis är det alltför trojaner som inser detta.)⁹⁴ 5. Att marknaden accepteras i den socialistiska blandeekonomin, vilket mindre är en eftergift till borgarklassen än till det ekonomiska förnuftet. 6. Att idealtypen för socialistisk egendom och företagsform i stället för den statliga sägs vara kooperationen. 7. Att fri- och rättigheterna garanteras åt alla med undantag för dem som i praktisk handling gör bruk av icke-konstitutionella kampmetoder. 8. Att de borgerliga krafterna garanteras både rätten till och de praktiska möjligheterna att "vrida klockan tillbaka" om de lyckas övertyga folkmajoriteten om att detta är önskvärt. (En stark och livlig konservativ och liberal opposition — liksom varje typ av opposition och motmakter överhuvudtaget — är till yttermera visso nödvändig för att hålla demokratin levande, korrigera misstag, förhindra maktfullkomlighet, befrämja nytänkande och utveckla Stadens politiska kultur. Det bästa måttet på ett lands politiska kultur är som bekant graden och arten av den tolerans som majoriteten visar minoriteten och minoriteterna. Utan tolerans och frihet dessutom ingen medborgerlig lycka.)

Vad blir det kvar av de socialistiska idealen? Vad skall kriget gälla, frågar sig säkert ängsligt den förvirrade trojanske läsaren.

Kriget kan (och skall!, om jag nu får vara normativ) stå om tre mycket enkla principer:

Primo, att det finns ett värde som måste stå över den individuella friheten och det privata initiativet, nämligen Stadens trygghet och överlevnad. Därför krävs det att de grundläggande målen för den samhälleliga produktionen underkastas demokratiskt fattade politiska beslut i vår på grund av tillväxtfilosofin och konsumismen krigshotade och resursfattiga värld.

Secundo, att den enes välmåga och frihet inte skall grunda sig på den andres misär, förnedring och slaveri. (Fullständig jämlikhet och rättvisa i vår onda värld är förvisso en chimär. Men detta hindrar inte utan förpliktigar tvärtom till — ty kreativ politisk konst har alltid varit en hårdnackad strid

mot det givna, det vedertagna och det skenbart omöjliga — att en av politikens huvudmålsättningar blir att verka för så rättvisa och jämlika förhållanden som möjligt för alla människor och länder på vår jord.)

Tertio, att den sänkning av den materiella standarden som den internationella solidariteten, de ekonomiska och ekologiska realiteterna samt det moderna samhällets sårbarhet gör ofrånkomlig, skall ske på ett rättvist sätt och med aktiv medverkan av folket.

Det sistnämnda är fundamentalt. Ty om den tyngsta bördan av standard-sänkningen inte bärs av dem som har mest, och om de negativa konsekvenserna av den offentliga sektorns bromsade expansion inte motverkas genom att människorna engageras att kollektivt och solidariskt ta hand om sig själva — genom en radikal förstärkning av det civila samhället och organisering av en självhushållningsbetonad ekonomi — så kan man inte räkna med folkmassornas samtycke. Och följden av den situation av "katastrofal jämvikt" (Gramsci) som de besuttnas ovilja att axla sitt samhällsansvar ofrånkomligen måste leda till torde endast kunna bli en: en revolution "ovanifrån" som upplöser arbetarrörelsens och de övriga folkliga krafternas organisationer, avskaffar demokratin och inför ett auktoritärt elitstyre i den samhälleliga överlevnadens namn.

Utan en *historisk kompromiss* med liberalismen, det är min djupa övertygelse, är socialismen både en politisk omöjlighet och en fara för den västerländska friheten som åtminstone jag inte vill se gå förlorad. Och utan en historisk kompromiss med socialismen är liberalismens öde snart beseglat.

Nu är problemet — sett ur trojansk synvinkel — att det finns två metafysiska hinder — två veritabla kinesiska murar — i vägen för den nödvändiga strategiska nyorienteringen inom den trojanska armén. Det är marxismens klasskampsteori och dess teleologiska perspektiv som omöjliggör varje tanke på varaktiga kompromisser.

Den trojanske strateg som "vet" (därför att den "vetenskapliga socialismen" säger det), att han har historien på sin sida, att "klasskampen nödvändigt måste leda fram till en proletariatets diktatur",⁹⁵ att borgarklassens "undergång och proletariatets seger är lika nödvändiga",⁹⁶ att det finns "lagar" som leder till att förr eller senare "den kapitalistiska äganderättens timme slår" och till att "expropriatörerna själva blir exproprierade",⁹⁷ kan aldrig — hur mycket han än skulle önska det — släppa tanken på en apokalyptisk Grand Finale, Klasskampsteorin och teleologin — det R Aron kallar för profetismen⁹⁸ — binder obönhörligen de trojanska strategerna till ett krig "av det första slaget". Det torde vara anledningen till att varken Kautsky, Gramsci eller eurokommunisterna har kunnat ställa det strategiska problemet på rätt sätt, med den välbekanta följden att de heller inte lyckats övervinna motståndarsidans fruktan och misstro. Ty motståndarsidan kan inte annat än fortsätta att frukta och misstro dem, så länge den vet att det fortfarande vimlar av hotfulla utopiska föreställningar i deras hjärnor som när som helst kan leda till en *radikalisering av deras deklarerade moderata mål*.

En övergång — i teoretiskt såväl som i praktiskt avseende — till ett krig

"av det andra slaget" förutsätter sålunda att en stor del av den marxistiska metafysiken raderas. Det förutsätter en "teoretisk reträtt". Idén om denna "teoretiska reträtt" som jag anser vara nödvändig både för att kunna förstå revolutionen och göra den, utvecklas i nästa kapitel.

V Den samhälleliga hegemonins förändring

Tros Tyriusque mihi nullo discrimine
agetur*

Vergilius

Hur väsentligt allt det som vi diskuterade i det föregående kapitlet än är, är att förändra ett samhälle mycket mer än en fråga om mod, offervilja, rationella nyttokalkyler och till och med politisk strategi. Människorna skall inte bara kunna störta de makthavande. De skall också kunna och vilja upprätta *ett nytt styre i det gamlas ställe*. Syftet med föreliggande kapitel är att belysa bakgrunden till, betingelserna för samt de icke-avsedda effekterna av de politiska revolutionernas andra huvudaspekt – den samhälleliga hegemonins förändring.

För att förstå under vilka omständigheter de subalterna grupperna i samhället kan vilja och förmå sätta sig vid det samhälleliga rodret, och mer bestämt vilka underordnade sociala kategorier som kan göra det, torde det emellertid vara nödvändigt att först komma underfund med varför de därnere i allmänhet saknar sådan vilja och förmåga och varför inte alla bland dem har förutsättningar att styra Staden överhuvudtaget. Detta förutsätter i sin tur en någorlunda klar uppfattning om vad klassamhället är för något – det vill säga varför det finns styrande och styrda – och om de samhälleliga relationernas natur. Här stöter vi emellertid på problemet att man måste välja paradigm. Emedan jag inte funnit det marxistiska paradigmet vara tillfredsställande, är jag tvungen att inleda med att beröra marxismens kris och den ”teoretiska reträtt” som jag anser vara nödvändig för att kunna förstå klassamhällets logik. Jag kommer med andra ord att sätta läsarens tålamod på prov innan vi kommer till den egentliga saken.

V.1 Branden i Troja och den nödvändiga teoretiska reträtten

En gång kommer den dag då det heliga
Ilion faller

Det är uppenbart att det är någonting som inte är som det skall inom marxismen som samhällsteori betraktad. I själva verket är det så att det idag, till

* Trojansk och tyrisk man jag lika vill akta och ära

och med bland de vise männen i det heliga Ilion, finns de som tagit sig för att tala ur skägget och sagt att marxismen befinner sig i "kris" eftersom den står inför problem den inte kan förklara.¹ Och man måste ge dem rätt. Troja är idag i brand.

De företeelser som marxismen inte kunnat få några särskilt övertygande förklaringar på har alla egenskapen att de kretsar kring samma problem som denna avhandling: revolutionen. Den revolution som marxismen förmodas vara en teori om. Dramat består helt enkelt i att marxismen varken kan förstå varför en majoritet av befolkningen i väst inte önskar en socialistisk samhällsomdaning (såsom de enligt teorin "borde" önska) eller varför de revolutioner som genomförts i dess namn inte resulterat i den emanciperings av de arbetande massorna som man hade hoppats på.

Det bör kanske noteras att insikten att den marxistiska teorin lider av påtagliga brister och svagheter, när den skall förklara historisk förändring och stabilitet, ingalunda är ny. Gramsci hade, i den andliga fristad undan Kominterns ideologiska kontroll som han fann i Mussolinis fängelse,² redan blivit varse problemet att förstå fenomen som fascismen och det mer generella faktum att i "väst" gav folket herrarna sitt stöd och samtycke till deras herravälde. Det är också intressant att ta närmare reda på vad han gjorde för att komma åt svårigheterna. Han började med att studera styrandets intellektuella funktioner. Gramsci kom fram till att härska var någonting *mer* än att utsga och förtrycka människorna, såsom Troja menade. Förutom utsugning och förtryck utövade de styrande hegemoni (ur grekiskan = ledarskap). De däruppe ledde och organiserade samhället och enligt Gramsci förklarade denna "nyttiga" funktion massornas ovilja att resa sig under vilka omständigheter som helst. Gramsci drog emellertid aldrig de teoretiska slutsatserna av sina resonemang för marxismens världsuppfattning. Han bröt visserligen på vissa avgörande punkter med den marxistiska ortodoxin genom att exempelvis räkna borgarklassen till – *horribile dictu* – de "produktiva" klasserna.³ Men det är inte samma sak.

Jag vet inte vad de vise männen så småningom skall komma fram till. Men jag hoppas att de till sist skall inse att marxismens kris bottnar i denna teoris *grodperspektiv* på samhället och historien. Ett perspektiv som hindrar oss att se det större – politiska – sammanhang "ekonomin" ingår i.⁴ Det är först när man förstått detta som man kan komma till insikt om vad som går att göra för att rädda trojanerna från fullständig undergång i det teoretiska kriget, nämligen detsamma som de gamla trojanerna gjorde efter det att Venus uppenbarat sig för Eneas och sakligt redogjort för det trängda läge som gudarnas vrede hade förorsakat:

"Icke spartanskan är skuld, ej Tyndaros' hatade dotter,
icke åt Paris skulden må ges; det är gudarna, tro mig,
gudarnas vrede det är, som Troja i gruset har störtat . . .
. . . Se, hur på borgens höjd den tritoniska Pallas har satt sig

blixtomglimmad i moln och med Gorgos' gräsliga trolldöda,
gudarnas fader själv giver mod, giver krafter till seger,
gudarna manar han fram mot maktlöst Dardanossläkte.
därför, min son, skall du fly. Gör slut på den fåfänga striden.”⁵

En strategisk reträtt alltså, som är det sista medlet att undgå kapitulation när det står över ens makt att fortsätta striden. Denna reträtt består i att vi överger det subalternas synsätt som en gång var nog så utmanande och fräscht men som idag gör mer skada än nytta. Vi skall kort och gott byta perspektiv och börja tänka ”politiskt” och ”ovanifrån” såsom tyrierna gör: även vi skall börja betrakta samhället och historien ur den grundläggande synvinkel som *den svåra mänskliga överlevnaden i en fientlig, ogästvänlig och resursfattig omvärld innebär*. Det som förklarar varför människorna ”producerar” och ”handlar” och allt det övriga människor gör och som vi trojaner aldrig riktigt har begripit: varför de ber till gudarna, tänker, slår sig samman till nationer, krigar och försvarar sig samt hur allt detta inverkar på den samhälleliga tillvaron och historien. En historia som är någonting annat och betydligt mer invecklat än ”klasskampens” historia, striden om fördelningen av produktionsresultatet och den berömda motsättningen mellan ”produktivkrafterna” och ”produktionsförhållandena”.

Som alla reträtter är även teoretiska reträtter smärtsamma procedurer. Att retirera på teorins område är att erkänna att det egna perspektivet inte är det allena saliggörande och att man haft fel när man trott på det. Därför stöter reträtten på motstånd: från befälet som hellre dör med stövlarna på och från de vise männen som har så mycket prestige att förlora. Men i svåra situationer är reträtter inte desto mindre nödvändiga, om man skall kunna bevara vissa insikter (vilka om man försöker vidhålla dem *in absurdum* riskerar att bli helt misskrediterade) eller om man skall kunna komma tillbaka – det som är baktanken i alla kloka uttåg och som fransmännen med sedvanlig elegans givit uttryck åt med meningen *il faut reculer pour mieux sauter* (man måste dra sig tillbaka för att kunna hoppa längre).

De insikter som i vårt fall skall bevaras, jag behöver säkert inte erinra om det, är insikterna om de företeelser – utsugning, förtryck, klasskamp osv – som inte går att se eller att uppfatta på samma sätt när man *bara* närmar sig samhället och historien ”ovanifrån”.⁶ Ty det är inte till Kartago jag menar att trojanerna skall bege sig. De skall visserligen avlägga ett vänskapligt sinnat besök där och lära sig så mycket som möjligt av de stora tyriska samhällsfilosoferna, politiska tänkarna, historikerna och strategerna från Platon, Aristoteles, Thukydides, Sun Tzu, Kautilya, Titus Livius och framåt. Lära sig av deras kunskap om konsten att styra och leda människorna tvärsigenom tingens och människornas motstånd. Det vill säga lära sig att tänka ”ovanifrån”. Men sedan skall de segla vidare och sätta kurs mot det ljuvliga Italiens kust, såsom de gamla trojanerna gjorde. Segla vidare och som dessa hoppas att saker och ting kan komma att ordna sig – det vill säga klarna – om man där med lite tur och omständigheternas hjälp lyckas bygga en ny teoretisk stad. Det klarade

i alla fall de gamla trojanerna alldeles förträffligt. Deras ättlingar skapade den ojämförligt mäktigaste staden: Rom, där de heliga föremålen från Samothrake och Troja omsider fick en trygg förvaringsplats. Att även vi teoretiska trojaner kan hoppas på ett Rom är ingen orimlig tanke, om vi förstår att *kombinera Kartagos fågelperspektiv med Trojas grodperspektiv*, och om vi på ett äkta dialektiskt vis börjar studera historien och samhället både under- och ovanifrån. Utan skygglappar och förutfattade meningar. Det torde också vara det effektivaste sättet att fortsätta att utgöra en nagel i ögat på tyrierna. Tillvägagångssättet kan förvisso tyckas märkligt men det är faktiskt fråga om en strategi som redan de japanska samurajerna framgångsrikt begagnade sig av: *att ge vika för att vinna*.

Vad händer med våra trojanska insikter om vi närmar oss historien på ett "romerskt" sätt? I princip inget konstigare än att utsugningen och förtrycket yppar sig som medel att säkerställa den kollektiva överlevnaden och det kollektiva oberoendet gentemot omgivningen (det som är förutsättningen för att livet skall vara värt att leva). Våra insikter går sålunda inte förlorade. De är fortfarande där framför ögonen på oss. Den enda skillnaden är att de ingår i en ny och större helhet. Jag tror att jag kommer att lyckas övertyga läsaren om att denna lilla manöver är tillräcklig för att man skall förstå människornas normala ovilja att kasta de styrande överbord, och varför alla bland dem därnere inte kan träda i de styrandes ställe när makten kommer i deras händer.

V.1.1 Kartagos kunskap

Läsaren känner redan till Kartagos existens och vet vilka tyrierna är samt är bekant med det anmärkningsvärda faktum, att tyrierna trots de stora avstånden i tid och rum under århundradenas lopp har sagt ungefär samma saker. Läsaren känner också till de dubbla gemensamma nämnarna för det tyriska tänkandet: a) det hegemoniska perspektivet och b) maktproblematiken, vars syfte är att belysa för dem däruppe hur de skall göra för att dels trygga de subalternas klassernas existens och dels kunna hålla sig kvar "däruppe".

Om man efterfrågade en teori om det tyriska tänkandets historiska kontinuitet och grundläggande enhetlighet, skulle historiefilosofen kunna peka på att den mänskliga existensens betingelser, mål och medel samt människan själv i grund och botten alltid är desamma. Att Stadens existentiella drama uppvisar vissa grundläggande invariants drag – att *plus ça change, plus c'est la même chose*. (Det som skiftar är naturligtvis Stadens sätt att anpassa sig till sina definitionsmässigt variabla omständigheter. Det är vad historien handlar om och orsaken till att historien har en oreducerbar partikulär sida.)

Dessamma är alltså omgivningen: naturen och de andra folken. Dessamma är politikens och religionens (= ideologins) problem: att säkra överlevnaden, att trygga Stadens oberoende, att skapa fred och sammanhållning

inom Staden, att övervinna människornas fruktan för våldsam död, att minska lidandet, att göra livet värt att leva. Desamma är medlen: vapnen, verktygen, skriv- och räknekonsten. Densamma är människan själv: en varelse begåvad med förnuft och vilja och följaktligen i stånd att anpassa sig och ibland till och med behärska sina omständigheter. Men samtidigt en varelse vars betenande betingas av fördomar, lidelser, känslor och en begränsad fattningsförmåga.

En av orsakerna till att det tyriska tänkandet alltid tycks kretsa kring ungefär samma ting torde sålunda vara det förhållandet att, sedan den mänskliga civilisationen uppstod i kampen för att behärska de fem floderna i den Gamla Världen och den tropiska regnskogen och Anderna i den Nya, ingenting är nytt under solen.⁷

Vad är det som tyrierna ser från sitt privilegierade fågelperspektiv och som för oss trojaner har varit lika dolt som månens baksida? Betraktar man historien och samhället "ovanifrån", blir det tydligt att den mänskliga existensens grundproblem är just att kunna existera och att detta är ett *svårt* företag, emedan människorna måste göra det i en i regel fientlig, ogästvänlig och resursfattig omvärld. Alltså i kamp mot naturen och andra människor. Därför vet tyrierna att överlevnaden är en konst och att det är genom arbetsfördelning och specialisering som människan bäst blir i stånd att råda över sina livsbetingelser.⁸ Den högsta av alla överlevnadskonster är för tyrierna "politiken", *id est* konsten att organisera och reglera Stadens liv och aktiviteter,⁹ då de utgår från att ett välordnat, oberoende och starkt samhälle är förutsättningen för att alla de övriga existentiella praktikerna skall kunna utövas, "ekonomin" medräknad. Att ingen värdig och särskilt trygg existens är möjlig utan politik, är en tanke som man bland tyrierna nog främst förknippar med Hobbes. Hans resonemang har blivit klassiskt: "Det förhållande som råder innan de (människorna) sluter fördraget (det vill säga kommer överens om att bilda en stat), naturtillståndet, är ett allas krig mot alla, ett universellt och allmänt krig med det ständiga hotet om våldsam död. Vad som än blir följden av en tid av krig då varje människa är varje människas fiende blir därför också följden av en tid då människorna lever utan någon annan trygghet än den som deras styrka och deras egen uppfinningsförmåga kan ge dem. Under sådana förhållanden finns ingen plats för arbetsamhet eftersom dess frukter är ovissa och följaktligen inte heller för odling av jorden, sjöfart eller användning av varor som kan importeras sjövägen, bekväma hus, verktyg för att flytta och avlägsna sådana ting som kräver mycket kraft, kunskap om jordens yta, tidsräkning, konst, litteratur, samhällen och vilket är värst av allt, man går i ständig fruktan och fara för våldsam död och förlusten av sitt människoliv, ensligt, fattigt, smutsigt, djuriskt och kort."¹⁰

Ur politikens syfte att värna om och skapa den samhälleliga existensens betingelser följer, i det tyriska tänkandet, också politikens "eviga" (Raymond Aron) mål: att trygga Stadens *oberoende* och *maktställning*.¹¹ Detta emedan oberoendet för tyrierna är medlet att kunna existera på sina egna villkor i stället för på omgivningens, och makten medlet att vara både fri och säker.

Den förste tyrier som hävdade att politikens mål är att säkerställa Stadens oberoende och herravälde var Thukydides i sin mäktiga skildring av kriget mellan Sparta och Aten. Och Thukydides visade också de fatala konsekvenserna av att driva frågorna om oberoendet och herraväldet till ytterlighet: fredens omöjlighet. Ty de *andra* staternas oberoende och herravälde inspirerar fruktan, misstro och avundsjuka och det är fruktan, misstron och avundsjukan som driver människorna och samhällena att bekämpa varandra: "Athenarna och peleponnesierna började kriget då de kränkte det trettioåriga stillestånd som de slutit efter erövringen av Euboia. Till förklaring har jag börjat med att redogöra för anklagelserna och tvisterna — detta för att man ej en gång i framtiden skall behöva undra över varför ett så väldigt krig bröt ut bland helle-
nerna. Den verkliga men minst omtalade orsaken var enligt min uppfattning att athenarnas växande makt skrämde spartanerna och drev dem till krig. Officiellt angav emellertid vardera sidan följande motiv till att de kränkte fördraget och började krig . . ." ⁴² (min kursiv)

Den svåra konsten att styra människorna kräver enligt tyrierna "dygd". Låt oss emellertid för enkelhetens skull hålla oss till en av "dygdens" främsta komponenter, nämligen *kunskapen*. Den kunskap som åsyftas är kunskapen om människan, om de problem som den mänskliga existensen konfronteras med och om medlen att lösa dem. Tyrierna älskar att likna den politiska konsten vid läkekonsten och navigationskonsten.¹³ Och det är inte utan po-
 änger om man beaktar att läkekonstens syfte är att bevara livet och minska lidandet, och navigeringens att finna lämplig och säker väg för fartyg.

Att politiken kräver kunskap innebär för tyrierna att inte *vem som helst* kan sitta vid rodet, utan endast den som likt den "utmärkte sjökaptanen" studerat "årets och dygnets tider, himlavalvet, stjärnorna, vindarna och allt annat, som hör till yrket."¹⁴

I sammanhanget bör påpekas att moderna tyrier brukar nyansera denna föreställning genom att hävda att detta först och främst gäller på utrikespolitikens område. Det vill säga på det område där svårigheterna är störst. Den som tydligast utvecklat detta är Tocqueville: "För min del tvekar jag inte att säga ut, att det är i ledningen av landets utrikes angelägenheter som de demokratiska regeringarna förefaller mig avgjort underlägsna andra. Erfarenheten, sederna och folkbildningen skapar till slut nästan alltid hos demokratin det slags praktiska vardagsvisdom och den kunskap om livets småting som man kallar sunt förnuft. Det sunda förnuftet räcker för samhällets normala gång, och hos ett folk vars uppfostran är färdig åstadkommer den demokratiska friheten, när den tillämpas på statens inre angelägenheter, mer gott än den demokratiska styrelsen skulle åstadkomma av ont. Men så är det inte alltid i förhållandet mellan olika folk. — Utrikespolitiken kräver nästan ingen användning av någon av de goda egenskaper som är utmärkande för demokratin men nödvändiggör tvärtom utveckling av nästan alla dem som den saknar . . . Demokratin skulle endast med svårighet kunna samordna detaljerna i ett stort företag, bestämma sig för en plan och därefter envist fullfölja den genom

alla hinder. Den är föga skickad att i hemlighet kombinera åtgärder och tålmodigt avvakta deras resultat. Detta är egenskaper som är mer speciellt utmärkande för en enda man eller för en aristokrati. Men det är precis dessa egenskaper som i längden gör att en man eller ett folk, betraktat som individ, till slut får övertaget.”¹⁵

Det tyrierna har i tankarna är konkreta politiska erfarenheter som Themistokles’ och Quintus F Maximus’ ”sölarens” svårigheter att få igenom sina försiktiga politisk-militära strategier, eller det demokratiska Athens nederlag. De härskande klasserna är därför enligt tyrierna de som besitter kunskapen och som styr och förvaltar den Stad de därnere inte kan styra och förvalta själva. Det vill säga någonting helt annat än de förtryckare och utsugare man ser från grodperspektivet.

Att de härskande klasserna är de som styr och tryggar den samhälleliga existensen, betyder för tyrierna att de däruppe därmed ”tjänar” det allmänna bästa: ”Det är således, Trasymakos,” låter Platon Sokrates säga, ”ej längre något tvivel om, att intet yrke och ingen styrelse åsyftar att tjäna sina egna intressen. Nej som jag redan har sagt, alla anordningar och alla påbud från en styrelse syftar hän till att gagna de underlydande, således de svagare, ej de starkare. Detta var anledningen, min gode Trasymakos, varför jag nyss nämnde, att ingen har lust att utan betalning regera och rätta till andra människors fel och olyckor; ty den som vill utöva sitt ämbete väl, tänker aldrig i sina gärningar eller i sina befallningar på sitt eget bästa utan på sina undersåtars. Man måste därför, tror jag, ge dem, som skola regera, någon ersättning — pengar eller ära, eller också, i fall de vägrar att regera, ett visst straff.”¹⁶

Naturligtvis är detta inte alltid fallet. Men tyrierna är också de första att vara medvetna om att på samma sätt som alla sjökaptenar inte är ”utmärkta” finns det härskare som är ”odygdiga”.¹⁷ Det var ju för att skydda samhället för *maktmissbruk* som Platon på äldre dagar och efter honom Aristoteles och Cicero pläderade för ett konstitutionellt regemente — en av dessa grundläggande föreställningar vilken, som Henry J Schmandt framhållit, löper som en röd tråd genom ”det virrvarr av politiska funderingar som västerlandet har ärvt”.¹⁸ Konstitutionalismens grundläggande tankegångar är att godtyckliga handlingar från de styrandes sida kan förebyggas, om deras handlingsfrihet begränsas av lagen, balanseras av motmakter och ett starkt ”civilt” samhälle, samt medborgarna uppfostras till att hysa en sund misstro mot överheten. (Det är åtminstone så i den militanta variant av liberalismen som varit förhärskande i de katolska länderna,¹⁹ England och USA.)

De tyriska tänkarna har i alla tider dessutom hävdats att en varaktig maktutövning inte kan bygga på fruktan allena²⁰ och att alla de härskare som missbrukar makten riskerar att förr eller senare förlora sina huvuden. Som redan stoikern Seneca uttryckte det: *iniqua numquam regna perpetuo manent* (orättvist herravälde blir aldrig bestående). Anledningen till att tyrierna hävdar detta är att de menar att villkoret för att Fursten (eller härföraren) skall kunna vara *framgångsrik* i sitt ledarskap är att han är *rättvis*.

Bakgrunden till denna onekligen spetsfundiga tanke är vad tyrierna har lärt av den praktik de ständigt återkommer till: kriget. Nämligen att det finns vissa gränser för hur mycket härföraren kan förutse (*gouverner est prévoir*, som det heter) och att det mänskliga "materialet" har vissa egenskaper som den kloke befälhavaren måste ta stor hänsyn till.

Det förhåller sig så med kriget att det inte kan planeras in i minsta detalj, ty ingen situation är den andra lik och osäkerhetsfaktorerna är legio. Om situationerna ändå skall kunna gå att bemästra krävs det därför att soldaterna är utrustade med en viss grad av initiativ- och anpassningsförmåga. Att de lyder men att de gör det på ett *aktivt* sätt.²¹ Annars kommer de att duka under för svårigheterna och företaget kommer omöjligen att kunna ros i hamn. Nu är problemet att människor inte lyder vem som helst på ett aktivt sätt när som helst. De måste vara motiverade och älska Fursten och det är där kruxet ligger. Älskar de inte Fursten så kommer de bara att lyda honom på ett *passivt* sätt, vilket som vi nyss såg är otillräckligt för att företaget skall lyckas. Därför kan tyrierna inte acceptera maktmissbruk och har alltid varnat för dess fatala konsekvenser av om inte annat rent pragmatiska skäl.²² Ett förtydligande: maktmissbruk får inte förväxlas med de tillfälliga och konstitutionellt reglerade inskränkningar av demokratin som Fursten måste genomdriva i ögonblick när Stadens överlevnad och oberoende står på spel. Tyrierna har naturligtvis ingenting emot sådana inskränkningar, som brukar vara nödvändiga under exempelvis krigstid, förutsatt dock att de verkligen är nödvändiga. En sak är dessutom att "inskränka" demokratin på ett konstitutionellt sätt och en helt annan att "avskaffa" den som exempelvis bolsjevikerna gjorde.

Det faktum att maktmissbruk förekommer hindrar dock inte tyrierna att hävda, att de härskande klassernas verkliga funktion är att "tjåna folket". Och det har de fortsatt att göra ända till våra dagar, om än med andra termer och argument. Nuförtiden talar tyrierna hellre om "utbytesrelationer" mellan olika sociala "funktioner", "ömsesidigt beroende" etc. Men i det väsentliga är det bara en fortsättning på det gamla temat om "tjänster" och "gentjänster" eller om "huvudet" och "kroppen" — den organiska samhällsuppfattningen.²³ Idén att de däruppe leder, beskyddar och reglerar livet för dem därnere, vilka i gengäld försörjer och ärar dem. Ty även de däruppe måste få lön för mödan, och makten måste göras *aktiv* för att de skall vilja utöva den.

Fördelen med tyriernas fågelperspektiv är att det röjer mycket som för oss trojaner varit oförklarligt: varför historien normalt inte kännetecknas av oförsonlig klasskamp, varför de därnere vanligen lyder och samtycker till överhetens påbud, varför revolutionerna är så sällsynta. Allt detta har sin förklaring i det som tyrierna har sett: trycket från omgivningen, maktens positiva funktioner, det faktum att det är en svår konst att styra och förvalta ett samhälle, det ömsesidigt beroendet mellan "huvudet" och "kroppen" etc.

Tyriernas perspektiv är förvisso också ensidigt. Inte heller saknas det grundläggande svarta hål och mystifikationer i Kartago. I tyriernas historiefilosofiska universum ägnas ett minimalt intresse åt Handens verksamhet.²⁴ Med få undantag – jag tänker exempelvis på Ramon LLull²⁵ – har de tyriska filosoferna, moralisterna och politiska tänkarna inte velat penetrera det faktum, att de fås välbstånd, lycka och frihet är otänkbara utan de mångas manuell arbete och underordning. Tyrierna förmekar imperialismen – som nu senast Raymond Aron²⁶ – och realiteten att Stadens välfärd i regel bygger på en hänsynslös exploatering av periferin. Tyrierna citerar ofta och med darrande stämma Perikles' storslagna lovsång till den atenska demokratin i hans "Tal över de stupade" men förbiser "de krigiska bragder genom vilka allt detta vunnits . . ."²⁷ Tyriernas "medborgare" är inte alla invånarna i Staden: det är inte på kvinnornas, slavernas, metoikernas (invandrarna) demokratiska rättigheter, frihet och värdighet tyrierna först och främst tänker, när de författar sina glänsande verk. Och *extra muros*, för att tala med Debray, är det idel mörker och barbari som härskar i det tyriska tänkandet. Tyrierna drar sig inte heller för att mystifiera det som de inte vill eller kan förstå: den skymf mot mänskligheten och civilisationen som ojämlikheten mellan människor innebär. De betraktar den som "naturlig" eller anklagar cyniskt de "odemokratiska generna" för att ha vållat den.²⁸ Varje strävan att förändra det orättvisa *status quo* uppfattar de automatiskt som en farlig utopi,²⁹ utan att betänka att enda sättet att vidga gränserna för det möjliga är att djärvt våga utforska och verka för det omöjliga. Men allt detta sagt kvarstår det faktum att Kartagos idéer om makten och de härskande klasserna är överlägsna trojanernas. Överlägsna och mer fruktbara ur teoretisk synvinkel. En tyrier skulle aldrig utan att rodna kunna skriva det som Lenin skrev, *innan* denne visste vad att styra och förvalta ett samhälle var för något, nämligen att vem som helst som kunde läsa och skriva samt kände till de fyra räknesätten måste anses vara lämpad för ändamålet.³⁰ Dags att börja fundera på "reträtten", alltså!

V.1.2 Den "romerska" tolkningen

Tyriernas samhällslära bortser således från att det samhälleliga utbytet är ett *ojämnt* utbyte och att förhållandet mellan dem däruppe och dem därnere (likasom mellan centrum och periferin) är en *asymmetrisk* relation. Tyrierna blundar med andra ord för det trojanerna kallar för "utsugning", "förtryck" och "underordning". Nu är dessa trojanska kategorier inte heller oproblematiska och jag menar att man skall handskas lite varsamt med dem, därför att man eljest löper risken att missuppfatta hela saken. Låt oss se varför.

Att styra och reglera ett samhälle, det vill säga att skapa förutsättningar för samhällets utbyte med den fysiska och mänskliga omgivningen och trygga dess försvar, är ingenting som kan skötas med vänster hand utan det fordrar gott om *tid, resurser och kunskap*. Svårigheterna är många och invecklade.

Det tar tid att leda och försvara ett samhälle och det tar tid att lära sig hur man gör det. Och både det ena och det andra kräver materiella och intellektuella resurser. Samhällets försvar, för att ta ett exempel, är otänkbart utan vapen, och vapnen har sedan urminnes tider varit en mycket dyrbar historia.³¹ Försvaret skulle dessutom inte duga utan strategiska kunskaper.

Många samhällen, åtminstone de fria männen i dem, lär i sin begynnelse ha styrt och reglerat sig själva på ett oförmedlat sätt. Det vill säga utan vare sig en stat eller en speciell härskande klass.³² Det gick för sig så länge de offentliga angelägenheterna var av tämligen begränsad och enkel karaktär och när de fria männen hade ättens resurser att falla tillbaka på, när det allmänna tog deras tid i anspråk. Under den tid de fria männen hos exempelvis de germanska barbarfolken måste hålla sig borta från gården för att delta i tinget eller kriga, fanns det alltid *andra* (bland annat kvinnor och trälar) som kunde ombesörja jordbruksarbetet och övriga nödvändiga sysslor.³³

Ett sådant system var emellertid dömt att gå under i samma ögonblick som de allmänna åliggandena blev många, komplicerade och därmed mera tidskrävande. Ty ju fler, mer invecklade och tidskrävande de allmänna åliggandena blir, desto svårare och dyrare blir det att sköta dem, och desto färre blir då *ipso facto* de som har de praktiska möjligheterna att utöva rätten att delta i samhällets styrning och reglering. Under sådana omständigheter blir den primitiva direkta demokratin för det stora flertalet fria män en förbannelse. En tung skyldighet som obarmhärtigt tär på deras resurser och tid och följaktligen hotar ruinera dem. Därför ser de gärna att de slipper ifrån denna "rättighet" som blivit en börda och som endast klassamhället kan befria dem från.

Denna paradoxala insikt stämmer väl överens med Aron Gurevitjs uppfattning om klassamhällets ursprung i hans undersökning av feodalismens uppkomst i Västeuropa. Gurevitj som ifrågasätter den förenklade trojanska föreställningen om att feodalismen skulle ha varit resultatet av stormännens våld, list och bedrägeri,³⁴ visar att feodalismen faktiskt innebar en utväg för den stora massan av fria bönder som höll på att utarmas av den mängd nya offentliga skyldigheter som etableringen på romerskt territorium medförde.³⁵ Genom formeringen av en feodal aristokrati som tog hand om dessa betungande skyldigheter, befriades bönderna från sina samhälleliga plikter (främst krigstjänsten). Därmed fick de tillräckligt med *tid* för det jordbruksarbete de livnärde sig på. Feodalismen innebar att bönderna förlorade sin frihet, men också att de fick behålla sina produktionsmedel och sina liv, vilket de annars inte skulle ha fått. Vad som hände var således att stormännen, i den precisa meningen, gjorde bönderna en tjänst genom att lätta på deras börda. Uppenbart när man läser Gurevitj blir vidare att det var tack vare sin *egendom* som stormännen kunde uppfylla sina nya beskyddande och förmedlande funktioner. Att bönderna kunde vältra sin börda på stormännens rygg hängde samman med att denna rygg var *kraftigare*, annars hade det aldrig gått.

Det är mot denna bakgrund jag menar att man skall handskas lite varsamt med exempelvis kategorin "utsugning". Ty att de däruppe har gott om resur-

ser är själva förutsättningen för att de skall *kunna* (och vilja) styra Staden, när de därnere av *historiska skäl* är för fattiga och okunniga för att kunna göra det själva.

De ekonomiska resurserna, tack vare vilka de däruppe kan styra, är resurser som *berövas* dem därnere, och såtillvida är det korrekt att tala om "utsugning". Speciellt om man vill få ett dialektiskt grepp om frågan. Men man måste även ha klart för sig att denna utsugning är ofrånkomlig. Att de därnere blir av med en del av det de producerar är det pris som de måste betala för att samhällsskutan inte skall driva vind för våg och i värsta fall gå under. De härskande klassernas tillägnelse av det samhälleliga överskottet måste således betraktas som ett nödvändigt *medel* för att trygga Stadens överlevnad eller, om man så vill, ett medel för att reproducera de samhälleliga existensbetingelserna.

Missförstå mig inte: att utsugningen betraktas som ett nödvändigt medel att säkerställa Stadens överlevnad behöver inte innebära att man bortser från alla de konflikter, de orättvisor och den klasskamp som finns inbakade i processen. Det har i alla fall inte varit min avsikt att göra det. Tvärtom är min avsikt att försöka *rädda* kategorin "utsugning" (liksom de övriga "heliga föremålen från Troja, däribland idén om revolutionens aktualitet och möjlighet), men det förutsätter, enligt min mening, att den marxistiska utsugningsproblematiken sätts in i ett större sammanhang. Ty vad jag kan se är detta det enda sättet att vinna en mera nyanserad och därigenom mera *verklighetstrogen* bild av den mänskliga historien, där ingenting är okomplicerat och lättolkat.

Med *förtrycket/underordningsproblematiken* förhåller det sig på samma sätt som med utsugningen. Utöver tid, resurser och kunskap kräver samhällets styrning nämligen en annan sak: makt. Makt att få saker och ting gjorda. Om läsaren erinrar sig det praxeologiska axiom, som säger att allt människorna gör stöter på svårigheter, vilka för att övervinnas kräver offer och ansträngningar, torde det vara lätt för honom att förstå varför makten är ett nödvändigt inslag i alla samhälleliga relationer. Ty i alla kollektiva företag finns en hake inbyggd: priset — eller rättare sagt, viljan att betala det. Det är nämligen lätt hänt att den enskilde, när han konfronteras med tingens och människornas motstånd, frestas att låta andra krafsa kastanjerna ur elden åt honom, medan han själv ligger lågt till dess att alla svårigheterna är övervunna. Problemet är att om *alla* gjorde likadant, så skulle det bli lika mycket gjort som i en polsk riksdag.

Det förtryck som de styrande utövar mot de styrda är alltså medlet att avskräcka de senare från att inte vilja bära sin andel av de gemensamma kostnaderna och att tvinga dem att lyda obehagliga order, något som är förutsättningen för att Staden skall kunna överleva och bevara sitt oberoende.

Lika litet som utsugningen är förtrycket, sålunda, något som utövas av de styrande *bara* för att tillgodose sina lyxbetonade konsumtionsbehov, hålla sig kvar däruppe eller reproducera det "rådande" systemet. I själva verket är det så att *de härskande klasserna måste utsuga och förtrycka folket för att kunna leda och organisera det (och därigenom säkra dess överlevnad) i denna av djävulen uppfunna jämmerdal*. (En tolkning om jag, parentetiskt, vill se som be-

tydelsefull, emedan den belyser maktens så kallade Janusansikte på ett nytt och betydligt rimligare sätt. Ty ur en "romersk" synvinkel blir det solklart hur maktens två ansikten hänger ihop: dess mörka och onda ansikte är det ljusa och civiliserande ansiktets infernaliska redskap – det logiska medlet att skapa fred, ordning och disciplin samt att bevara livet i denna hårda värld.)

Kontentan av den "romerska" verklighetsuppfattningen skulle sålunda kunna vara, att utsugningen, förtrycket och underordningen betraktas som *medel* för överlevnaden, något som alltså är resultatet av att man tar hänsyn till vad Kartago vet om den mänskliga existensens hårda och svåra villkor. Detta sker, å andra sidan, utan att de trojanska kategorierna kommer i kläm. Utsugningen och förtrycket heter även i "Rom" utsugning och förtryck utan skönmålningar och omskrivningar. Det teoretiska kriget mot Kartagos ovilja att acceptera dessa termer som "vetenskapliga" och dess benägenhet att sopa för dem däruppe obehagliga fakta under mattan, fortsätter med andra ord med oförminskad styrka.

V.2 Herrarna och folket

Vi har nu de teoretiska förutsättningarna för att se vad de härskande klasserna har gjort och för att förstå varför de varit historiskt nödvändiga och i en viss mening till nytta för de underordnade klasserna. Det är av yttersta vikt för att förstå historisk stabilitet och även vilka den historiska förändringens verkliga orsaker och subjekt är.

V.2.1 Ledarskapets historiska funktioner

De härskande klassernas historia är i vår del av världen historien om hur de började med att leda och organisera de militära företagen och slutade med att generellt leda och organisera människorna, tingen och relationerna människor-na och tingen emellan. En i sanning "uppbygglig" historia.

Det sociala ledarskapet uppkom alltså i och med att det blev nödvändigt att trygga *det samhälleliga försvaret*. Ett behov som är lika gammalt som Staden själv, därför att den främsta drivkraften bakom samhällets tillkomst har varit den svaga människans behov av skydd mot naturen och andra människor.³⁶ Vi har redan sett varför uppgiften kom att bli en affär för specialister. Förutom att uppbådade bönder sällan kan vara lika bra krigare som yrkeskrigare, så finns det en gräns för hur mycket krig en bonde med sina begränsade resurser kan vara med i och ändå hinna sköta sina produktiva uppgifter.

Nära förknippad med det militära ledarskapet har varit *den rättsskipande funktionen* att reglera det sociala umgänget och förhindra privat vedergällning.³⁷ Det samtycke som traditionella härskande klasser, till exempel den

feodala adeln under långa perioder, åtnjöt grundade sig ytterst på det skydd och den medling de bistod underklassen med. Ett skydd och en medling som hörde till de skyldigheter mot samhället som det förväntades att adeln skulle fullgöra, och som ideologiskt tog sig uttryck i föreställningar som *noblesse oblige* samt i rättfärdighetsideal som de Augustinus stadfäste: rättsordningen skulle vara baserad på etiska ideal av "människokärlek, barmhärtighet och tjänande".³⁸

Den religiösa/ideologiska funktionen har varit ett annat klassiskt prerogativ för de styrande klasserna. De har utövat den andliga vägledning som i det väsentliga är en funktion av samma strategiska art och vikt som den militära. Ty vad alla religioner handlar om är att skapa de moraliska förutsättningarna för Stadens överlevnad. Jag måste få dröja ett ögonblick vid detta. Det heliga är, som Régis Debray påpekat, "allt det som hjälper bevarandet av det levande, förhindrar gruppernas upplösning, (och) går uppför entropins flod".³⁹ Det är relativt lätt att förstå även utan att känna till Debrays fascinerande resonemang och analogier med termodynamiken, om man reflekterar över den för alla religioner gemensamma kategorin "offer", som läsaren redan mött i praxeologin. Alltsedan historiens gryning har det religiösa budskapet framför andra varit, att gudarnas gunst vinner man genom att förrätta offer till dem. Tittar vi på gångna civilisationers religioner, exempelvis aztekernas (den mest extrema ifråga om offren) finner vi att deras talrika människoffer var tämligen "funktionella". De historiska omständigheter under vilka deras rike uppstod och utvecklades, den strid som aztekerna måste utkämpa mot naturen och sina grannar kunde nämligen inte vara mer exceptionella. Aztekerna blev tvungna att mobilisera ofantliga materiella resurser och en i det närmaste omänsklig offervilja, disciplin och sammanhållning för att förvandla de sumpmarker och den sjö som den sedermera praktfulla staden Mexico skulle resa sig i till en livsvänlig miljö – och detta under ständiga fejder med sina grannar.⁴⁰ Inte att undra över, därför, att deras religion också i sina kulthandlingar sublimerade den för den mänskliga överlevnaden nödvändiga offerviljan i form av (i våra ögon) blodiga och grymma människoffer. Det heliga och den osjälviska moral som offerriterna inspirerar tjänar alltså Stadens kamp för tillvaron och anpassning till den naturliga omgivningens krav. Det är därför man på sätt och vis måste ge Durkheim rätt, då han påstår, att när människan dyrkar Gud är det i själva verket kollektivet – Staden – som är föremålet för hennes dyrkan, och att det är åt den kollektiva existensens krav människan anpassar sig när hon rättar sig efter religionens regler och påbud.⁴¹

Den fjärde och sista av de styrandes funktioner har varit *ackumulationen och förvaltningen av det ekonomiska överskottet*. Med överskott menas den del av samhällsprodukten som blir över efter det att producenterna tillgodosett sina reproduktionsbehov. Överskottet är civilisationens och det mänskliga framåtskridandets historiska grundval. Det är tack vare överskottet som alla som inte kan arbeta – barn, sjuka, åldringar osv – har kunnat försörjas. Det är också tack vare överskottet som en del av befolkningen kunnat befrias från

det manuella arbetet och därmed fått tid till att odla teknologin och de övriga intellektuella och andliga värden. Men det kniviga med överskottet är att man måste *inse* att det måste ackumuleras. Av historiska skäl (fattigdom och okunnighet) har inte alla haft förutsättningar att göra det och *frivilligt* ställa resurser till förfogande. Det räcker med att erinra om den för underklassen i alla tider typiskt subaltern föreställningen att "den som inte arbetar inte heller skall äta" — en föreställning som Marx själv fick tillfälle att brottas med — för att vi skall fatta att det rör sig om ett veritabelt problem.⁴²

Överskottets ackumulation och förvaltning är en grundläggande "ekonomisk" funktion av minst lika stor betydelse som den omedelbart produktiva.⁴³ Det faktum att den byggt på tvång och utsugning får inte skymma det förhållandet. Även det manuella arbetet har inbegripit våld och exploatering, men där har det gått ut över naturen.

Historiskt har de härskande klasserna utvunnit överskottet på en rad olika sätt, men medlen har i huvudsak varit två: politiskt-militära och ekonomiska.⁴⁴ Det är viktigt att framhålla att de härskande varit "ekonomiskt" aktiva även i samhällssystem, där de inte varit direkt involverade i produktionsprocessen, som fallet annars varit i de asiatiska och amerikanska despotierna, i det kapitalistiska systemet och i de "socialistiska" länderna. Till detta måste fogas att överskottet kan förvärfvas både hemma och borta. Staden är även till för att bedriva handel och plundra andra.

I de utpräglade slavsamhällena Grekland och Rom var slavanskaaffningen den viktigaste formen av överskottsackumulation. Det var, som Perry Anderson påpekat, slagfälten som försåg sädesfälten med arbetskraft.⁴⁵ Och de som planerade och ansvarade för krigföringen var de styrande. Överskottet från slaveriet möjliggjorde plebejernas och de fattiga grekiska medborgarnas frihet från arbetet samt självfallet demokratin och det klassiska antika tänkandet, utan vilka, som Engels i ett ögonblick av klarsynthet kunde anmärka, socialismens idé sannolikt inte hade fötts: "Utan slaveri ingen grekisk stat, ingen grekisk konst och vetenskap — utan slaveriet inget romarrike. Men utan den grundval som greker och romare lagt heller inget modernt Europa. Vi bör aldrig glömma att förutsättningen för hela vår ekonomiska, politiska och intellektuella utveckling är ett tillstånd där slaveriet var lika nödvändigt som allmänt erkänt. I denna mening är vi berättigade att säga: Utan antikt slaveri ingen modern socialism."⁴⁶

Om de romerska patricierna ackumulerade slavar, så ackumulerade de feodala adelsmännen *jord* med ungefär samma metoder och liknande resultat för dem som hade turen att vistas på rätt territorium och lyda under rätt herre: beskydd och trygghet.

Det skulle visserligen dröja åtskilliga århundraden innan Europa skulle få skåda nya och mera skonsamma ackumulationsstrategier, men sent omsider kom de. Den klass som uppfann dem och som med tiden skulle göra de tidigare mindre sofistikerade metoderna obsoleta var borgarklassen. Först som

handelsbourgeoisi och sedan som industriell bourgeoisi revolutionerade denna initiativrika, flitiga och i sina heroiska dagar oförskämt progressiva klass hela ackumulationsprocessen. Bourgeoisin gick över till vad vi idag kallar rent ekonomiska ackumulationsmetoder. Men denna historia är alltför välkänd för att behöva berättas här.⁴⁷ Priset för övergången till mera humana ackumulationsmetoder skulle för de underordnade klasserna bli att de däruppe i fortsättningen även kom att lägga sig i deras göranden och låtanden på produktionens område. Tidigare hade de fått sköta sitt arbete själva och i relativt lugn. Hädanefter blev det annorlunda. Kapitalisten övertog befälet och det kom att arbetas på ett helt annat sätt i klassamhällets grottekvarnar. Men även denna historia är välkänd och skall därför inte berättas här.⁴⁸

Vill man ha ett samlat grepp om orsakerna till att de härskande härskar och till att de varit outhärliga för de styrda, så bör man lämpligen uppfatta dem som *intellektuella* i den breda betydelse som Gramsci lade i termen, *id est* som människor som utför organisatoriska, tekniska, utbildnings- och forskningsmässiga uppgifter av något slag.⁴⁹ Att styra är en intellektuell funktion. Det är därför kunskap är makt. Av samma skäl försöker de härskande klasserna förhindra att de därefter skaffar sig kunskap när de känner marken gunga under fötterna. De vet att okunnighet är vanmakt.

De styrande har alltid varit klassamhällets "huvud" och i denna egenskap styrt i kriget liksom i arbetet och övriga sociala företag. Som Gramsci observerade, är det i fabriken den borgerliga hegemonin föds.⁵⁰ Det är där borgarklassen manifesterar sin ledande roll i företagsledarens gestalt. Denne intellektuelle liknar alla de intellektuella som härskande omgett sig med under århundradenas lopp för att kunna härska: han är ingenting annat än bäraren av den härskande klassens intellektuella funktioner.⁵¹

Även Marx själv var medveten om kapitalisternas ledande funktioner: "Genom många lönarbetares samverkan utvecklas kapitalets herravälde till en nödvändig betingelse, för att arbetsprocessen överhuvudtaget skall kunna utföras, alltså till en verklig produktionsbetingelse. Kapitalistens ledning av produktionen blir nu lika oundgänglig som generalens befäl på slagfältet. — Allt direkt samhälleligt eller kollektivt arbete i större skala har i högre eller lägre grad behov av en ledning, som förmedlar kontakten mellan de olika verksamheterna och ansvarar för de allmänna funktioner, som uppstår i en produktiv verksamhet som drivs av många gemensamt, i motsats till självständigt individuellt arbete. En enskild violinist dirigerar sig själv, men en orkester blir en kapitalets funktion."⁵² Problemet med Marx är att han aldrig insåg hegemoniproblematiken i hela dess vidd och att han saknade de nödvändiga kategorierna för att kunna tänka "huvudets" praktiska verksamhet (mer om detta i kapitel VI).

Vi vet nu tillräckligt mycket om klassamhällets obönhörliga och omoraliska logik för att begripa vårt första problem: orsakerna till att Stadens styrda i vanliga fall varken kan eller vill styra och till att de flesta bland dem saknar förutsättningar att göra det. Och tillräckligt också för att förstå varför Troja inte kunnat begripa vare sig det ena eller det andra.

Det faktum att de däruppe inte är några parasiter som bara lever gott på människornas svett och mödor utan att de faktiskt styr⁵³ och löser åtskilliga problem för dem, förklarar folkmassornas samtycke och deras normala ovilja att göra sig kvitt överheten: underklassen är beroende av överklassen. Precis på samma sätt som överklassen är och har varit beroende av underklassen och de av denna skapade resurserna för att utföra sina ledande funktioner. Folket är beroende av herrarna därför att det saknar medlen att överleva och därför att det är svårt att styra och reglera samhället. *Det innebär att samma mekanism som ligger till grund för massornas samtycke också är upprinnelsen till deras oförmåga att själva ta fatt rodret när de blir missnöjda.*

Att förstå varför de dämre i alla revolutioner, inklusive dem som gjorts i marxismens namn, blir beroende av nya herrar så snart de kastat de gamla överbord, erbjuder således inga större svårigheter. Svårt är det att förstå bara för trojanerna, ty det är endast om man föreställer sig att det är lätt och konfliktfritt att styra, som det blir ett problem att begripa varför inte *alla* klarar av och kan göra det.

Problemet med marxismen är att vad hela den samlade trojanska visdomen går ut på, är att belysa hur lätt och konfliktfritt det egentligen är att styra och förvalta samhället efter ett politiskt maktövertagande. Alla de grundläggande marxistiska teorierna om historisk förändring går ut på detta.

Det finns inom marxismen som bekant två olika uppfattningar om vilka historiens grundläggande "drivkrafter" är. Den ena säger att det är produktivkrafternas framåtskridande och den andra att det är klasskampen. Det har bråkats länge innanför det heliga Ilions murar om dessa ting men det kan vi här bortse från.⁵⁴ Tesen om produktivkrafternas utveckling reducerar hela revolutionsproblematiken till en fråga om att *undanröja* det som står i vägen för den historiska processens logik. Lyckas bara den klass som är "bärare" av produktivkrafternas dynamik, och som av den anledningen är "kallad att härska" (Lukács), med konststycket att expropria de styrande som befinner sig på historisk nedgång, så löser sig de övriga problemen mer eller mindre av sig själva. Ty mänskligheten ställer sig "blott sådana uppgifter som den kan lösa".⁵⁵ De "associerade producenterna" har sedan bara att styra samhället i enlighet med sina "universella" historiska intressen och producera för "behov" i stället för "profit". Som Raymond Aron har konstaterat, reflekterade emellertid vare sig Marx eller Lenin – när de skisserade sina framtidsvisioner – över sådana problem som bestämningen av "behoven" eller resursallokeringen under socialismen och kommunismen. De begrundade

aldrig "den radikala skillnaden mellan att styra ett företag och att styra ekonomin i dess helhet" utan tog för givet, att det församhälleligande av produktivkrafterna som kapitalismen medför radikalt skulle *förenkla* "förvaltningen av tingen" och därigenom göra både marknaden och "styrningen av människorna" överflödiga. Jag kan inte låta bli att *in extenso* citera den salva som R Aron avlossar mot Trojas subalterna okunnighet om förvaltningen av tingen och styrningen av människorna. Inte av skadeglädje utan för att ytterligare belysa det akuta behovet av ett teoretiskt Rom för att föra kampen mot Karta-go vidare: "Det som slår en i dessa texter ('Kritiken av Gothaprogrammet', 'Staten och revolutionen' etc)", skriver Aron, "är mindre idén, för övrigt banal, att det stora företaget är den vanliga formen för den fulländade kapitalismen och den spirande socialismen, än föreställningarna om den organiserade industrin, dess inre organisation och dess förbindelser med marknaden. Företagets ekonomiska problematik har helt enkelt ignorerats. Hur styra rationellt? Hur ekonomisera sällsynta resurser och förbättra produktiviteten hos alla faktorer? Hur fördela produktionsmedlen? Hur kommer företagen att anpassa sig till efterfrågan och välja sina produkter? Vilka förbindelser kommer det att etableras mellan de olika sektorerna? Kommer det att finnas ett monopol för varje bransch? Hur kommer teknikernas framsteg och föräldring samt deras konsekvenser för de produktiva strukturerna att behäskas? Det är lika många frågor som de som varken ställs eller varseblivs. Hos Lenin finner man ingenting annat än en militär och administrativ förvaltningsmodell, hopfogad med en naivt förenklad vision av de kommande uppgifterna. En central bank, monopol liknande postverket, kadrer som arbetar under kontrollen av ett mytiskt och beväpnat proletariat, bataljoner av räkenskapsförare, är tillräckliga för att definiera *socialismens ekonomiska bas*. Marx talade om de associerade producenternas förvaltning, Lenin föreställde sig att socialismens ekonomiska bas redan existerade." Och, som man kan vänta sig av en tyrier som plötsligt märker att motståndaren inte längre kan hålla honom stängden, konkluderar Aron med perfid segervisshet: "Revolutionärens tro hämtar sin näring mer i ignoransen än i hoppet."⁵⁶

Även för dem som förfäktar teorin om klasskampen framstår konsten att skapa ett nytt samhällssystem som tämligen lätt. Enligt dem kan de därefter visserligen inte räkna med Historiens eller Nödvändighetens hjälp, ty deras poäng är ju att Historien inklusive produktivkrafternas utveckling är Klasskampens verk. Men de förtryckta klasserna kan å andra sidan räkna med ett annat slags hjälp: den som tillhandahålls av "partiet" och den "marxistiska teorin". Med dessa tjänstvilliga bundsförvanter kan det inte längre vara någon svårighet för dem därefter att överta kommandot och börja leda samhället på ett nytt sätt. Allt detta stupar dock på en mycket enkel sak (och jag bortser här från det faktum att såväl "partiet" som "teorin" är *dei ex machina*, eftersom de varken är arbetarklassens spontana skapelser eller företrädare arbetarklassens empiriska intressen).⁵⁷ Konsten att styra med hjälp av andra är nämligen en ännu svårare konst än att göra det alldeles själv, ty det vill till att man

hela tiden kan överblicka och kontrollera vad de styrande intellektuella gör. Och detta är arbetarklassen naturligtvis *helt* oförmögen till. Överblicka och kontrollera de styrande intellektuellas göranden och låtanden kan bara klasser som själva fyller intellektuella funktioner (och även för dem är det svårt, vilket borgarklassens nutida alltmer växande maktlöshet vittnar om). Det är den teoretiska tragedin i ett nötskal och den följdriktiga konsekvensen av grodperspektivet och Trojas oceaner av politisk ignorans. En klass kan dessutom inte "härska" i Staden om den inte *äger* produktionsmedlen själv såsom exempelvis borgarklassen gör. Att arbetarna själva skulle äga de företag de arbetar i är dock en syndikalistisk idé som trojanerna alltid har ställt sig kall-sinniga till.

Att förstå varför de därefter inte kan styra är sålunda ett problem bara om man tror att styra är "lätt", att det är "lätt" att förvalta tingen och att detta kan ske utan att människor styrs. När man kommit ifrån denna vanföreställning, blir det evident att subalternerna klasser som saknar tid, resurser (vilket alltså även är fallet när staten äger produktionsmedlen, emedan *el que és de tots no és de ningú**) och kunskap varken kan härska eller styra.⁵⁸ Hela problemet blir dessutom rätt ointressant ur teoretisk synvinkel. Det intressanta blir i stället att förstå en helt annan typ av frågor: hur herrarna någonsin kan upphöra att styra, och varför revolutionära grupperingar uppstår bland "de intellektuella",⁵⁹ för vilka det inte kan vara någon större konst att överta befälet om omständigheterna i övrigt medger det, och som kan omdana samhället "av egen kraft" -- för att parafrasera Lenin -- och utan behov av några vänligt inställda *dei ex machina*, såsom människorna alltid gör historien.

V.3 Hegemonikris och förändring⁶⁰

Mot bakgrund av det som hittills skrivits torde läsaren redan vara införstådd med den tes som nu kommer att drivas: att det är när det blir svårt för dem däruppe att hålla den rätta kursen och säkra Stadens överlevnad eller oberoende som förutsättningarna skapas för att några bland dem därefter skall vilja och kunna träda i deras ställe och få folket med sig. Som läsaren också torde ha förstått är denna tes ett försök till en tolkning av bakgrunden till de sociala och politiska kriserna som skiljer sig från marxismens. Här är det inte motsättningen mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena eller klasskampen som antas vara orsaken till *hegemonikrisen* (nota bene att det inte är *revolutionen* jag talar om), utan exempelvis utländska invasioner, ekonomisk penetration, ekologisk obalans osv. Det vill säga det som Mao skulle kalla för "yttre faktorer" men som är yttre bara till hälften emedan sådana "lägesförändringar" lika ofta är resultatet av det tryck som Staden själv utövar på omgivningen som en följd av demografiska, politiska och

* Det som tillhör alla, tillhör ingen. Katalanskt ordspråk.

ekonomiska förändringar *inom* Staden. Fördelarna med detta synsätt synes mig vara minst två, sett ur historisk synvinkel. *För det första* förlorar kristeorin sin monokausala och naturmödvändiga karaktär. Förändringarna inom omvärlden antas i stället kunna vara av en rad olika typer och teorin aktar sig dessutom för att proklamera att Stadens undergång är ofrånkomlig. Förändringarna betraktas nämligen som kontingenta och deras verkan görs beroende av Furstens vilja och förmåga att bemästra dem. Därigenom kan historien definitivt befrias från de bojor Hegel och socialdarwinismen lade på den. *För det andra* kan man nu laborera med samma krisfaktorer som historikerna alltid laborerat med, men som inte fick plats i den sterila bild av en bas och en överbyggnad, som marxismens metafysik kan reduceras till. Krigen och de övriga historiska företeelser (överbefolkningen, geografin, den internationella konkurrensen etc) som historikerna av tradition fäst stor uppmärksamhet vid blir nu *konceptualiserade*. Därmed blir det i och för sig ofrånkomliga avståndet mellan teorin och empirin kraftigt reducerat.

Jag skall nu i tur och ordning försöka belysa varför det kan bli vanskligt för dem däruppe att styra, på vilket sätt detta ibland kan leda till att en marginaliserad intelligencia med förmåga att utveckla nya överlevnadsstrategier uppstår och radikaliserar, samt varför denna intelligencia kan vinna folkets förtroende och stöd.

Innan vi ger oss i kast med detta måste dock inskjutas att en hegemonikris inte alltid behöver vara en effekt av att Stadens yttre omständigheter försämras. Hegemonikrisen kan också vara resultatet av att de däruppe slår sig till ro och "vilar på åroma" (Toynbee). *Id est*, att de däruppe förlorar den disciplin och viljekraft som maktutövningen förutsätter, och förfaller till en maktmissbrukande, parasitär och världsfrånvarande kast.

V.3.1 Kartago och de styrandes makt över omständigheterna

Att de däruppe ibland kan ställas inför omständigheter som kan vara dem övermäktiga kräver sin argumentering, ty det är inte självklart för alla. Allra minst för tyrierna, som i allmänhet tenderar att *överskatta* politikens möjligheter och tror att det är relativt lätt att anpassa sig till förändrade omständigheter, bara man har den rätta strategin och den rätta mannen till det. Denna blotta i det annars så lysande tyriska tänkandet är både logisk och naturlig. *Logisk*, eftersom det ligger nära till hands, att den kraftiga betoningen av den handlande människans förmåga att trotsa sina omständigheter överskuggar allt det övriga och i synnerhet den ekonomiska sidan av saken. Det vill säga den som Troja av tradition fäst så stor vikt vid. *Naturlig*, därför att en stark tilltro till politikens möjligheter är själva förutsättningen för att både ställa och försöka lösa det strategiska problem som en stor del av det listiga tyriska tänkandet kretsar kring sedan Platons dagar: att veta hur för makthavarna *oönskade* politiska förändringar skall kunna förhindras.⁶¹

Aristoteles formulerade suveränt den tanke, som man måste ha vistats i Troja under lång tid för att undgå att förföras av, nämligen att "om vi vet orsakerna till att författningarna går under, så vet vi också vad som kan rädda dem från undergång".⁶² Det är den åsikt som alltjämt styr våra samhällsbevarande revolutionsforskare: "En av de lärdomar vi kan dra ur den sociala systemanalysen av revolutionerna är", hävdar exempelvis Chalmers Johnson, "att revolutioner aldrig uppkommer som ett resultat av krafter som står utom mänsklig kontroll (sic). Skapande politisk handling är det specifika motgiftet mot revolutionära förhållanden. *Uppkomsten av en revolution är på så sätt just ett bevis på att detta motgift ej erkänts eller använts.* För att upptäcka och kunna använda sig av politiska alternativ till revolution, måste emellertid statsmannen förvarnas om situationer i vilka revolutioner kan utvecklas. Samhällsvetenskapen kan bidra till undvikandet av revolution genom att i förväg identifiera troliga framtida tillfällen för samhällelig anpassning till omgivningen – det vill säga omständigheter som kräver antingen politiskt sanktionerad förändring eller revolutionär förändring."⁶³ (min kursiv)

När omständigheterna försämras, menar tyrierna med andra ord,⁶⁴ kan de däruppe hålla sig kvar i maktens boningar om de vet att möta svårigheterna på rätt sätt. Det vill säga med förändringar, evolution. Naturligtvis ligger det en hel del i detta, och man kan inte låta bli att ge Dahrendorf rätt när han förebrädde Marx för att denne inte insett att sociala och politiska system kan förlängas mer eller mindre i det oändliga genom evolution.⁶⁵ Problemet är emellertid att det inte blott är en fråga om strategi och taktik att anpassa Staden till försämrade omständigheter. Därtill måste man besitta en hög moral, ha tillgång till ansenliga ekonomiska resurser samt kunna räkna med de styras samtycke. Och detta är centralt, då det betyder att om de styrande lider brist på exempelvis pengar när svårigheterna tar vid, kan de inte förhindra att "författningen går under", om de så hade en Aristoteles' kloka råd att tillgå. Låt oss titta lite närmare på saken.

V.3.2 Panta rei

Staden lever, som vi redan vet, av omgivningen, så länge den kan hålla denna stängen samt aktar sig för att utarma den. Det är mänsklighetens existentiella villkor. Det är om människans vilja att leva⁶⁶ utan fruktan för våldsam död, nöd, sjukdom och fattigdom hela historien handlar. Längre än hit kan vi inte komma men det är å andra sidan nödvändigt att komma ända hit, om man vill begripa den mänskliga historien, stabiliteten och förändringarna.

Det är ur omgivningen resurserna hämtas. Detta stöter som allt annat under himlavalvet på motstånd – tingens och de andra människornas. Till det kommer det ofrånkomliga faktum att resurserna inte är oändliga. Medan konsten att anpassa sig till den senare omständigheten består i bland annat återhållsamhet och hushållning med de tillgängliga resurserna, kan människornas

och tingens motstånd blidkas, övervinnas, utmanövreras eller tillintetgöras i den mån man förfogar över de nödvändiga medlen att göra det, bland annat vapen och verktyg, vilket den trojan som närmast snuddat vid ämnet men som senare glömde vapnen och militärerna – närmare bestämt Karl Kautsky – briljant sammanfattade: "Det är i första rummet *viljan att leva*, som ligger till grund för all ekonomi, ja, som uppstår redan med livet hos de med egen rörelse och urskiljningsförmåga begåvade organismerna . . . Vilka särskilda former denna livsvilja hos organismen antager i varje enskilt fall, det beror på de särskilda betingelserna för dess liv – ordet betingelser taget i vidare betydelse, så att det omfattar även *faror och hinder* för livet, icke endast medlen för dess uppehälle. Livsbetingelserna bestämmer arten av dess viljande, formerna för dess handlande och följderna därav . . . Jämte de livsbetingelser, som alltid åstadkomma på samma sätt, finns det dock även sådana, som endast sällan eller på ett skiftande sätt inträffa. Här sviker instinkten – här beror livets uppehållande väsentligen på organismens urskiljningsförmåga, som möjliggör, att den kan uppfatta den givna situationen och anpassa sitt förhållande därefter. Ju mer en djurart lever under raskt skiftande livsbetingelser, desto mer utvecklar den sin intelligens, dels därigenom att organen för intelligensen starkare tagas i anspråk, dels därigenom, att individer med svagare intelligens förr utrotas. – Hos människan slutligen blir intelligensen så stor, att hon är i stånd att skapa sig konstgjorda organ, *vapen och verktyg*, för att bättre kunna försvara sin plats under de givna livsbetingelserna."⁶⁷ (min kursiv)

Det går att hämta de för samhällets reproduktion nödvändiga resurserna från omgivningen och avvärja dess angrepp, så länge det finns några resurser att hämta, så länge man har de ekonomiska, teknologiska, militära och moraliska medel som krävs för att exploatera omvärlden och så länge man är tillräckligt stark för att försvara sig. Kruket är att detta beror på omständigheter som makthavarna *inte helt* råder över och som undergår ständiga förändringar. Den geografiska omgivningens resurser som Staden lever av kan ta slut eller allvarligt skadas, vilket är det som sker när man står inför en ekologisk kris; eller också kan de bli alldeles otillräckliga för att försörja en växande befolkning med allt mera sofistikerade anspråk. Tillstånd av ekologisk obalans är ingenting nytt i historien (på det lokala planet) och inte heller deras orsaker. Som exempel har forskningen ibland återopat Västeuropa på 1300-talet, som enligt vad man menar försattes i en hopplös belägenhet av feodalisms primitiva teknologiska strategier och av befolkningstrycket. Anderson beskriver detta i följande termer: "Framför allt tycks det vara uppenbart att nyodlingarna, som hade drivit hela den feodala ekonomin framåt under tre århundraden, till slut överskred hade terrängens och samhällsstrukturens objektiva gränser. Befolkningen fortsatte att växa, men avkastningen föll på de marginala marker som fortfarande var tillgängliga för uppodling vid den rådande tekniska nivån, och jorden församrades genom alltför stor brädsla eller genom misbruk."⁶⁸

Ett annat problem kan uppstå för Staden om utlandet slutar att handla

med den därför att den inte kan betala importen eller därför att det har tillgång till de varor som Staden tillverkar någon annanstans till ett billigare pris eller helt enkelt därför att utlandet börjar tillverka varorna själva. Så kan man också komma att lida brist på resurser.⁶⁹

Om Staden bygger på militära ackumulationsmetoder, det vill säga på systematisk utplundring av den mänskliga omgivningen, som i feodalismens och antikens samhällen, kan den hamna i nödsituationer om det militära styrkeförhållandet förändras till omgivningens fördel, så att denna inte längre låter sig exploateras. Det var vad som hände med det romerska riket, vilket när det uppnådde gränserna för sin makt och måste sluta fred med omvärlden kom att lida stor brist på slavar, det vill säga den materiella resurs som hela riket vilade på. Den tidens "energikälla", alltså. Den minskande tillgången på arbetskraft och den därpå följande inflationen blev två viktiga orsaker till den långsamma försvagningen av den defensiva slagkraften som sedermera skulle vålla imperiets fall när det utsattes för nordbarbarernas anfall.⁷⁰

Herrarna konfronteras således av och till med situationer, då det blir svårt för dem att trygga Stadens reproduktion och försvar, det som de är till för. För att söka bemästra dylika omständigheter måste man hitta på nya metoder eller strategier att bekämpa fienden, exploatera naturen, återställa den ekologiska balansen, minska befolkningstrycket och anspråken och förmå utlandet att återuppta de avbrutna handelsförbindelserna. Men det är just detta som inte låter sig göras i en handvändning, ty det självförtroende, den handlingsfrihet, den auktoritet och de ekonomiska resurser som övergången till nya militära, ekonomiska, teknologiska eller andra strategier förutsätter, är precis det som herrarna gått miste om när deras Stad och de själva råkat i blåsväder.

Detta är, i all sin enkelhet, minst sagt fundamentalt.

Det första härskande klasser förlorar när deras traditionella styrmeter slutar att ge de avsedda resultaten är *självförtroendet*. Misslyckanden undergräver moralen i alla mänskliga företag. Enskilda borgare skjuter sig för pannan när deras otillräcklighet, maktlöshet eller bankrutt går upp för dem. Stolta samurajer begår harakiri. Mera praktiskt lagda herrar drar sig tillbaka från offentlighetens ljus eller lämnar det sjunkande skeppet med sina och andras tillhörigheter i resväskan. Visst finns de som i motgångarnas stund upplever att deras tid är kommen, outsiders bland de styrande, som en Bis-marck, en Kemal Atatürk. det beror på slumpen om de får tillfälle att ta makten.

När utbytet med omgivningen störs och exploateringen av den försvåras, blir också *resurserna* att fortsätta exploateringen mindre. Det är det riktigt bedrövliga i situationen. Staden och herrarna blir fattigare just när behovet av resurser är som störst. Det franska enväldets ekonomiska bankrutt strax före revolutionen illustrerar detta med all tydlighet.

Det finns dock ett sätt att under sådana omständigheter skaffa fram nya resurser "underifrån": att förmå dem därnere att arbeta mera och rätta munnen efter matsäcken. Men för att detta skall vara en lösning i stället för en

källa till nya problem måste de därnere vara med på noterna. Det hör emellertid till ovanligheterna i en krissituation eftersom förutsättningarna för underklassens aktiva lydnad i ett sådant läge försvinner. Enligt vad tyrierna själva lär ut, aktar och respekterar de därnere dem däruppe endast så länge de senare är dugliga och rättvisa. Men om det är något som brukar ifrågasättas när saker och ting går dåligt är det just de ansvarigas duglighet. Om de styrande därför misslyckas med att övertyga dem därnere om att problemen inte beror på dem utan på omständigheterna, har de sällan något annat val än att med tvång försöka få Stadens ekonomi på fötter igen. Det är då lätt hänt att herrarna får underklassens revolt på halsen, emedan de nu framstår inte bara som odugliga utan även som orättfärdiga härskare – som hänsynslösa utsugare och förtryckare.

Intensifiera utsugningen kan man förvisso så länge man har tillgång till bajonetter, och med bajonetter kan man som bekant göra allt utom att sätta sig på dem. Men i det långa loppet är det ingen bra metod, eftersom det inverkar menligt på arbetsmoralen hos dem därnere och förgiftar hela den sociala atmosfären genom att resa murar av främlingskap, hat och misstro mellan de skilda klasserna – det har tyrierna också lärt ut.⁷¹ Det kan bara förvärra sakernas tillstånd, speciellt om förtrycket utövas under en längre tid utan nämnvärda positiva resultat för den kollektiva överlevnaden.

Att rida ut stormen när omständigheterna försämras är med andra ord lättare sagt än gjort, och det är något som tyrierna borde besinna.

Det sagda skall dock inte tolkas så, att jag menar att det skulle vara en omöjlighet för en härskande klass med hegemonibekymmer att få tag på nya resurser och tillämpa nya anpassningsstrategier i förhållande till de försämrade omständigheterna. Att hävda detta skulle inte bara strida mot förnuftet utan därtill mot vad vi vet om historien. Det finns åtskilliga exempel på dylika lyckade anpassningar. Min poäng är bara att detta i dessa fall i det närmaste har handlat om en trollkonst, som fungerat enbart i mycket speciella situationer och endast för enstaka härskande klasser.

Att exempelvis den engelska adeln kunde gå över till kapitalistiska ackumulationsmetoder torde ha hängt samman med geografin. Det skydd som överallt annars adeln själv måste svara för, tillhandahölls i England till stor del av havet. Behovet av en stark statsapparat var av den anledningen mindre och en flotta kunde praktiskt taget trygga landets försvar. Dessa omständigheter torde ha lett till att den engelska adelns beteendemönster utmärktes av en mindre krigisk karaktär och en fördomsfri inställning till affärslivet.⁷² Under sådana förhållanden är det relativt smärtfritt att ta steget fullt ut och förvandla sig till en kapitalistisk klass.

Detta kan kontrasteras mot läget i Frankrike. I detta land ansågs det förnedrande för en adelsman att ägna sig åt affärslivet och vederbörande kunde till och med gå miste om sitt blåa blod då affärsverksamheten var explicit förbjuden för honom.⁷³ I Frankrike blev det ingen framgångsrik anpassning.

Nationalistiskt sinnade sektorer av de härskande har kunnat återvinna

massornas förtroende och mobilisera dem till nya, frivilliga ansträngningar genom att driva en skoningslös kamp mot dem som utpekats som ansvariga för misslyckandena och genom att förmå de egna att föregå med gott exempel och ställa resurser till förfogande.⁷⁴ Att det gick i Preussen och Tyskland måste dock tillskrivas den traditionella preussiska disciplinen.⁷⁵ En annan metod är att försöka låna utomlands. Det är vad dynamiska grupper av den ryska byråkratin gjorde vid sekelskiftet när de igångsatte ett ambitiöst moderniseringsprojekt med hjälp av de beryktade franska lånen.⁷⁶ Men där råkade man ut för olyckan att förlora kriget.

Man kan också anpassa sig till svåra situationer utan att byta strategi och utsätta sig för alla de olägenheter som det medför. Det gör man genom att lätta på trycket och låta en del av befolkningen utvandra. Villkoren är att det finns någonstans för dem att ta vägen och att omvärlden inte har något att invända.

V.3.3 Den revolutionära intelligentian

Vi skall nu ta itu med problemet varför en hegemonikris ibland kan leda till uppkomsten av en marginaliserad intelligentia och till denna intelligentias radikaliserings. Det är viktigt att understryka att detta inte alltid behöver inträffa, så att vi inte får för oss att det rör sig om naturmövändiga mekanismer.

Jag måste inleda med att än en gång påpeka att det är förståelsen av detta problem och inte frågan om hur "den revolutionära klassen" uppstår som är det relevanta i sammanhanget. Bortsett från att sociala klasser inte är några *politiska* aktörer, är det nämligen så att den revolutionära klassen har varit revolutionernas *produkt* snarare än deras demiurg, emedan förutsättningen för att en ny socialt omvälvande klass skall vinna hegemonin är att det gamla politiskt-juridiska systemet upphävs eller förändras.

Revolutionen var ett minne blott när de moderna, dynamiska och uppfinningsrika engelska och franska bourgeoiserna förändrade sina respektive nationers ansikten. Dessa borgarklasser hade bara namnet gemensamt med de köpmän och bankirer som levde av att sälja lyxvaror till adeln eller låna den pengar. Något liknande torde gälla för de så kallade proletära revolutionerna som gjordes av intelligentian, organiserad som politiskt parti. Från början utgjorde intelligentian ingen klass och förmodligen hade dessa intellektuella inte tillstymmelse till tanke på att bli det. Klassen kom efter.

Det är viktigt att ha allt detta klart för sig. Av en "funktionell" del av ett socioekonomiskt system – vilket en klass måste anses vara – kan inte förväntas ett så grandioöst dåd som en grundläggande politisk omgestaltning. Varför?

Med undantag för den härskande klassen själv, som utför styrande funktioner, är de övriga klassernas verksamhetsfält det produktiva livet i ordets

strikt betydelse. De odlar jorden, arbetar, bedriver handel, köper och säljer eller lånar ut pengar. Politiken och de politiska problemen kommer för dem i andra hand och i direkt relation till deras ekonomiska och sociala behov. Deras horisont är med andra ord trång.

Ancien Régimes bankirer och köpmän kunde exempelvis vara missnöjda och önska reformer, men dessa var av tämligen konkret och klingande karaktär. Det de ville var naturligtvis att adeln och staten betalade sina skulder och att de restriktioner som åvilade handeln lättades eller togs bort. Att gå längre än så kom inte på frågan. Det skulle ha varit att slakta hönan som värpte guldäggen. Men det är inte genom att bekymra sig för hönan och guldäggen som man får någonting stort utträttat i historien. Inte heller med korporativa krav och reformförslag som omöjligt kan väcka den entusiasm och lidelse som de stora historiska företagen förutsätter. Det sker i stället med abstrakta visioner och universella principer utan hänsynstagande till de mer jordnära problemen. Med Luther, Calvin, Rousseau och Marx. Inte i syfte att "fastställa priset för vattenmelonerna" (Khomeini). Det begrep Tocqueville när han på sitt sedvanligt skarpsinniga sätt jämförde franska revolutionen med de "religiösa revolutionerna".⁷⁷ Min egen lilla poäng är att dylika system inte kan och aldrig har kunnat kläckas fram ute på fälten, marknaderna eller handelshusen, utan i klostren, universiteten och biblioteken.

De som leder revolutionerna måste vara en del av det gamla systemet. Det behövs inga invecklade strukturella resonemang för att förstå detta.⁷⁸ Var skulle det revolutionära subjektet annars komma ifrån? Men de måste utgöra en mycket speciell del. Å ena sidan måste det vara människor som har tid och praktiska möjligheter att genomskåda den rådande ordningen och att fundera ut globala alternativ. Men å andra sidan måste det också vara frågan om människor som tror sig sakna de politiska möjligheterna att förverkliga sina idéer och därför inte känner sig delaktiga i systemet. Och det är just i denna belägenhet vi hittar de marginaliserade intellektuella som finns inom eller kring de statliga institutionerna i begreppets vidaste mening. Det var härifrån, från den mäktiga franska statsapparaten, som 1789 och 1793 års män kom, en Mirabeau, en Robespierre, en Babeuf. Den Babeuf som före revolutionen försörjde sig på att i dammiga arkiv leta reda på bortglömda feodala privilegier att plåga bönder med. Det var så han fick veta hur det låg till med jordfrågan i landet och började fundera på sin "loi agraire". *På betald arbetstid och som trogen tjänare till rovlystna adelsmän*.⁷⁹ Det är dylika fakta som föranlett åtskilliga franska historiker att hävda att det inte var borgarklassen som gjorde den borgerliga revolutionen.⁸⁰ Andra historiker eller revolutionsforskare har hävdat detsamma om andra revolutioner: "Vilka var dessa marginaliserade eliter", frågar sig T Skocpol. "Vilka samhällseliter utgjorde basen för den nationella radikalismen? Det var inte den egentliga bourgeoisin: köpmän, finansärer och industrimän. Dessa grupper har haft förvånansvärt liten direkt effekt på moderniseringspolitiken i något enda land i utveckling, från England till länderna i tredje världen idag. I stället har deras aktiviteter,

handel och produktion, skapat och fortlöpande omvandlat, verkligen revolutionerat, det nationella och internationella sammanhang inom vilket byråkrater, folk i de fria yrkena, politiker, jordägare, bönder och proletärer har engagerat sig i beslutsam kamp . . . I stället tenderade radikala nationalister att utsöndras ur leden av dem som besatt specialisternas färdigheter och var orienterade mot statlig aktivitet eller sysselsättning, men som antingen saknade traditionellt prestigeattribut, såsom adlig börd . . . Deras situation i det politiska och sociala livet var sådan att den gjorde dem, speciellt i tider av politisk kris, beredda att kräva sådana radikala reformer som lika möjligheter till avancemang, politisk demokrati och (åtminstone före revolutionen) utvidgning av de medborgerliga rättigheterna.”⁸¹

Revolutionerna har en rad saker gemensamt, och en av de väsentligaste är detta: de ”görs” inte av klasser utan av marginaliserade intellektuella grupper.

Men nu åter till vårt problem. Varför kan en hegemonikris ibland leda till uppkomsten av en marginaliserad intelligencia och till denna intelligencias radikalisering?

Det är en problematik som är oerhört mångfasetterad och i vilken det är svårt att hålla de olika aspekterna isär, eftersom de alla hänger intimt samman. Men låt oss försöka ändå. I en krissituation har de däruppe, om de märker att de själva inte är tillräckligt många eller tillräckligt kompetenta för att styra, alltid en utväg, och det är att *försöka göra det med hjälp av andra*. Det är något som de härskande klasserna alltid gjort och med gott resultat, så länge de har kunnat hålla medarbetarna på mattan med hjälp av privilegier och förmåner samtidigt som de kan överblicka deras verksamhet (jfr ovan V.2). Själva idén med en statsapparat bygger på tanken att kunna härska med hjälp av andra. Bland annat därför att de härskande själva inte hinner med allting, och därför att det blir lättare att lösa invecklade problem som att säkerställa den livsviktiga disciplinen och sammanhållningen i de egna leden, vilket vore betydligt svårare om makthavarna vore tvungna att göra det själva.⁸² Det var vad renässanskungarna erfor när de försökte disciplinera den på samma gång brokiga och bråkiga adeln. Uppgiften tedde sig i det närmaste hopplös så länge man måste förlita sig på andra adelsmän och på resurser som först måste beviljas av adeln själv. Men om man i stället började rekrytera statens personal från andra sociala skikt än adeln, och statsmaskineriet gjordes *autonomt* i förhållande till den klass det tjänade, så kunde det gå betydligt smidigare. Det var också vad som skedde.⁸³

En sak är emellertid att begagna sig av andras tjänster för att skapa ordning och reda bland de egna, och en helt annan att göra det för att rädda Statens existens. Under sådana omständigheter är behovet av intellektuella medhjälpare av helt annan *art* och *omfattning*.

Tyskland, Japan och Ryssland erbjuder exempel på detta. Här gällde det att hinna ikapp en mera framskriden omvärld till skydd för den egna suveräniteten. Det privata initiativet var alldeles otillräckligt för det och industrialiseringen måste ske i statlig regi. I snabb takt och med stora kapitalinsatser.

Det är givet att en uppgift av sådana kolossala mått fordrar ett oändligt antal experter som måste utbildas i nya universitetscentra eller skickas utomlands. Dessa experter måste därtill inneha kunskaper och färdigheter av strategisk betydelse: kunna överblicka helheten, lokalisera problemen och komma på lösningar. De skulle eljest inte vara till någon större nytta. Men det är också det som är det kritiska i sammanhanget. Om Staden under den tid moderniseringen pågår råkar ut för något allvarligt missöde som går att hänföra till de styrandes inkompetens eller egoism, så är krisen ett faktum. Ty det är som bäddat för att de nya grupperna och i synnerhet de unga som undergår utbildning – ”det intellektuella proletariatet” (Galtung) – i sin indignation skall dra egna demarkationslinjer mellan sig själva och de styrande och, med den överlägsenhetskänsla som kunskapen ger och det faktum att man är många i samma belägenhet, bestämma sig för att själva ta hand om makten.

Det är den ena sidan av saken. Den andra är den underordnade ställning de nya grupperna fortsätter att ha i förhållande till de traditionella makt-havarna. De är inte riktigt ”däruppe” fastän de utför vissa styrande funktioner eller utbildas till det. Både det ena och det andra sker trots allt på herrarnas villkor och nåd. Det innebär att deras handlingsfrihet är begränsad. De sporras att tänka, men inom vissa bestämda ramar. Också de löper ständigt risken att hamna ”därnere” och utsättas för samma godtyckliga handlingar och beslut som folk i allmänhet. Individuellt och kollektivt. De härskandes privilegier svävar över deras huvuden som ett Damoklessvärd och en påminnelse om att det finns gränser som inte får överträdas. Speciellt när de som styr gör det dåligt och man känner till att intelligentia i utlandet har mer att säga till om, kan en sådan underordnad ställning lätt upplevas som outhärdlig.

V.3.4 Revolutionärerna och massorna

Vårt sista problem i det här sammanhanget är att förstå varför den revolutionäre Fursten kan vinna folkets stöd och upprätta ett alternativt styre. Den främsta förutsättningen är självfallet att folket är missnöjt med makt-havarna. Men folkets missnöje leder inte automatiskt till uppkomsten av en allians eller, som Gramsci bättre sade, ett ”nytt historiskt block”⁸⁴ mellan revolutionärerna och massorna. *Ty det ligger en rad hinder i vägen.*

Det första hindret är de sociala avstånden och klyftorna. På det kulturella planet kvarstår, hur folkliga revolutionärer än anstränger sig att vara, det faktum att de har mera gemensamt med herrarna än med folket. De sociala avstånden varierar naturligtvis med tid och rum, men de finns där hela tiden. Detta har uppmärksamats av åtskilliga författare. Tocqueville skrev följande om likheten mellan ”borgarna” och adeln i det förrevolutionära Frankrike: ”Uppfostran och levnadssättet har redan mellan dessa två klasser av människor introducerat tusen andra likheter. Borgaren var lika bildad som adelsmannen, och det måste påpekas att borgarens bildning härstammade från

samma källa. Samma ljus belyste dem bägge. För båda hade uppfostran varit såväl teoretisk som litterär. Paris, som alltmer kom att bli Frankrikes enda lärare, gav till slut alla sinnen samma form och en gemensam fysiologi . . . men i grund och botten liknade alla de människor som befann sig ovan folket varandra; hade samma idéer, samma vanor, samma smak, hängav sig åt samma nöjen, läste samma böcker och talade samma språk.”⁸⁵

Situationen avvek inte mycket i Ryssland där avståndet mellan en kultiverad, sofistikerad och världsvan intelligentia och det efterblivna ryska folket när seklet var ungt inte kunde vara större.

Sedan har vi det hinder som de olikartade målen utgör. Som vi redan vet är de mål som massorna och revolutionärerna strävar efter sällan desamma utan oftast de rakt motsatta, då de förras kamp är en reaktion mot moderniseringen och de senares ett försök att modernisera samhället fast på ett annat sätt än de etablerade makthavarnas. Det kan i sammanhanget skjutas in att motsättningen mellan intelligentians ”universella intressen” och proletarietets konservativa ”särintressen” utgör ett av ledmotiven i Bahros bok: ”När det gäller det skall jag nu inte konstatera något mer än att det historiska block som har utkristalliserats kring de ’proletära’ intressena och fått sitt mest avancerade uttryck i de socialistiska partierna redan från början har kännetecknats av den inre motsättning som var orsak till att blocket måste spricka efter dess politiska maktövertagande.”⁸⁶

Hur skall det då förklaras att dessa olika hinder för en allians mellan den revolutionära intelligentian och folket har kunnat övervinnas före och efter maktövertagandet i de hittillsvarande radikala revolutionerna?

Efter den iranska ”revolutionen” synes mig åtminstone en del av problemet ha blivit lättare att förstå. Anledningen till att radikala grupper av intellektuella med västerländsk utbildning och kultur har kunnat få massorna med sig i många efterblivna samhällen torde vara att de saknat konkurrens från andra marginaliserade intellektuella. I Iran var detta inte fallet. Där fanns en annan oppositionell intellektuell kraft: det muslimska prästerskapet, som i motsats till den iranska vänstern var väl förankrat i massorna. Vänstern i Iran lyckades inte skapa något nytt historiskt block med folket.

Bortsett från detta torde de möjliga förklaringarna till att ett nytt historiskt block kunde upprättas före maktövertagandet vara de följande.

Primo, den omständighet att man hade en gemensam fiende och ett gemensamt behov av enhet och samarbete i kampen mot den gamle Furstens vanstyre (när man befinner sig i uppror mot överheten är den princip som gäller alltid Benjamin Franklins: *We must all hang together, or we shall all hang separately*).

Secundo, att den revolutionäre Fursten har den politiska konstens alla knep till sitt förfogande för att skingra folkets tvivel och misstro.

Tertio, det förhållandet att motsättningarna mellan folket och de intellektuella i första hand gäller *medlen* att garantera brödet, tryggheten, friheten och freden för folket, det vill säga *hur* detta skall gå till, och att

denna diskussion så länge man saknar makten är blott teoretisk; revolutionärerna behöver inte föra den annat än bland sig själva.

När det sedan gäller frågan om hur man skall kunna förstå att det revolutionära blocket *efter* maktövertagandet inte fallit sönder och samman så synes mig de möjliga förklaringarna vara två. Den första är att den revolutionäre Fursten lyckats förvalta den prestige och det samtycke som han vunnit i samband med maktövertagandet genom att intitutionalisera folkmobiliseringen, göra eftergifter till massorna (till exempel fördela jorden i privata lotter som jakobinerna måste göra i Frankrike), ständigt erinra om den yttre faran osv. Den andra förklaringen är helt enkelt att de revolutionära intellektuella brukat tvång – ibland på ett betydligt mera hänsynslöst och klumpigt sätt än vad den störtade Fursten någonsin hade gjort.

Detta för oss över till den sista frågeställning som denna bitvis föga upplyftande avhandling avsett att belysa. Nämligen frågan om revolutionens icke-avsedda effekter. Det som revolutionens fiender med rätt eller orätt alltid hängt upp sig på.

V.4 Frihetens diktatur (att förstå, fast inte att förlåta, Robespierre)

Bland de ej avsedda effekterna av de (radikala) revolutionerna intar de intellektuellas tillfälliga eller permanenta diktatur över den sociala bas som fört dem till makten en mera framträdande plats. Det har gjorts åtskilliga försök att förklara (och bortförklara) denna kusliga företeelse som konsekvent upprepat sig i alla revolutionära processer sedan engelska revolutionens dagar: å ena sidan i form av repressiva åtgärder mot Levellers, Herbertister och Kronstadtmatrosor och å den andra i upplösningen av de spontana massorganisationerna och institutionaliseringen av det revolutionära partiets diktatur över folkmassorna. När det gäller den ryska revolutionen, som aktualiserar problemet på ett idealtypiskt sätt, har tre olika typer av historiska omständigheter anförts som förklaring: 1) det ryska samhällets halvasiatiska karaktär och den avsaknad av industriell infrastruktur och kultur som detta samhälle led av – det vill säga av kapital och en ”kapitalistisk arbetsvana, disciplin och kompetens i vidaste mening”;⁸⁷ 2) de konjunkturella aspekterna – den militära interventionen och inringningspolitiken från de imperialistiska makternas sida; 3) den marxistiska ideologin som genom att postulera den historiska möjligheten och nödvändigheten av ett klasslöst samhälle berättigar till att offra en eller flera generationer människor på den *snabba* samhällsmoderniseringens altare (då socialismen antas förutsätta ett högt utvecklat och rikt samhälle).

Hur skall den revolutionäre Furstens diktatur över folket förklaras ur ”romersk” politisk/filosofisk synvinkel?

De intellektuellas diktatur synes mig ytterst vara betingad av dels nödvändigheten att få Stadens ekonomi och försvar på fötter igen, dels det faktum att revolutionärerna saknat politisk *savoir faire*.

Alla revolutioner innehåller nämligen en förbannelse: efter maktövertagandet ställs den revolutionäre Fursten dels inför samma svårigheter som ledde till den tidigare Furstens fall (med de ytterligare försvårande omständigheter som reaktionen mot revolutionen och de missionära ambitionerna utgör) och dels inför det faktum att det inte finns några andra sätt att lösa problemen på än de tyriska. *Id est*, ordning, disciplin och uppoffringar. Det kan man visserligen döpa om till revolutionär ordning, revolutionär disciplin och revolutionära uppoffringar, men det förändrar inget i sak.

Kruxet i sammanhanget är att de revolutionära intellektuella vet mycket lite om konsten att styra och behålla makten. Alltså konsten att vidta de i oroliga tider ofrånkomliga maktpolitiska åtgärderna på "rätt sätt": med förnuft och moderation; med respekt för den lagenliga proceduren; med medvetenhet om tvångets gränser och de irreparabla effekterna av att driva det alltför långt; med vetskap om att förutsättningen för att människor skall lyda impopulära order är att dessa är välmotiverade och att alla kan förstå dem (Sun Tzu) etc.

Skälen till de revolutionära intellektuellas bristande politiska insikter har redan berörts i framställningen men tål att upprepas. De torde i huvudsak vara två: utopismen och den marginaliserade och subalterna ställningen.

Den marginaliserade och subalterna ställningen, för att börja med den, hindrar en konkret förståelse av maktens problem. Den politik som är aktuell för revolutionären är dels av abstrakt och normativ karaktär (Rättvisa, Frihet, Jämlikhet etc) och dels av samhällsomstörtande natur. Konsten att styra och att behålla makten är för honom inte ens en sekundär fråga, så länge han inte står inför den omedelbara utsikten att storma Vinterpalatset — det är helt enkelt inte hans problem.

Utopismen å andra sidan minskar intresset för maktutövningens problematik och skapar avsmak för det tyriska sättet att tänka med alla dess diaboliska kategorier. Tänker man som Rousseau eller Marx; "menar man väl" i sin politiska och intellektuella verksamhet; strävar man efter det goda, är det mycket svårt att lära sig uppskatta och förstå Machiavelli. Med mindre man inte har blivit en smula politiskt desillusionerad går det inte att förstå och reflektera över tankar som dem florentinaren gav uttryck åt i "Fursten": "Men då det är min mening att skriva något nyttigt för den som verkligen förstår det, syns det mig bättre att hålla mig till sakernas verkliga förhållanden än till inbillningar. Ty det är så stor skillnad på vad man ser och hur man skulle vilja ha det, att den som för sina fantasier aldrig har beaktat verkligheten, oftare bereder sin undergång än sin välfärd. Den som i allting vill kämpa för det goda, måste förgås bland alla de onda. Därför måste en furste som vill behålla sin makt lära sig det onda för att allt efter behov göra bruk av det eller ej."⁸⁸

Konsekvensen av den revolutionäre Furstens brist på hegemonisk beredskap kan därför inte vara någon annan än att han, så snart den revolutionära festen är över och överlevnadsproblemet åter blir den allt överskuggande

realiteten, är mer eller mindre predestinerad att begå det misstag som det tyriska tänkandet vill lära dem däruppe att undvika: *att gå till ytterligheter*. Det öde som då väntar honom kunde ha tecknats av Kafka, emedan ingenting blir på det sätt som han hade tänkt sig – terror och polisiärt godtycke satta i system, i stället för frihet, broderskap och lycka. Ty följden av den oförnuftiga användningen av tvång är, att när man väl har börjat är det mycket svårt att sluta. Dels därför att bruket av tvång lätt blir en ovana – det är nämligen det enklaste, snabbaste och på kort sikt effektivaste sättet att få människor att lyda. Dels därför att om man slutar, så riskerar man att bli offer för politiska hämndaktioner – som Robespierre själv fick erfara.

Det oförnuftiga bruket av tvång har dessutom andra negativa konsekvenser för revolutionen som jag här inte kan gå in på i detalj: ekonomisk stagnation, samhällelig ineffektivitet, allmän brist på ansvar och korruption. Ty när tvånget utövas utan samtycke så dödar den revolutionäre Fursten revolutionens själ: människornas entusiasm.

Denna avhandlings recept för att undvika de intellektuellas icke-avsedda diktatur över folket i en eventuell framtida revolution känner läsaren redan till. Det är, förutom en övergång till en utdragen och moderat strategi, följande: Trojanerna skall överge sin älskade stad, de skall segla till Kartago och lära sig konsten att härska och sedan segla vidare till det ljuvliga Italiens kust för att där utarbeta en mindre utopisk utopi på basis av en *syntes* mellan sina gamla plebejiska insikter och tyriernas aristokratiska kunskap.

VI Det marxistiska universums svarta hål

Om Gud inte finnes, vore man tvungen att uppfinna honom.

Voltaire

Jag tänker avsluta föreliggande arbete med en summering av min kritik mot marxismens "metafysik" och några ytterst kortfattade funderingar om några tänkbara orsaker till dess luckor. Jag utgår härvid från den (latinska) föreställningen att politiken i regel (undantaget är giganten Max Weber, förstås) inte har varit de tyska intellektuellas starka sida – en uppfattning som för övrigt delades av ingen mindre än Otto von Bismarck.¹

Jag hoppas alltså ha kunnat påvisa, att det inte går att förstå vare sig historisk stabilitet eller förändring ur ett renodlat marxistiskt perspektiv, beroende på att det saknas några grundläggande byggstenar i marxismens metafysiska universum. En omständighet som bland annat tvingar de vise männen i Troja att dels förneka den historiska stabilitetens möjliga varaktighet och dels, när de skall förklara historisk förändring, att antingen förlita sig på den historiska nödvändigheten eller sänka ned *dei ex machina* på scenen för att få ett lyckligt slut på den teoretiska föreställningen.

De byggstenar som kom bort i marxismens historiemetafysik kan ytterst förenklat och renodlat sägas vara två. Den första är de yttre politiska och geografiska omständigheternas tvång. *Id est*, trycket från den mänskliga omgivningen i form av krig, invasioner, ekonomisk konkurrens etc å ena sidan och resursknappheten och miljöförstörelsen å den andra. Den andra byggstenen är "huvudets" *praktiska*, det vill säga ledande, disciplinerande, strategiskt skapande och organisatoriska roll. Marxismen har aldrig förstått att både Gud och staten har varit, är och med all sannolikhet kommer att förbli nödvändiga för Stadens överlevnad och oberoende i denna hårda och onda värld.²

Marxismens oförmåga att förstå de intellektuellas funktion framgår tydligt inte minst av de tämligen luftiga kategorier med vilka "huvudet" och "idéerna" beskrivs: "falskt medvetande", "icke-arbetaren", "överbyggnaden" etc. Visst erkänns de som realiteter. Men deras realitet antas inte vara lika "verklig" som den "reella verklighet" som Marx och Engels stolt gjorde anspråk på att ha upptäckt: Handens realitet.

Hur skall marxismens luckor då förklaras?

Marxismen bär enligt min mening den omisskännliga prägeln av att vara två tyska intellektuellas reaktion mot den tyska, mycket säregna varianten av idealismen. Utmärkande för denna variant – till skillnad från de anglosaxiska och franska – är som bekant, att *den politiska handlingen* inte tillmäts någon central betydelse för den mänskliga historien. Det som i första hand antas "skapa" historien är idéerna.³ I den tyska idealismen var det inte Alexanders falanger eller Roms politisk-organisatoriska snille som spred och befäste Greklands förnuft. De som gjorde historien (genom att komma på nya idéer) var i stället filosoferna och "bakom" dem Gud. Avsaknaden av ett utrymme i historien för den praktiske intellektuelle framstår tydligt hos Hegel, som torde vara den ende tyrier som påstått att Slaven inte skulle behöva Herren. I den hegelska föreställningsvärlden bedriver Herren ingen speciell politisk praxis, upptagen som han är av sina fåfänga försök att vinna "erkännande". Den ende som utför något väsentligt är Slaven, som kämpar mot naturen helt utan Herrens ledning och bistånd.⁴

Allt detta leder till en abstrakt, dunkel och föga praktisk (Croce) förståelse av politiken och staten, som utan "praktiska" intellektuella måste bli den "överindividuella objektiva andens produkt", "den sedliga idén förverkligad" eller "den konkreta frihetens realitet".⁵ Som kontrast till denna tyska idealism kan anföras de klassiska föreställningarna om staten som identisk med Fursten, vilka i Machiavellis efterföljd odlades söder om Alperna. Mycket riktigt var det en italienare – Gramsci – som först bland marxisterna började tala om "organiska intellektuella" och försåg "överbyggnaden" med "funktionärer".

När Marx och Engels bröt med idealismen, vände Hegel upp och ner och upptäckte den "reella verkligheten",⁶ kunde följden inte bli någon annan än den blev, fångna som de var av den tyska filosofins kategorier. Om Hegel hade "sett" Gud bakom idéerna, idéerna bakom staten och staten bakom det civila samhällets frihet, så kom Marx och Engels att på omvänt sätt se människan, staten och samhället bakom Gud, samt idéerna och det civila samhället och dess konflikter bakom staten. På detta sätt, och inom ramen för den hegelska frihets- och alienationsproblematiken, måste Gud och politiken för de första trojanerna framstå som "illusoriska former" och staten som ett "yttre" tvångsinstrument, vilket religionen sanktionerade och legitimerade.

Varken Gud eller staten hade i den tyska idealismen uppfattats som *praktiska medel* att organisera, leda och reglera det civila samhällets liv och säkra dess oberoende och överlevnad, så som man hade uppfattat det annorstädes (tänk till exempel på Voltaires "de styrande behöver förnuft, folket religion"). Konsekvensen blev att när Marx och Engels försökte röra sig från "jorden till himlen" måste de börja med "produktionen av det materiella livet självt"⁷ i stället för med det Régis Debray kallat för "palissaden" – det vill säga den politiska realitet som skyddar det "heliga" fysiska rum som människorna behöver för att leva och producera utan fruktan för främmande intrång. Och problemet är, att om man inte börjar med stadsmuren och omgiv-

givningen, så kan man heller inte förstå Staden, religionen, politiken och historien.

Den tyska filosofins problematik och blottor genomsyrar, med omvända förtecken, Marx' och Engels' hela vetenskapliga produktion och alla deras politiska strävanden. Det är varken en fråga om ungdomssynder eller oväsentligheter utan något som får direkt negativa konsekvenser för den hårda vetenskapliga kärna, som många trojaner anser sig finna i "Kapitalet". Utan ovan nämnda blottor och problematik skulle marxismens vetenskapliga tolkning av världen ha sett helt annorlunda ut. Följande citat från Engels' minnestal över Marx' vetenskapliga insatser torde exemplifiera vad jag menar: "För första gången byggdes historien på sin reella bas. Det gripbara men till dess fullständigt obemärkta faktum att människan först behöver äta, dricka, ha ett tak över huvudet och klä sig, och följaktligen *arbeta*, innan hon kan kämpa för herraväldet, bedriva politik, religion, filosofi etc fick nu sin historiskt rättmättiga plats."⁸

Genom att på detta flagranta sätt bortse från de historiska och geografiska omständigheter som *betingar* ekonomin samt från det faktum att det *inte går* att producera utan ordning och fred inom Staden, dömde Marx och Engels inte bara sig själva (och alla oss trojaner) till en subaltern förståelse av klassamhällets logik. Därtill dömde de sig till att inte heller förstå revolutionens "reella" natur, subjekt, villkor och förutsättningar.

Avslutningsvis vill jag också hävda att marxismens svarta hål också sätter sin prägel på den marxistiska vänstern, som har allt svårare att identifiera den "reella" krisen – det civila samhällets atomisering och Välfärdsstadens sårbarhet – och formulera en alternativ, solidarisk och demokratisk överlevnadsstrategi för vårt jordklot, hotat som det är av ekologiskt sammanbrott och brutal konkurrens om de allt knappare resurserna.

Förord

1. Den katalanska kulturen uppvisar både likheter och olikheter med den spanska. Ytterst förenklat och ohistoriskt kan det sägas att denna kultur utgör en originell syntes av "iberiska" och "fransk-italienska" element och att den präglats av sin sekellånga och envisa kamp för att överleva.

Om Katalonien och dess gamla occitanska kulturarv finns på engelska en mycket lärd och välskriven essä av den kände neurokirurgen och traumatologen Trueta i Raspall, *The Spirit of Catalonia*.

2. Den vetenskapsteoretiska debatt som jag åsyftar har förts av bl a Radnitzky, *Contemporary Schools of Metascience*; Lindholm, *Vetenskap, verklighet och paradigm*; Liedman, "Humanistiska forskningsstraditioner i Sverige"; Hansson, *Metod eller anarki*; Feyerabend, *Ned med metodologin*; Brante, *Vetenskapens struktur och förändring*.

Kapitel I

1. Den mångtydiga termen "positivism" hör till de typiskt sekundära stridsfält som Napoleon nog skulle skynda förbi och kommer därför inte att diskuteras här. Vad jag menar med positivism kommer att framgå av framställningen. Hur andra definierat denna term och

problematiserat den bryr jag mig här inte om att redovisa. Det finns en hel rad vetenskapsteoretiska handböcker om det. Alltså, än en gång: mångtydiga termer vilkas diskussion *inte anses vital* för framställningen definieras på ett *föga* ambitiöst sätt och inte nödvändigtvis explicit, vilket är en enkel försiktighetsåtgärd för att inte gå i någon fälla. För att läsaren skall veta att författaren är medveten om att termen i fråga varken är enkel eller okontroversiell förses den emellertid med "citationstecken". Resten får bli läsarens huvudvärk.

Som plåster på sären kan han i det här fallet dock få tips om litteratur. Tex Nordenfelt, *Kunskap, värdering, förståelse*; Bottomore, *Sociology. A Guide to Problems and Literature*.

2. Weber var av uppfattningen att analysen av såväl "medlens" ändamålsenlighet som "målnens" realism föll inom den kritiska vetenskapens ramar, vilka på detta sätt kunde fylla väsentliga praktiska funktioner. Exempelvis att upplysa den handlande om vad det kostar att uppnå det avsedda målet eller om *innebörden* av detta mål – huruvida det var själv motsägande eller ej. I den weberska traditionen (som är Machiavellis tradition) anses det sålunda legitimt att vetenskapen försöker klargöra för människor vad de *kan* göra och, under vissa omständigheter, vad de *vill* göra. Det som däremot *inte* anses vara veten-

skapligt legitimt att lära är vad människor bör göra (dvs vilka mål de skall välja, och vilka etiska regler de skall rätta sig efter) och hur världen "borde" se ut. Se Weber, *Vetenskap och politik*, 1977.

3. Lindholm, a a, s 162.

4. Aron, *Sociologiskt tänkande*, 1, 1973, s 17.

5. Lindholm, a a, s 166.

6. Aron, a a, 1971, s 18. Om "idealtyperna" se *From Max Weber. Essays in Sociology*, 1970, s 59ff, samt Duverger, *Méthodes des sciences sociales*.

7. Lindholm, a a, s 103.

8. Clausewitz, *De la guerre*, s 51.

9. Nordin, "Humaniora och vetenskap".

10. Weber, a a, 1977.

11. Beaufre, *Modern strategi för fred och krig*, 1966.

Mitt avhandlingsarbets arkeologi kan beskrivas som följer. Den utomvetenskapliga impulsen fick jag av händelserna i Chile och PCIs nya linje med "den historiska kompromissen". Den bok som satte mig i förbindelse med Clausewitz var Régis Debrays *Kritik av vapnen* som bl a handlar om Chile. Efter att ha läst Clausewitz började mitt intresse för det militära tänkandet att gro. Mina botaniseringar i ämnet förde mig till Beaufre, Sun Tzu och Rustosv. Parallellt med detta fortsatte jag att läsa de marxistiska klassikerna, de marxistiska kättarna och Gramsci. Via Gramsci kom jag så småningom till Machiavelli och Benedetto Croce. Det tredje teoretiska frontavsnittet utgjordes av de anglosaxiska revolutionsforskarna som om inte annat upplyste mig om Tocquevilles stora betydelse. Efter att ha läst Tocqueville, Machiavelli och Gramsci började *det andra makroperspektivet* att framstå allt tydligare för mig. Avgörandet kom med läsningen av Arons verk om Clausewitz — till vilket jag i mitt arbete står i stor intellektuell tacksamhetsskuld. Aron hjälpte mig inte

bara att förstå Clausewitz och det strategiska tänkandet. Han gjorde även klart för mig att marxismen inte var den enda globala tolkningen av världen. Det fanns en annan sammanhängande och sofistikerad tolkning också: det jag så småningom skulle komma att kalla för Kartago. Och efter att ha smakat på denna andra kunskap, som bl a gav svar på den för mig alltid viktiga frågan — det nationella problemet — blottades det allvarliga och det dramatiska i marxismens kris. Resultatet har läsaren i sina händer.

12. Den klassiska "dygden" eller "virtus" betyder vida mer än "moralisk förträfflighet". Virtus anger människans kraft och duglighet: tapperhet, klokhet, självbehärskning, besinning osv. Det är tack vare sin dygd som människan kan hålla stånd mot "omständigheterna", det som samma romare kallade för "fortuna". Om "dygden" se Wistrand, *Politik och litteratur i antikens Rom*, s 119, samt Liedman, *Från Platon till Lenin*, s 45.

13. Om "produktionssättet", "basen" och "överbyggnaden" se Althusser & Balibar, *Lire le Capital*; Balibar, *Cinq études du matérialisme historique*; samt Godelier, *Bas och överbyggnad*.

14. Om marxismens svårigheter att tänka samhällets geografiska omgivning, relationerna mellan samhället och omgivningen samt deras konsekvenser, se Gerner & Lundgren, *Planhushållning och miljöproblem*, s 187ff. Om svårigheterna att tänka samhällets mänskliga omgivning och effekterna av relationerna mellan Staden och den mänskliga omvärlden, *id est* nationalismen, se Debray, "Marxism and the Nation".

15. Jag vill betona att begreppet Staden är på "försöksstadiet". I framställningen är dess karaktär mer "metafysisk" (i Kuhns mening) än teoretisk. Viktiga distinktioner som jag inte företagit är t ex den mellan staten och det civila samhäl-

let (som dock nämns i framställningen) och den mellan den härskande klassen som härskar men inte styr och de egentliga organiska intellektuella som styr men inte härskar (åtminstone där de inte förfogar över produktionsmedlen). Men emedan föreliggande humanistiska arbetsområde är "metafysikens" och inte den egentliga teorins så har jag inte ansett det vara nödvändigt att här penetrera och utveckla dessa annars fundamentala spörsmål. Saken kräver dessutom kunskaper som jag än så länge inte besitter och då är det klokaste att hålla sig med en rimlig ambitionsnivå, så att man inte spänner bågen för hårt.

16. Cit. hos Aron, *Penser la guerre, Clausewitz*, 1 och 2, 1976, s 295.

17. Slumpen och styrkeförhållandet har dock också sina "lagar". Texten — som Håkan Wiberg påpekade för mig efter att ha läst manuskriptet — att Gud brukar hjälpa fältherren med de flesta kanonerna. Min poäng är emellertid att anledningen till att de flesta kanonerna har hamnat i den ene fältherrens händer inte kan förklaras medelst några "lagar" utan genom hans större skicklighet eller tur.

18. Clausewitz, a a, s 66.

19. Aron, *Sociologiskt tänkande*, 2, 1979.

20. Ibid, s 208.

21. Clausewitz, a a, s 71.

22. Nordin, a a, s 179.

23. Ibid, s 184.

24. Se därom Kramnick, "Reflections on Revolution; Stone, "Theories of Revolution"; samt Goldstone, "Theories of Revolution: The Third Generation".

25. Detta gäller åtminstone för "klassikerna". Yngre forskare som Barrington Moore Jr och Theda Skocpol kan inte betraktas som systembevarande. Dessa forskare tillhör vad Goldstone kallar för den "tredje generationen", vilken skiljer

sig från de två föregående i det att deras framställningar är mera strukturellt inriktade. Med den "traditionella revolutionsforskningen" avser jag sålunda i första hand den första (Brinton, Le Bon, Sorokin osv) och den andra generationen (Davies, Tilly, Johnson, Huntington etc) revolutionsforskare och det är också dem jag är mest kritisk mot. När det gäller den "tredje generationen" är det enda kritiska jag har att säga om den att också den saknar historiefilosofiskt perspektiv. Theda Skocpols stora bidrag är exempelvis att påpeka att a) revolutionernas orsaker inte är ekonomiska utan politiska, och b) revolutionerna har att göra med statens internationella politik och i synnerhet med de militära aspekterna av denna internationella politik. Men Skocpol sätter inte saken i ett större sammanhang som gör det möjligt för läsaren att förstå den *djupa innebörden* av hennes annars lysande analyser. Andra brister hos henne är det fåtal fall hon analyserar och hennes oproblematiska behandling av revolutionsbegreppet. Både det ena och det andra reducerar den generella giltigheten av hennes teori och leder till att frågan om revolutionen i vår egen tid inte blir belyst. Av hennes arbete att döma synes revolutionerna endast kunna hända i det hon kallar för "agrar-byråkratiska" stater och vara ett fenomen som hör det förflutna till. Jag vill dock betona hennes arbetes starka sida, nämligen hennes imponerande analytiska djup och förbluffande förmåga till konkretisering. I mina ögon representerar hon nordamerikansk tradition när den är som bäst, vilket läsaren också kan tolka som en självkritik från författarens sida som genom att läsa hennes arbete blivit pinsamt medveten om sina egna analytiska brister. Om Theda Skocpols arbete se Goldstone, a a, samt Collins, "States and Social Revolutions".

26. Melucci (red), *Movimenti di rivolta*.

27. Skocpol, "France, Russia, China: A Structural Analysis of Social Revolutions".

28. Davies, "Toward a Theory of Revolution; Brinton, *The Anatomy of Revolution*.

29. Wertheim, *Evolution och revolution*, s 160.

30. Barrington Moore, *Demokrati och diktatur*, s 402.

31. Se därom Wertheim, a a, s 184-5.

32. Brintons teori kan dessutom inte anses vara speciellt originell utan är en vidareutveckling av vad Janos Pereny har kallat för den cykliska konservativa revolutionsuppfattningen. Pereny, *Revolutionsuppfattningens anatomi*, s 30, 62.

33. Kaplan (red), *Revolutions. A Comparative Study*, s XV.

34. Wertheim, a a, s 184-5.

35. Jag måste än en gång hänvisa läsaren till Kramnicks översikt.

36. Eckstein, "On the etiology of internal wars".

37. Croce, *Eurapas historia under 1800-talet*, s 176.

38. Aron, a a, 1979, s 209.

39. Å andra sidan är detta inte så "bara", eftersom det är på dessa metafysiska grundstenar som hela den praktfulla marxistiska teori-byggnaden reser sig. (Jag utnyttjar här Kuhns paradigmbegrepp i den överförda mening som har anvisats för andra problemområden än de naturvetenskapliga. Kuhn, *De vetenskapliga revolutionernas struktur*.

40. Att man kan "lukta sig fram" till ett paradigms metafysik är lättare sagt än gjort. I mitt eget fall har detta underlättats av att jag vistats i Troja under drygt ett årtionde och själv delat trojanernas metafysiska föreställningar. Det finns dock texter som ger en finger-visning om vad marxismens världsbild består i. Som exempel kan

nämnas *Kommunistiska manifestet*, *Den tyska ideologin*, Marx' brev till J Weydemeyer 5/3 1852, Inledningen i *Till kritiken av den politiska ekonomin* och F Engels' artikel "Karl Marx" som publicerades 1878. Den klassiska invändningen att *Kommunistiska manifestet* inte kan användas som källa när man skall beskriva den marxistiska teorin kan i sammanhanget avfärdas som irrelevant, emedan vad som här diskuteras inte är "teorin" utan "metafysiken". Metafysiken kommer man vanligen åt just i stridsskrifterna och i de mer eller mindre *spekulativa texter* som brukar föregå den egentliga revolutionen. Om de spekulativa texterna se Kuhn, a a, s 78.

41. Miliband, *Marx och politiken*, s 23ff.

42. Althusser, *Filosofi från proletär klasstandpunkt*, 1976, s 58.

43. Marx, *Kapitalet*, 1, 1970, (I), s 58.

44. Schmandt, *De politiska ideernas historia*, s 15.

45. Ibid.

46. En precisering. Med "klasskamp" avser tyrierna och trojanerna ofta inte samma sak. Tyriernas klasskampsbegrepp är mera inskränkt än trojanernas och betyder framförallt "manifest klasskamp" — dvs händelser, öppna konfrontationer etc. Trojanerna däremot använder termen i en mera generell mening: klassrelationerna som sådana definieras som klasskamp även när dessa inte antar formen av öppna klasskonflikter. Med "klasskamp" menar trojanerna sålunda både "latent" och "manifest" klasskamp.

Det är trojanernas vana att kunna se klasskampen även när den inte pågår och tyriernas vana att undvika att se klasskampen in i det sista.

Om distinktionen mellan "latent" och "manifesta" konflikter se Wiberg, *Konfliktteori och fredsforskning*, s 203; Tägil m fl, "Att studera gränskonflikter", s 144;

samt Dencik (red), *Fred, våld, konflikt*, s 182.

47. Alltså, av strategi i ordets ursprungliga innebörd – dvs politisk/militär ledarskapsteori.

En ansedd forskare som förfäktar en liknande uppfattning är den tysk-judiske översten och professor i tysk historia vid Tel Avivs universitet Jehuda L Wallach, som pekat på den stora betydelse som framförallt Clausewitz fick för de förnämsta trojanska strategerna – en Engels, en Lenin, en Mao. Annars torde det vara relativt välkänt att Mao påverkades starkt av Sun Tzu och Gramsci av Machiavelli. Tanken på en speciell "marxistisk" strategisk vetenskap måste bestämt avvisas. Det finns marxistiska teorier om kriget och dess orsaker, men detta är inte strategi utan krigsteori. Strategin däremot – konsten att slåss och att leda människor i strid – har varken med den historiska eller dialektiska materialismen att skaffa. I den mån trojanska strateger har kommit med någonting nytt på strategins område, så har de inte gjort detta i egenskap av marxister utan i egenskap av människor med sinne för det strategiska, vanligt sunt förnuft och självbevarelsedrift.

En reservation måste dock i sammanhanget göras och det är att trojanernas strategiska problem har varit ett helt annat än tyriernas – att erövra makten underifrån i stället för att behålla den – och att de följaktligen berikat den strategiska konsten med vissa originella bidrag. Men detta, återigen, inte som marxister utan som samhällsomstörtare. Leninismens strategiska revolutions-teori har, för att illustrera detta närmare, hämtat många av sina element från blanquisterna och narodnikerna som var revolutionärer men inte marxister.

Om Jehuda L Wallachs teser se Böhme, "Militärteori och socialism", s 544; Clausewitz' inflytande på Lenin framgår annars tydligt i

Lenins anteckningar om Clausewitz som jag läst på franska i Friedl, *Fondements théoriques de la guerre et de la paix en URSS*.

48. Schmandt, a a, s 39.

49. Detta dilemma är även en tyrier som Raymond Aron pinsamt medveten om. På sitt sedvanligt sofistikerade sätt menar han att den moderna kapitalismen blivit offer inte för sina misslyckanden utan tvärtom för sina framgångar. När kapitalismens profitjakt och individualism blir förhärskande, är hans argument, undergrävs den gamla ämbetsmannamoralen – dvs de klassiska tyriska dygderna – plikt, offervilja och hänsyn till statens/helhetens bästa. Det är anledningen till att det idag har blivit möjligt att utnyttja Kartago mot kapitalismen på ett revolutionärt sätt. Men ack, hur mycken trångsynthet, fördom och politisk dumhet står i vägen för ett dylikt konstgrepp!

Aron, *Plaidoyer pour l'Europe décadente*, 1977, s 514.

50. De intellektuellas autonoma och skuldfria medvetande i de romanska länderna torde historiskt hänga samman (detta gäller dock främst för den iberiska halvön och Italien) med bla den kamp mot katolska kyrkan och absolutismen, som liberalerna praktiskt taget fick föra *ensamma* som en följd av folkmassornas religiösa fanatism och okunnighet. Surrealistiska scener som den som utspelades i Madrid 1814, när de av prästerna och munkarna uppviglade folkmassorna krävde att få sina bojor tillbaka – "leve bojorna" löd deras paroll – och ryckte loss och kastade de bronsbokstäver till marken, som på kongresshusets frontespis bildade ordet "frihet", har satt djupa spår i vårt medvetande, liksom de anarkistiska excesserna under 1900-talets första årtionden.

Kapitel 2

1. Idén att "progressiv" betyder "frigörande" utvecklas av Wertheim, a a, s 33.

2. P Calvert gör det lite väl lätt för sig när han som kriterium för vad som är revolution respektive revolt anför att revolutionerna är "lyckade" revolter medan revolterna är "misslyckade" revolutioner. Faktum är att det finns historiska exempel på både misslyckade revolutioner som inte varit mindre revolutioner för det och lyckade revolter som inte lett till en genomgripande politisk förändring. 1848 års händelser i exempelvis Ungern kan knappast uppfattas som en revolt. För att inte tala om Pariskommunen. Vad sedan revolterna beträffar utgör bonderevolten i Katalonien på 1400-talet — de s k Remençakrigen som avslutades med Domen i Guadalupe år 1486, där bönderna fick en väsentlig del av sina krav tillgodosedda — ett exempel på att en någorlunda framgångsrik revolt inte kastar hela samhället över ända. För mitt eget vidkommande är det avgörande kriteriet för vad som är en revolt respektive en revolution vad kampen gäller — korporativa klassintressen eller hegemonin i Staden?

Nu är det i praktiken inte sällan så att kampen gäller både det ena och det andra och att revolutioner ofta börjar som revolter. Under sådana omständigheter består konsten i att kunna fånga den dominerande aspekten och definiera rörelsen därefter. En revolt kan i regel sägas ha blivit en revolution när intellektuella med hegemoniska anspråk lyckats kanalisera den och erövra dess ledning.

Se Calvert, *Revolution. Revolutionsbegreppets historia*. s 7. Om Remençakrigen kan man på svenska läsa i Anderson, *Övergångar från antiken till feodalismen*, 1977, 181, 185. På katalanska Camps i Arboix, *La reivindicació social dels*

remences.

3. Aron, a a, 2, 1976, s 271. Om ordet revolution och dess dubbla betydelse se också Kautsky, *Vägen till makt*, 1979, s 5.

4. T ex "restauration". Wertheim, a a, s 109; Calvert, a a.

5. Baechler, *Les phénomènes révolutionnaires*.

6. Zagorin, "Prolegomena to the Comparative History of Revolution . . .", s 165.

7. Ett av de klassiska exemplen på detta är Meijirevolutionen i Japan. Därom se Akamatsu, *Meiji 1868, Révolution et contre-révolution au Japon*.

8. Aron, a a, 2, 1976, s 254.

9. Luttwak, *Statskupp*, s 36.

10. Ur strategisk synvinkel betingas valet av kampmedel av "de egna insatsmöjligheterna" och "motståndarens olika former av sårbarhet". Beaufre, a a, 1966, s 23.

11. Croce, a a, s 134; Morton, *A People's History of England*, s 388.

12. Parallellen med boxningen har jag lånat från Raymond Aron.

13. Den som formulerade bilden av kameleonten är Clausewitz. Han gjorde det för att kunna uppfatta kriget som ett enda analytiskt objekt trots de empiriska krigens diversitet. En diversitet som kunde vara lika stor som mellan ett rekognosceringskrig och ett utplåningskrig.

Två saker torde ha undgått alla dem som utan närmare eftertanke betraktar revolutionerna som "våldsamma och hastiga" omvälvningar. Den första är att den utdragna kinesiska revolutionen faller utanför deras definition. Den andra saken är att när man, som Kramnick påpekat, utgår från att revolutionernas främsta kännetecken är våldet, hamnar man på samma sida som Sorel och Franz Fanon.

Att våldet är ett genomgående definitionskriterium i den revolutionsforskning som inte förstått definiera sitt objekt efter dess innehåll

kan läsaren lätt förvissa sig om genom att slå upp i en ordbok eller läsa Kramnicks utmärkta genomgång. Se Kramnick, a a, s 28.

14. Huruvida Arons tolkning ger rättvisa åt Clausewitz eller inte vill jag låta vara osagt. Ty *se non é vero, é ben trovato*, som italienarna säger: om det inte är sant, så är det åtminstone väl uppfunnet. Det relevanta i sammanhanget är blott distinktionen som sådan och inte om tolkningen är riktig eller ej.

För tydlighetens skull måste jag anmärka att Aron själv ser på revolutionerna på det traditionella sättet. Dvs som konflikter som antas vara definitionsmässigt radikala och utesluta kompromisser. Det bör dock sägas att de revolutioner som Aron framförallt har i tankarna är de revolutionära inbördekrigen. Se Aron, a a, 1, 1976, s 145, och 2, 1976, s 108, 114, 337.

15. Aron, a a, 2, 1976, s 48.

16. Clausewitz, a a, s 137; Aron, aa, 1, 1976, s 164, 174, och a a, 2, 1976 s 54.

17. Aron, a a, 1, 1976, s 92.

18. Att revolutionerna är konflikter på liv och död utan utrymme för vare sig diplomati eller kompromisser är en föreställning som inte bara är utbredd bland trojanerna utan även bland de flesta tyriska revolutionsforskare. Se exempelvis Baechler, a a, s 43-44, och Milanese, *Principi generali della guerra rivoluzionaria*, s 8-9. Om begreppet nollsummespel se Wiberg, a a, s 104.

19. Trojanska politiker har dock i praktiken förstått behovet av kompromisser med de s k borgerliga experterna. Så tex Lenin när omständigheterna ställde honom inför det uppenbara faktum att det inte gick att styra dem förutan. De teoretiska konsekvenserna av dessa praktiska kompromisser drog han emellertid aldrig. Om Lenins syn på de borgerliga experterna se *Valda verk*, 2, s 615ff.

Kapitel 3

1. Decouflé, *Sociologie des révolutions*, s 20; Huntington, *Political Order in Changing Societies*, s 52.

2. Decouflé, a a, s 51.

3. Duverger, *Introduction d la politique*, 1964, s 123.

4. Huntington, a a, s 265.

5. Ibid, s 49; Galtung, *Freds-forskning*, s 88; Melucci, a a, s 25.

6. Huntington, a a, s 265.

7. Gutierrez, "Uruguay — historien om en sårbar välfärdsstat".

8. Eckstein, a a, s 153.

9. Johnson, *Revolutions and the Social System*, s 3-22.

10. Huntington, a a, s 275.

11. Skocpol, a a, s 201.

12. Barrington Moore, a a, s 413.

13. Andra arbeten som kan åberopas till stöd för denna generalisering av revolutionsforskarnas syn på folkmassornas motiv och föreställningar är Rudé, *The Crowd in History*; Sobuol, *Les Sans-culottes*; Carr, *Ryska revolutionen*, 2, s 85.

14. Detta problem har tangerats av Poulantzas, *Politisk makt och sociala klasser*, s 192.

15. Barrington Moore, a a, s 420.

16. Se exempelvis Petras, "Socialist Revolutions and their Class components".

17. Lenin, a a, 1, 1979, s 104ff.

18. Den amerikanske marxisten Martin Nicolaus har gjort ett påpekande om Marx' syn på proletariats "historiska roll" som kan vara på sin plats att citera: "Marx proklamerade proletariats historiska uppgift innan han hade mer än vaga uppfattningar om kapitalismens politiska ekonomi, innan han hade läst sin tids borgerliga ekonomer och långt innan han hade givit sig i kast med de ekonomiska problem som hans senare teori ger lösningen till." Nicolaus, "Proletariat och medelklass hos Marx". En intressant men bitvis begreppsligt och teoretiskt esoterisk diskussion om arbetarklassens föregivet revolutionära roll

och vad som utgör en revolutionär klass förs också i Bon & Bournier, *Classe ouvrière et révolution*.

19. Den senaste uppgörelsen med teorin om proletariats ledande roll — detta heligaste bland det heliga — har André Gorz svarat för i sin senaste bok *Adieux au prolétariat*. Vad de välmenande trojaner, som likväl (av känslomässiga och socialpsykologiska skäl) kommer att hålla fast vid denna djupt felaktiga och mystifierande teori, borde besinna, är de *icke-avsedda* effekterna av Marx' spekulationer. Dessa är två och välkända. Den första är risken (efter ett eventuellt maktövertagande) att det reella och empiriska proletariats fackliga och andra försvarsorganisationer upplöses av ett parti som anser sig "förkroppsliga" och "veta" vilka Proletariats "sanna" historiska intressen är. Det var i alla fall det bruk som Stalin gjorde av denna teori. Den andra icke-önskvärda effekten av en idealisering av proletariatet och tron på dess "ledande roll" är att man försummar att göra det enda som kan befria — visserligen inte Proletariatet (som definitionsmässigt är ett förtryckt samhällstillstånd) — men väl de *enskilda proletärerna*, nämligen den kulturrevolution som Bahro och före honom Gramsci talade om. *Id est*, en radikal höjning av folkets genomsnittliga kulturella nivå och en omstrukturerad av produktionsprocessen i syfte att dels minska vars och ens arbetstid så mycket som möjligt och dels begränsa det ensidiga manuella arbetet och fördela det på ett sådant sätt att det inte blir någons exklusiva aktivitet.

20. Croce, a a, s 119.

21. Pareto intresserade sig, som Aron anmärkt, blott för *hur* makten utövas. *Varför* den utövas gick han däremot, i likhet med Machiavelli men i motsats till Hobbes, aldrig in på. Aron, a a, 1979, s 161; Friedrich, *En introduktion till den*

politiska teorin, s 119, 126, 133.

22. Croce, a a, s 37-39.

23. Jag har redan nämnt att detta arbete står i stor intellektuell tacksamhetsskuld till R Aron. Utan några jämförelser i övrigt skulle jag vilja lägga till att han fungerat som "min tröst och mitt kors", som Croce sade apropå Hegel. Aron tillhör den kategori intellektuella som Gramsci betecknade som "stora organiska intellektuella". Hans kritik av Troja anser jag på många punkter vara synnerligen träffande. Men Aron har inte rätt i allt han säger. Han förstår inte att revolutionen idag är nödvändig för att rädda inte bara livet på jordklotet utan även det liberala kulturarv som han sätter så högt. I den saken såg Croce lite längre när han inte fann några skäl för att liberalismen a priori skulle förkasta socialiseringen av produktionsmedlen. Men den möjliga och nödvändiga kompromissen mellan socialismen och liberalismen förutsätter att trojanerna inser att utan liberalism kan socialismen säkerställa vare sig Stadens existens eller dess lycka.

Se Aron, a a, 1977; Croce, a a, s 77 i den franska utgåvan. Hela kapitlet där detta avsnitt ingår saknas i den svenskspråkiga versionen.

Kapitel 4

1. Därom se också Lindholm, a a, s 54.

2. Clausewitz, a a, s 135.

3. Att krig *är* politik fast med andra medel, är det inte bara Clausewitz som varit inne på. Det är i själva verket en uppfattning som går som en röd tråd genom det klassiska tyriska tänkandet. I denna tradition — vilket vi redan varit inne på — studeras politiken och historien som ett krig — en maktkamp — och kriget som politik. Det är således ingen tillfällighet att Machiavelli skrev om både krigets och po-

litikens konst.

En annan författare som jag har att tacka för dessa insikter är Maurice Duverger som pekat på politikens karaktär av "makt-kamp" och definierat politiken som "inbördeskrigets fortsättning med andra medel".

Duverger är å andra sidan också av den uppfattningen att politik inte "bara" är maktkamp. Den syftar också till att skapa "en viss social ordning" som ju är förutsättningen för det samhälleliga livet i den civiliserade Staden. Därför talar han om maktens Janusansikte på ett sätt som starkt påminner om Gramsci. I nästa kapitel skall jag försöka visa att man kan gå lite längre än vad Gramsci och Duverger har gjort och att det är möjligt att förstå hur Janus' bägge ansikten hänger ihop. Se Duverger, a a, 1964, s 22, 277.

4. Clausewitz, a a, s 128.

5. Ibid, s 69.

6. Ibid, s 64.

7. För att närmare belysa frågan om kampens *pris* jämför Clausewitz kriget med handeln, med en utbytesrelation mellan köpare och säljare. Köparen är den anfallande i kriget, säljaren försvararen. Vad hela saken i princip rör sig om är att den anfallande är intresserad av något som förvararen äger — resurser, makt, landområden — som han själv saknar och vill ha. Och precis som i handeln måste angriparen/köparen betala för att få det han vill ha, såvida försvararen/säljaren inte går med på att skänka honom det alldeles gratis. Skillnaden är att i kriget sker betalningen inte med mynt utan med mänskliga förluster. Det är också säljaren/försvararen som bestämmer krigets pris: med graden av det motstånd som han erbjuder. Ibid, s 145.

8. Ibid, s 51.

9. Denna underordning är dock enligt Clausewitz inte absolut. Kriget är aldrig ett fullt pålitligt instrument därför att när kam-

pen väl kommit igång så följer den också sina egna lagar eller sin egen "grammatik".

Denna "grammatik" är konsekvensen av den växelverkan mellan drag och motdrag som utmärker alla konflikter och av den "tendens till ytterlighet" som är resultatet av det hat, den vedergällningslusta och den misstro som drag och motdrag gett upphov till. Den ringaste konfliktersak, menar Clausewitz därför, kan utlösa en "veritabel explosion". Likväl är och förblir kriget ett instrument: "ett seriöst medel med ett seriöst syfte". Ibid, s 66.

10. Ibid, s 59.

11. Att "kriget inte får kosta mer än vad det smakar" är i själva verket utgångspunkten för hela det strategiska tänkandet. Den grundläggande tanken bakom varje strategisk kalkyl är att motparten kommer att begära fred när krigets kostnader framstår som orimliga i förhållande till det åsyftade politiska målet. Detta gäller för bägge formerna av strategi, den offensiva och den defensiva, krigets två möjliga huvudformer. Den offensiva strategins syfte är nämligen att tillfoga fienden skador som står honom *dyrare* än det man fordrar av honom. Tanken är alltså att det skall vara *billigare* för honom att göra så som angriparen vill. Att det skall vara *lättare* för honom att foga sig än att inte göra det.

Omvänt är den defensiva strategins syfte att övertyga fienden om att det kan stå honom *dyrt* att försöka tvinga till underkastelse. Att det är bäst för honom att låta bli därför att kriget inte kan bli en bra affär för honom.

Se Aron, a a, 1, 1976, s 135; Wibergh, a a, s 220-227.

12. Jag vill åter betona att Clausewitz' krigsteori är en allmän praxeologi och att vad han säger om krigets mål, förutsättningar och villkor i princip gäller för all form av politisk konflikt. Också för den

som inte sker med våldsamma medel, alltså.

Om politisk kamp utan våldsamma medel se Openheimer, *Stadsgerillan*, s 28; Duverger, a a, 1964, s 277; Wiberg, a a, s 227 samt Molthe, *Le métier de militant*.

13. Chandessais, *La psychologie dans l'armée*, s 142.

14. Ibid, s 137.

15. Ibid, s 132.

16. Beaufre, a a, 1966, s 22.

17. Sun Tzu, *The Art of War*. Jag har av tekniska skäl genomgående använt mig av den spanska versionen; se här s 27 i denna.

18. Chandessais, a a, s 136.

19. Associationerna hopar sig. En "god moral" är naturligtvis inte detsamma i kriget som i etiken. Ur etisk synvinkel är det svårt att tycka att en "god stridsmoral" kan vara god. Men så lyder den strategiska och praxeologiska terminologin — dessa tyriska uppfinningar — och det är omöjligt att hitta på alternativ. Det onda, det diaboliska, det omoraliska här i världen går inte att tänka annat än med onda, diaboliska och omoraliska kategorier. Att försöka tänka detta med andra kategorier — det som kallas för att moralisera — är bara att döma sig själv till att inte förstå de obehagliga sidorna av verkligheten. Konsekvensen av detta resonemang är given: det är bäst att man väljer alternativet att inte befatta sig med det onda, det diaboliska och det omoraliska, om man inte vill göra bruk av de praxeologiska kategorierna.

Ur politisk synvinkel är det sistnämnda alternativet emellertid tveklaktigt, emedan en förutsättning för att en ond och hård värld skall kunna förmänskligas är att man vet exakt hur den fungerar. I annat fall bäddar man för politiska katastrofer, som det bevingade uttrycket "vägen till helvetet är stenlagd med goda föresatser" mycket riktigt påpekar. Därför, och detta är ett klas-

siskt dilemma som många har behandlat (Machiavelli, Weber, Thomas Mann etc) är det den politiskt ansvarige intellektuelles bistra öde att förr eller senare förlora sin oskuld och offra sin själ. (Sedan består dock konsten i att överlista och oskadliggöra djävulen genom att vända hans kunskaper mot honom själv.)

20. Samme Aron gör bruk av begreppet "beslutsamhet" för att beteckna den kombination av mod och förstånd som krävs för att möta den ovisshet som råder i de mänskliga konflikterna. Detta begrepp är centralt i krigsfilosofin, därför att det klargör att modet respektive förståndet taget var för sig är otillräckligt för att möjliggöra ett ändamålsenligt handlande. Utan förstånd slår modet lätt över och blir dumdristighet. Utan mod står den förståndige som Buridans åsna mellan två höttappar. "Beslutsamhet", argumenterar Aron, "det är förståndet som, i full insikt om skälen att tvivla, har insett nödvändigheten av att bestämma sig och de fatale konsekvenserna av att vackla." Aron, a a, 1 1976, s 197, 224.

21. Le Goff, "Mentaliteterna, en tvetydig historia".

22. Sun Tzu har följande att säga om underrättelsetjänsten: "Om den upplyste fursten och den duglige generalen besestrar fienden varje gång de skrider till handling, om deras bragder är av det ovanliga slaget, är det tack vare 'underrättelserna' . . . Det som har kallats för 'underrättelserna' kan varken erhållas från andarna, gudarna, analogierna med händelser i det förgångna, eller kalkylerna. Det är nödvändigt att erhålla det från män som känner till fiendens belägenhet . . . Chia Lin: 'En armé utan hemliga agenter är som en människa utan ögon och öron.' " Sun Tzu, a a, s 158, 162.

23. Bismarck syftade på förmånstagarna till hans sociala refor-

mer. Citat hämtat ur Halevy, *Histoire du socialisme européen*, s 239.

24. Ibid, s 23.

25. Galtung, a a, s 70; Huntington, a a, s 52.

26. Aron, a a, 1, 1976, s 105.

27. Sun Tzu, a a, s 95.

28. Gallo, *Robespierre*, s 226-7.

29. Revolutionärernas utopiska och doktrinära sida har berörts av R Aron: "... den som läser Clausewitz och Lenin känner ofta frestelsen att teckna ett porträtt av den revolutionäre ledaren som äger de dygder som Clausewitz tillskriver befälhavaren: jämvikten i stormarnas centrum, modet att påta sig sitt ansvar, känslan för de tillfällen som slumpen bjuder honom och som inte kommer att upprepa sig, kunskapen om staterna och deras stora intressen, makten över massorna, tilltron till sig själv och sitt öde, det samtidiga herraväldet över de väpnade styrkorna och politiken. Det kvarstår emellertid, i mina ögon, en skillnad mellan en Fredrik II och en Lenin eller en Mao Zedong. En grundläggande skillnad. Lenin satte sin realism, sin taktiska klarsynthet i en utopisk framtids tjänst. Det som utgör den revolutionäre ledarens originalitet är kombinationen av skenbart motstridiga egenskaper: han ser nuet sådant det är utan illusioner, men han föreställer sig en framtid utan motstycke i seklernas erfarenhet. Det bruk som Lenin gjorde av Clausewitz mellan 1914 och 1918 illustrerar den revolutionäre ledarens dualitet, flexibel i sitt handlande, obönhörlig i sin övertygelse." Aron, a a, 2, 1976, s 68.

30. Carr, a a, 1, s 108; Broué, *El partido bolchevique* s 124.

31. Lussu, *Théorie de l'insurrection*, s 166.

32. En skrift som belyser frågan om ledarnas stridsmoral på ett utomordentligt sätt är Serge, *Vad varje revolutionär bör veta om repressionen*.

33. Sun Tzu, a a, s 85.

34. Lussu, a a, s 59.

35. Rustow, *L'Etude des sciences militaires*, 1872, s 43.

36. Sun Tzu, a a, s 107.

37. Nordensvan, *Nittonde århundradets militära tilldragelser*.

38. Chandessais, a a, s 140; Rustow, a a, 1872, s 121-3.

39. Sun Tzu, a a, s 49.

40. Rustow, a a, 1872, s 119.

41. Chandessais, a a, s 138-9.

42. Sun Tzu, a a, s 126.

43. Ibid, s 85.

44. Beaufre, *Strategi för morgondagen*, 1974, s 65. Om den strategiska konsten se även Rustow, *Strategie - Histoire militaire*, 1881.

45. Sun Tzu, a a, s 65.

46. Sun Tzu, a a, s 68. Den motsatta manövern är att "bränna sina skepp".

47. Rustow, a a, 1872, s 45.

48. Chandessais, a a, s 70.

49. Cit. hos Aron, a a, 1, 1976, s 124.

50. Om gerillans repressiva metoder se Beaufre, a a, 1974, s 54.

51. "I det politiska militärväsendet", skrev han, "saknas i själva verket de obevekliga straffsanktionerna för dem som gör fel eller inte lyder exakt, det saknas krigsrätt, förutom att den politiska formeringen inte ens avlägset är jämförbar med den militära." I sammanhanget måste också noteras att den sk demokratiska centralismen som Lenin uppfann för att göra något åt saken inte kan jämföras med den militära disciplinen. Straffet att utesluta någon ur det revolutionära partiet kan i ytterst pressade situationer snarare upplevas av vederbörande som en befrielse. (Den demokratiska centralismen fungerar "effektivt" först efter maktövertagandet när uteslutning ur partiet - om det råkar vara det enda - kan vara liktydigt med att förlora brödfödan.

Se Gramsci, *Quaderni del carcere*, 1975, s 120.

52. Med "taktikerna" menar jag de trojaner som intressera sig för

de egentliga militära spörsmålen. Denna åtskillnad mellan strategerna och taktikerna bygger på Curzio Malapartes omtalade bok *Technique du Coup d'Etat*. Malaparte ansåg Lenin vara den ryska revolutionens strateg och Trotskij dess taktiker. Förutom Trotskij har trojanerna haft tre taktiker av betydelse, "A Neuberg" (pseudonym för bl a Tuchatjevskij och Ho Chi Minh), den mera okände Emilio Lussu samt Engels. Taktikerna är mycket intressanta därför att hos dem är illusionerna och dimridåerna bortblåsta. På taktikens område resonerar de på samma kalla och realistiska sätt som tyrierna. De är helt på det klara med vilka "medel" de har, vad som går och inte går att begära av de revolutionära massorna. Som taktiker är de tvungna att veta en sak: att striderna utkämpas med människor av kött och blod som inte kan räkna med vare sig Historiens eller strukturens hjälp. Men som de trojaner de också är tenderar de att glömma denna grundläggande insikt så snart de lämnar taktikens område.

Malaparte, a a, s 13.

53. Neuberg, *Det väpnade upp-
roret*, s 55; Hahlweg, *Gerilla, krig
utan fronter*, s 28; Lussu, a a, s 156;
Beaufre, a a, 1979, s 54.

54. Tocqueville, *L'Ancien régime
et la révolution*, 1952, s 85.

55. Tocqueville, a a, 1973, s 72.

56. Chorley, *Armies and the art
of revolution*.

57. Cit. hos Skocpol, a a, s 181.

58. Jansson, *Politikens teori*,
s 226.

59. Marx, a a, 1971, s 53 (Eng-
els' inledning).

60. Om det taktiska anfallets
och försvarets för- och nackdelar se
exempelvis Hasselrot, *Taktik*.

61. Neuberg, a a, s 39.

62. Lussu, a a, s 24.

63. Neuberg, a a, s 149.

64. Den militära förklaringen av

gerillarörelsernas framgångar är att
gerillan kan dra nytta av både det
strategiska försvarets fördelar (ter-
rängen, civilbefolkningens stöd, ti-
den — "försvarets skyddshelgon",
enligt Clausewitz) etc, och det *tak-
tiska* anfallets fördelar (initiativet,
den handlingskraftiga rörelsen fram-
åt som höjer modet och tillförsik-
ten och överraskningsfaktorn).
Hahlweg, a a; Laqueur, "The Ori-
gins of Guerilla Doctrine".

65. Aron, a a, 2, 1976, s 205;
Beaufre, a a, 1974; Hahlweg, a a.

66. Aron, a a, 2, 1976, s 187;
Beaufre, 1974, s 56.

67. Wiberg, a a, s 221-3; Aron,
a a, 2, 1976, s 186.

68. Beaufre, a a, 1974, s 56-7.

69. Det är väsentligt att ha klart
för sig att i en revolution är det re-
volutionärerna som ur praxeologisk
synvinkel är angriparna och inte
makthavarna. Det är revolutionärer-
na som vill "ta" och "förändra"
(vilket inte hindrar att de kan ha all
rätt i världen i att vilja göra det)
medan makthavarna blott vill "be-
hålla" och "bevara status quo".
När Pinochet agerar så gör han det i
självförsvar även om han taktiskt är
den som är på offensiven. Att inse
dessa är den första förutsättningen
för att veta hur man gör för att
hindra kontrarevolutionens mot-
hugg med för revolutionärerna
ofördelaktiga medel.

70. Lefebvre, 1789; Ferro, *Rys-
ka revolutionen*; Elleinstein, *La Ré-
volution des révolutions*; Karol,
Castros Kuba; North, *Kommunis-
men i Kina*.

71. Att många revolutioner från
början inte varit några revolu-
tioner utan snarare revolter har
exempelvis dragits fram av den
franske sociologen Guy Rocher i ett
översiktsarbete om sociologin: "I
många fall", skriver han, "kom-
mer inte den revolutionära avsikten
till synes i första taget, åtminstone
ur de flesta aktörernas synvinkel.
Den lösgör sig och utvecklar sig

fortskridande, som en rad svar eller reaktioner på händelseutvecklingen. Utom möjligen i några ledares ögon har det revolutionära företaget ett upptrappat förlopp. — Mycket ofta är revolutionens omedelbara ursprung mindre händelser eller t o m banala sådana . . . eller så uppenbarar sig inte alltid det revolutionära målet i en första början: Man vet t ex att det nordamerikanska självständighetskriget från början startades, inte med syfte till oberoende, utan till förvar av den uppfattning som de som hade valt sin hemvist i Amerika hade av det brittiska imperiet.”

Att revolutionerna vidare startas av moderata politiker utgör den bärande tanken i Brintons klassiska komparativa verk. Brinton behandlar dock ingen av de revolutioner som gjorts av radikala politiker med moderata mål. Rocher, *Introduction d la sociologie générale*, s 274; Brinton, a a.

72. Debray ser i just det faktum att den kubanska revolutionen i sina första skeden saknade socialistiska mål såväl som socialister förklaringen till att den kunde lyckas mitt framför näsan på Jätten med ”the big stick”. *Kritik av vapnen*, 1975, s 58-61

73. Bernstein, *Socialismens förutsättningar*, s 202. Om Första Internationalens brokiga skara se Molnár, *Le déclin de la première Internationale*; Dolleaus, *Histoire du mouvement ouvrier*. Om Andra Internationalens revisionister och fabianer se Halevy, a a; Gustafsson, *Marxism och revisionism*; Kautsky, *Socialdemokrati och socialism*; Kriegel, *Les Internationales ouvrières*; Abendroth, *Den europeiska arbetarrörelsens historia*.

74. Denna problematik har utvecklats i Arvidsson & Berntson, *Makten, socialismen och demokratin*.

75. Fernbach, *Marx och politiken*, s 32.

76. Ibid, s 143, 167, 169.

77. Ibid, s 66. Se även Larsson, *Theories of Revolution*.

78. Anderson, ”The antinomies of Antonio Gramsci”, 1977; Mandel, *Critique de l'eurocommunisme*, s 197.

79. Kautsky, a a, 1979, s 57, 64.

80. Ibid, s 64; Marx, a a, 1971, s 59; Fernbach, a a, s 160-4.

81. Kautsky, a a, 1979, s 13, 143.

82. Arvidsson & Berntson, a a, s 92.

83. Neuberg, a a.

84. Kriegel, a a; Claudin, *La crisis del movimiento comunista*.

85. Carrillo, *Eurokommunismen och staten*; Claudin, *Eurokommunism och socialism*.

86. Anderson, a a, 1977.

87. Fiori, *Vita di Antonio Gramsci*.

88. Neuberg, a a, s 39. I detta avseende var Lenin en trogen lärjunge till Kautsky som menade att ”vi veta, att vi inte efter behag kunna skapa de historiska situationerna och att vår taktik måste vara anpassad efter dessa”. Kautsky, a a, 1979, s 72.

89. Aron, a a, 1977, s 77.

90. Detta är ett av ledmotiven i Arons *Plaidoyer*.

91. Eurokommunismens kritik av leninismen är ofullständig och tvetydig. Någon kritik av Marx har dessutom än så länge inte antytts. Varken leninismens organisations-teori eller tesen om proletarietets ledande roll eller hegemoni har blivit föremål för någon direkt kritik (att göra sig av med formeln ”proletariatets diktatur” är inte samma sak. En direkt och djupgående kritik implicerar en frontal teoretisk attack mot Marx’ messianism och klasskampsteori). Idén om den historiska kompromissen är mer ett genialiskt hugskott än en på strategiska data och historiska insikter grundad radikal nyorientering. Eurokommunisternas strategiideal

är alltså Kautskys och Gramscis kronärtskocksstrategi — att bemäktiga sig kronärtskocken blad för blad. Någon explicit kritik mot denna strategi från eurokommunistiskt håll känner jag i varje fall inte till.

Om eurokommunisternas tvetydigheter beträffande leninismen se "Egemonia e Democrazia. Gramsci en la questione comunista nel dibattito di Mondoperario".

92. Om problemet med socialismen och det civila samhällets förstatligande se Arvidsson & Berntson, a. a.

93. Croce, a. a, s 208.

94. De marxistiska arbeten jag tänker på är Régis Debrays, André Gorz' och Rudolf Bahros nyligen publicerade essäer, *Le Scribe*, 1980, *Adieux au proletariat!* respektive *Alternativet*. Gemensamt för dessa författare är att de har förstått att varje mänsklig organisation implicerar underordning och en hierarki. Det politiska problemet blir då inte att avskaffa varje form av underordning och hierarki utan enbart de auktoritära och byråkratiska former som råder för närvarande i väst som i öst. Den alternativa organisationsstruktur som exempelvis Bahro förfäktar är den federativa principen som respekterar den underordnade enhetens autonomi.

Intressant är också att konstatera att dessa tre författare berört det "omständigheternas tvång" som gör staten, hierarkierna och byråkratin ofrånkomliga. Längst har enligt min mening Gorz nått i formuleringen av problemet: att nödvändighetens rike inte kan avskaffas utan blott *begränsas*. Själv skulle jag vilja hävda att frihetens rike enbart är möjligt *utanför* produktionen, politiken och försvaret. Dessa verksamheter går självfallet att förmänskliga, decentralisera och demokratisera, men det kan aldrig bli fråga om det "självstyre" från de "associerade producenternas" sida som Marx drömde om. Idén om att *begränsa*

nödvändighetens rike (genom å ena sidan materiell återhållsamhet och å den andra ett högt automatiserat produktionssystem) synes mig dessutom vara både betydligt mer realistisk och tilltalande än Bahros alltför lutheranska samhällsutopi som har mycket gemensamt med Gorz', men som inte håller isär de två sfärerna. *Alltför mycket* självstyre, ansvar och direktdemokrati betungar nämligen den sociala tillvaron med en mängd olika samhällsplikter. Den skapar också ett behov av puritanism, social kontroll och "etiskt tvång" som i alla fall strider helt mot min latinska ideosynkrasi enligt vilken lyckan är liktydig med att likt Diogenes i sin tunna bli lämnad i fred och *ni envidiatio ni envidioso* (utan att väcka avund eller själv hysa avund mot någon) på vintern få njuta medelhavssolens välsignade strålar och på sommaren den behagliga skuggan av ett pinjeträd. (Det är också anledningen till att jag betraktar den *indirekta* demokratin både som den enda praktiskt möjliga formen av demokrati i ett komplicerat samhälle — *non omnia possumus omnes*, nämligen — och som den mest civiliserade, då den befriar den enskilde från kollektiva skyldigheter och lämnar utrymme åt personlig autonomi, rörelsefrihet, självhushållning och familjeliv. Felet med den indirekta demokratin i våra dagar är att den tillämpas på alltför få områden och utan direktdemokratiska inslag på vare sig det lokala eller det nationella planet.)

95. Marx & Engels, *Brev i urval*, 1972, s 23.

96. Marx, a. a, 1970 (I), s 671. (Marx citerar *Manifestet*).

97. Ibid.

98. Aron, a. a, 1977, s 418.

Kapitel 5

1. Om marxismens kris kan man läsa i Lefebvre & Regulier, *La Révolution n'est plus ce qu'elle était*, samt Sven E Olssons efterskrift till Colletti, *Marxism och dialektik*. En annan bok som också kan rekommenderas är Gorz, a a. I *Bokcafés Månadsbulletin* har Kent Lindkvist skrivit en högst läsvärd artikel om "Antimarxismen och marxismens kris" där han på följande sätt sammanfattar en av de vise männen som talat ur skägget – Louis Althusser: "Althusser definierar i sitt inlägg marxismens kris sålunda: 1. De socialistiska idealens sammanbrott; 2. Alla socialistiska vägar tycks leda till "stalinism"; 3. Man har inte lyckats ge en marxistisk förklaring till den historia som skapats i marxismens namn." Lindkvist, a a, s 18. Althusserns text har nyligen översatts till svenska: "Och nu till marxismens kris!"

För övrigt är det ju marxismens kris som "ligger i luften" f n. Marxismens kris är sålunda en realitet som alltfler håller på att bli medvetna om. Nu finns det alltid de som i krisperioder är oförmögna att hantera sin besvikelse på ett balanserat och rationellt sätt och gärna utmålar sakerna värre än vad de är. Det är vad de sk Nya Filosoferna har ägnat sig åt i sin ytliga och lättsinniga kritik av Marx, Socialismen, Gulag, Makten och Verkligheten. För tydlighets skull vill jag påpeka att jag inte räknar mig till deras kategorori.

2. Sambandet mellan Gramscis fångenskap och möjligheterna att skriva det han skrev har många berört. Se exempelvis Fiori, a a, samt Macciocchi, *Pour Gramsci*.

3. Det finns, som det heter, inget ont som inte har något gott med sig. Förutom den andliga friheten torde Gramscis heterodoxa tankeverksamhet ha underlättats av att han, som Colletti framhållit, inte

var så bevandrad i den politiska ekonomin. Att inte vara så hemma-stadd i det paradigm man tillhör kan hjälpa en att se lite längre än vad andra kan. Det är naturligtvis en hjälp som har sina sidor – man kan få ett och annat om bakfoten – och det fordrar av det skälet lite tur. Men turen hör å andra sidan till vetenskapen, där vi sedan gammalt vet att slumpen och fantasin spelar en stor roll. Nu bör det sägas att även Marx visste, att t ex kapitalisten inte var överksam utan ledde, övervakade och fördelade arbetet, något som ingick i hans funktion att ackumulera kapital. Problemet med marxismen är emellertid att den, som jag försöker visa, inte tillhandahåller någon fullständig förståelse av hegemoniproblematiken.

Collettis påpekande förekommer i Anderson, "Intervju med Colletti". Karl Marx' syn på kapitalisten finns i Marx, a a, 1970 (I), s 288, 520, och Gramscis syn på borgarklassen som "produktiv" i Gramsci, a a, 1975, s 1360, 1513.

4. En liknande tankegång har nyligen framförts av Rudolf Bahro i *Alternativet*. Bahro har emellertid inte utvecklat sin kritik mot marxismen på ett mera explicit sätt utan "bara" gjort sig av med vissa av de "gamla begreppen" – däribland "arbetarklassen". Jag måste också nämna att jag läste hans bok först när mitt manuskript var praktiskt taget klart (det brukar vara så när man är verksam i periferin). Detta gäller även för Debrays *Le Scribe* och Gorz' *Adieux au prolétariat!* Jag har dock naturligtvis tagit intryck av deras resonemang som gett mig perspektiv på mina egna inte så sällan hugskottsbetonade tankegångar. Dessutom har deras arbeten rent psykologiskt inneburit en stor lättnad för mig, då de har bekräftat att det är möjligt att tänka på ett nytt sätt utan att hamna i Kartago, och att ett teoretiskt Rom inte är

någon orimlighet.

5. Vergilius, *Sagan om Aeneas*, s 11.

6. Denna term har använts av Göran Therborn apropå Max Webers maktsociologi som han betecknar som en sociologi "ovanifrån", emedan den studerar klassherraväldet "i den mån det är förbundet med 'förvaltning'". Therborn, "Marginalistisk ekonomi och historisk kultur: Max Webers sociologi", s 52.

7. För dessa insikter står jag i tacksamhetsskuld till Arnold J Toynbee, vars sätt att resonera är praxeologiskt ut i fingerspetsarna. Central för Toynbee är tesen om "svårigheternas nytta". Det är ur reaktionen mot det "tryck" som omgivningen utsätter människorna för, menar han, som kulturen och den mänskliga civilisationen föds.

Toynbees bidrag till förståelsen av vår historia kan sägas bestå i att han utarbetat den klassiska latinska idén om *mater artium necessitas* (nöden är uppfinningarnas moder); att människan börjar tänka när valet står mellan att "tänka eller att dö".

De fem floderna är Nilen, Tigris, Eufrat, Indus och Gula Floden. Toynbee, *Kulturernas historia*.

8. Platon, *Staten*, s 73.

9. Aron, "Thucydide et le récit des événements", 1961, s 106.

10. Citatet är hämtat från Friedrich, s 135.

11. Aron, a a, 1961, s 125.

12. *Thukydides*, s 37.

13. "Främlingen: Låt oss återvända till de liknelser som vi alltid är tvungna att använda på tal om de konungsliga styresmännen.

Sokrates d y: Den utmärkte sjökaptanen samt läkaren, den många-andra-uppväggande mannen, som Homeros säger. Låt oss ta dem till exempel och se vad de kan visa."

Platon, ur Statsmannen, se Henriksson, *Allehanda urkunder om Politik*, s 29.

14. Platon, a a, s 29.

15. Tocqueville, a a, 1970, s 100.

16. Platon, a a, s 39.

17. Somliga tyrier, t ex Tocqueville, som intresserat sig för problemet med de styrandes förlust av sin hegemoni, skiljer mellan de härskande klasser som styr och de som har slutat göra det. De första kallar Tocqueville för "aristokratier" och de senare för "kaster". Till skillnad från aristokratierna sägs kasterna inte göra någon nytta alls och betraktas endast som en börda för samhället. Tocqueville, a a, 1952, s 165.

18. Schmandt, a a, s 14.

19. Sambandet mellan katolicismen och den *militant*a liberalismen kan illustreras med många exempel. Ett är att ordet liberal har ett spanskt ursprung. Det brukades först av de spanjorer som på 1800-talet slogs mot absolutismen och den Heliga Alliansen, för att beteckna sig själva. Fienden kallade de, lika betecknande, för "serviles". Ett annat är det faktum att distinktionen mellan "staten" och "samhället" är det första man får lära sig i skolan i de katolska länderna. Staten är "de" och samhället är "vi".

20. Sun Tzu, a a, s 133; Bachrach & Baratz, *Makt och fattigdom*, s 32; Weber, a a, 1970.

21. Distinktionen mellan två sorters lydnad, aktiv respektive passiv, förekommer i bl a Rustow, a a, 1872, s 131.

22. Den läsare som för några år sedan följde debatten om Volvos Kalmarverkstad och som också följt de i skrivande stund nyss avslutade händelserna i Polen, får här en användbar förståelseram. Maktens problem är alltid desamma. Det finns en gräns för hur mycket makt de styrande kan samla i sina händer utan att riskera att misslyckas med sina företag och därigenom råka i farozonen. Det går inte att styra på rätt sätt om de underordnade grupperna inte samtycker och

inte har en känsla av delaktighet i maktutövningen. Därför ligger det i Furstens intresse — och inte minst i den revolutionäre Furstens — att tillförsäkra sig de styrdas lojalitet, sprida makt och ansvar neråt samt göra allt som står i hans makt för att tjäna dem. Det är vad den kreativa Volvoledningen insåg, när den lättade på företagsledningens direkta kontroll och införde ett system av självstyrande grupper. Det är också KORs recept för den polska krisen: det civila samhällets återupprättande. Om Volvos Kalmarverkstad se bl a Edquist, *Teknik, samhälle och energi*, s 212 samt Friedman, ”Självstyre under ansvar” kontra ’direkt kontroll’. Om företagsledningens konst ur ett tyriskt perspektiv se Jay, *Företagsledning och Machiavelli*.

23. Se därom Hernes (red), *Forhandlingsøkonomi og blandsnings-administrasjon*, s 21; Coser, *Social konflikt*, s 72-3. Om sambandet mellan den moderna ”strukturfunktionalismen” och den klassiska ”organiska” analogin mellan den fysiska och den sociala och politiska organismen se Jansson, a a, s 175.

24. Detta har belysts utmärkt av Régis Debray, som formulerat det dilemma denna avhandling försökt övervinna med idén om ett teoretiskt Rom, på följande sätt: ”Innanför den filosofiska referensram som idag är tillgänglig, tänker de som tänker (på) slaven inte (på) den intellektuelle, och de som tänker (på) den intellektuelle tänker inte (på) slaven. Det bästa tänkandet om arbetet — Marx — har varken haft tiden eller medlen att egentligen reflektera över tankens arbete. De bästa av tankens arbetare — från Aristoteles till Hegel — har varken haft förmågan eller intresset att tänka det produktiva arbetet (och allt som följer av det). Och var och en går i sin vanliga lunk: Till höger lyder det *cogito ergo sum*. Till vänster, *laboro ergo sum*.” Debray, a a,

1980, s 213.

25. I sin pedagogiska traktat ”Doctrina pueril” skriver Ramon Llull (1232-1315) följande: ”Älsk-värde son, i denna vetenskap (den mekaniska eller manuelle) arbetar människorna kroppsligen för att kunna leva, och den ena sysselsättningen hjälper den andra, och utan dessa yrken skulle världen inte vara ordnad, och inte heller skulle borgarna, riddarna, furstarna (och) prelaterna kunna leva utan de ovan nämnda sysselsättningarna.” Llull, *Obres III*, s 113.

26. Aron, a a, 1977, s 291.

27. Thukydides, *Kriget mellan Sparta och Athen*, 1, s 144.

28. Schmandt, a a, s 48.

29. Detta är ett annat av ledmotiven i Arons ”försvarstal” för Europa.

30. Lenin, a a, 2, s 297.

31. White, *Medieval Technology and Social Change*; Stephenson, *Medieval Feudalism*.

32. Så åtminstone enligt Lewis H Morgan och F Engels. Se Engels, *Familjens, privategendomens och statens ursprung*.

33. Gurevitj, *Feodalismens uppkomst i Västeuropa*, s 139.

34. Gurevitj pekar exempelvis på det faktum att många fria män överlämnade sina egendomar till adeln och kyrkan på eget initiativ, i syfte att slippa utföra offentliga förpliktelser. Det tvingande skälet var i många fall givetvis fattigdom, men de historiska omständigheter som gjorde situationen omöjlig för den fria bonden var inte någonting som feodaltherrarna själva hade hittat på. Ibid, s 170ff samt 185.

35. Ibid, s 176ff.

36. *Den europeiska rättens historia*, s 12.

37. Ibid, s 13-16.

38. Ibid, s 117.

39. Debray, a a, 1980, s 30.

40. Soustelle, *Dagligt liv hos aztekerna i det gamla Mexico*.

41. Om Durkheims verk ”Les

Formes élémentaires de la vie religieuse" se på svenska Aron, a a, 1979.

42. Marx, *Kritik av Gothaprogrammet*, s 23.

43. På den punkten måste man göra marxismen rättvisa och säga att det också bland marxisterna finns de som uppmärksammat att det finns *två* "grundläggande ekonomiska funktioner", nämligen "produktion" och "ackumulation". Typiskt är dock att man inte brytt sig om att vidareutveckla denna insikt och införliva den andra "grundläggande funktionen" i teorins fundamentala abstraktion (begreppet produktionsätt) vilket är förutsättningen för att kunna *tänka* de härskande klasserna och deras verksamhet. Bedrövligt är t ex althusserskolans begrepp "icke-arbetaren" som skall ange dem som "äger" produktionsmedlen. Som om *det* vore det väsentliga och som om man på det viset skulle kunna belysa vad de däruppe *gör*, förutom att leva gott på folk. Det talar dessutom för sig självt, att "ägaren" definieras i förhållande till "arbetaren" med det negativa prefixet "icke". Det kan inte råda något tvivel om vilken ekonomisk funktion som anses vara den grundläggande. Om de två "grundläggande ekonomiska funktionerna" se Mandel, *Från klassamhälle till kommunism*, s 21. Om begreppet "icke-arbetaren" se Gerholm, "Begreppet produktionsätt".

44. Weber, a a, 1970, s 66.

45. Anderson, a a, 1977, s 25.

46. Engels, *Anti-Dühring*, 1970 (I), s 248.

47. En historiker som berört handels- och industriborgarklassens revolutionära roll är Hobsbawm. I *The Age of Revolution, 1789-1848* och *The Age of Capital, 1848-1875*. Inte heller Marx och Engels drog sig för att sjunga den *tidiga* borgarklassens lov, låt vara att hyllningen var tänkt som en nekrolog. Dock

var björnen fortfarande inte skjutten. Den bekymmerslösa underskattningen av motståndaren har varit en av Trojas obotliga sjukdomar sedan den teoretiska stadens födelse. Se Marx & Engels, *Kommunistiska manifestet*.

48. Borgarklassens omstrukturering av arbetsprocessen har berörts av många och ur en rad olika synvinklar. G Jona-Lasinio betecknar t ex manufakturen som en "revolutionerande borgerlig uppfinning". Se Cicotti m fl, *L'ape e l'architetto*. Det sociala pris som omstruktureringen i fråga medförde har berörts av Kuczynski, *Arbetarklassens uppkomst*.

49. Gramsci, *Lettere dal carcere*, 1971, s 166.

50. Gramsci, a a, 1975, s 72.

51. Ibid, s 1513-1521.

52. Marx, a a, 1970 (I), s 288.

53. Visst kan härskande klasser härska även när de inte styr och när de har strandat samhällsfartyget. Kan de bara hålla folket i förnedrande förtryck och okunnighet så står det utom mänsklig makt att jaga iväg dem från kommandobryggan. Under sådana omständigheter vågar de *få* som skulle kunna styra i deras ställe inte resa sig (eller också hålls de i fångenskap, landsflykt eller i underjordens katakomber), och de *många* som av och till kan våga resa sig saknar den nödvändiga kunskapen för att styra och härska. Latinamerikas moderna historia är fylld med exempel på härskande klasser som inte styr och som överhuvudtaget aldrig gjort det. De kreoler som befriade kontinenten från det spanska oket, blev aldrig en stydande klass i europeisk mening. Utan att det skall tolkas som en ursäkt bör man dock besinna uppgiftens nästan omöjliga karaktär. Följande ord av Simón Bolívar, en statsman av mått som Europa sällan skådat i sin egen historia, torde ge oss en antydning därom: "Det är verkligen en stor uppgift vi har

framför oss”, skrev El Libertador 1823, ”det är ett oändligt fält av svårigheter, för vi har att kämpa mot ett missnöje som kan avskräcka den allra mest beslutsamme. Slagfältet är hela Sydamerika, våra fiender alla omständigheter och våra soldater är män från alla länder, av alla raser, där var och en har sitt eget språk, sin egen färg, sin egen lag och sina egna intressen. Endast ödet kan bringa ordning i kaos med sin allsmåttighet, och till dess att jag ser det kan jag inte tro det.”

Samme Simón Bolívar summerade fem veckor före sin död de slutsatser han kom fram till efter tjugo års ojämnhet: ”1) Amerika är omöjligt för oss att regera; 2) den som kämpar för en revolution plöjer i havet; 3) det enda man kan göra i Amerika är att emigrera . . .” *Simón Bolívar*, s 166-7.

54. Som exempel på denna diskussion se Andersons *Övergångar*. Anderson hör själv till ”klasskamparna” och menar att produktivkrafternas utveckling är revolutionernas *verkliga* resultat och inte deras betingelse. Revolutionernas verkliga betingelse är enligt honom i stället produktivkrafternas stagnation och tillbakagång, och på den punkten måste man delvis hålla med honom. Anderson, a a, 1977, s 178, 182, 291.

55. Marx, *Till kritiken av den politiska ekonomin* 1970 (II), s 10.

56. Aron, a a, 1970, s 68, 191.

57. De som kom på de *dei ex machina*, med vilkas hjälp Marx’ visioner om arbetarklassens historiska mission skulle gå att förverkliga, var Kautsky och Lenin som i Marx såg den moderne Prometheus och i partiet det instrument med vilket Prometeus’ lära skulle spridas och ”materialiseras”.

Marxismen blev en *deus ex machina* i samma ögonblick som den förklarades vara en vetenskap i positivistisk mening i stället för den historiska företeelse den egentligen

var: ett uttryck för medvetandet hos en marginaliserad intelligens som tagit intryck av arbetarklassens kamp för bättre sociala villkor. På samma sätt blir partiet en *deus ex machina* när det framställs som den nya ”vetenskapens” bärare och inte som den marginaliserade intelligensens kamporganisation, vilken i proletariatet funnit trupperna att stötta de rådande makthavarna med för att skapa en ny och rättvisare värld. Läsaren kan bilda sig en egen uppfattning om den trojanska synen på ”teorin” och ”partiet” genom att exempelvis slå upp i Lenin, *Vad bör göras?*, Rossanda (red), *II Manifesto*, s 87-90; Stalin, *Teori och praktik*; Therborn, ”Marx, Engels och den historiska materialismens uppkomst”, Arru, *Classe e partito nella prima internazionale*.

58. Argumentet att det skulle gå att skaffa sig kunskapen på fritiden kan lämnas åsido därför att alla som vet något om *högre* studier förstår att det inte går.

Jag vill i sammanhanget erinra vad Rudolf Bahro i en nyligen utförd intervju svarade på den klassiska trojanska frågan, om det ”måste vara så” att arbetarklassens medvetande är begränsat: ”Vad betyder ’varför måste’?, varför ställer du frågan så? Varför börjar du inte med att konstatera hur det är? Det är nämligen på det viset! I DDR är det i regel endast med ett väldigt uppåtbåd av utstuderad övertalning som man kan få ihop en fortbildningskurs. Bildningsorganisationer . . .! Vet du, det är faktiskt så det ligger till.”

Arbetarklassen är en klass som av objektiva skäl inte kan härska. Det enda den revolutionäre Fursten kan göra är därför att initiera en kulturrevolution à la Rudolf Bahro som på sikt *avskaffar* proletariatet som nödvändig sociologisk kategori. Detta förutsätter, som Rudolf Bahro själv utvecklat, tre saker: a) en ”tidsekonomi” som frigör den tid

som är nödvändig för att alla skall kunna tillägna sig mänsklighetens samlade kunskapsresurser; b) att samhället minimerar sina materiella behov och gör gott utåt, i syfte att underlätta Stadens existens och därigenom minska behovet av stora arbetsinsatser, arbetsfördelning och underordning (vilket inte är något nytt utan vad Diogenes, Buddha, Lao Tse, Zarathustra och Kant alltid har sagt!); c) en omfattande decentralisering av det politiska och ekonomiska livet i syfte att göra samhällsmaskineriet överskådligt och lätthanterligt.

Nu kräver saken en smula större politisk realism än den Bahro ger prov på och en annan anda än den lutherska-prometeiska som han förespråkar. Men om den revolutionäre Fursten lär sig den tyriska konsten att styra och beväpnar sig med jesuitiskt tålmod, list och övertalningsförmåga, är ett sådant samhällsprojekt ett både rimligt och tilltalande alternativ. Kanske önskar man dock något mer indirekt demokrati, något mindre "etiskt tvång" och mer tid att utöva den gudomliga rätten att inte behöva göra någonting alls.

Se Beronius m fl, "Intervju med Bahro".

59. Jag måste betona att jag med "intellektuell" inte menar samma sak som "akademiker". Tillämpat på nutida förhållanden omfattar mitt begrepp sålunda inte bara människor ur de s k mellanskikten utan även alla dem som i den organiserade arbetarrörelsen är verksamma som organisatörer, förhandlare, förtroendemän, deltar i arbetarrörelsens kulturella verksamhet etc etc. Det är följaktligen ur dessa två samhälleliga sektorer jag föreställer mig, att en ny revolutionär intelligentia med självmedvetande, självförtroende och en stark politisk ansvarskänsla för helhetens bästa så småningom skall uppstå och bli den arkitekt som slår politiska broar mel-

lan liberalismen, arbetarrörelsen, den ekologiska rörelsen och kvinnorörelsen. Dvs den arkitekt som skapar den enda politiska konstellation som kan trygga Stadens överlevnad utan att offra demokratin och det civila samhället och därmed människornas värdighet, autonomi, frihet och lycka.

60. Gramsci urskilde två typer av hegemonikris – den "konjunkturla" respektive den "organiska" eller av mera permanent karaktär – vilka är väsentliga att inpräglade i minnet om man bättre vill förstå de mekanismer som undergräver den samhälleliga stabiliteten. Ty självfallet är det endast de "organiska" ledarskapskriserna, vilkas främsta kännetecken är deras "exceptionella långvarighet", som kan få denna påföljd.

Ytterligare en distinktion att lägga på minnet är den mellan den organiska krisen som sådan och de olika "konkreta situationer" som den organiska krisen tar sig uttryck i. Även den organiska krisen har alltså en *tillfällig* sida som man visserligen kan bortse ifrån i makrohistoriska analyser, men om vars existens man alltid bör vara medveten. Se Gramsci, a a, 1975, s 237.

61. "Den som läser den klassiska antikens filosofer, Platon, Aristoteles och Polybios", skriver Carl J Friedrich, "finner att de alla är samsatta med frågan hur man skall undvika förändringar. De är alla intresserade av hur revolution ska undvikas och förekommas." Friedrich, a a, s 37. Han är inte ensam om den åsikten, se t ex Jansson, a a, s 214.

62. Henriksson, a a, s 42.

63. Johnson, a a, s 166.

64. En annan tyrer som kan refereras i sammanhanget är Huntington, vilken som vi sett påstått att revolutioner inte kan förekomma i ett avancerat politiskt system. Revolutionerna är enligt honom ett historiskt begränsat fenomen – begrän-

sat till länder som genomgår en modernisering — och i vår del av världen helt otänkbara. Huntington, a a s 265.

65. Om den tyske sociologen Ralf Dahrendorfs kritik av Marx se Rocher, a a, s 109.

66. Det är viljan att leva och inte "motsättningarna" som är historiens yttersta drivkraft. Utan en sådan vilja ingen kamp mot vare sig naturen eller de andra människorna utan bara död och mörker.

67. Kausky, a a, 1979, s 38-40.

68. Anderson, a a, 1977, s 177.

69. Om de internationella förhållandena se Bjöl, *Internationell politik*.

70. Anderson, a a, 1977, s 71.

71. Tvånget isolerar individerna ur de skilda sociala kategorierna från varandra, då tvånget för att utövas på ett verkningsfullt sätt kräver en centraliserad statsapparat och en disciplinerad härskande klass. Därigenom minskar utrymmet för lokala eller personliga uppgörelser i godo. Den sistnämnda effekten är ett återkommande motiv i Tocquevilles analyser av den utveckling som föregick revolutionen i hans land. Han lägger det yttersta ansvaret för revolutionen på Kronan, som enligt honom hade förvandlat adeln från en samhällsnyttig "aristokrati" till en marginaliserad och parasiterande "kast" utan något som helst inflytande över de avgörande samhällsförloppen.

Kronan hade nämligen övertagit adelns ursprungliga administrativa och politiska funktioner, dvs det som tidigare hade bundit adeln vid folket, samtidigt som den hade sett till att adelsmännen lämnade landsbygden och bosatte sig i Versailles. Adeln behöll dock sina privilegier, ja i en del fall t o m utökades de. Det ledde till att adeln i folkets ögon framstod som ett främmande stånd, som inte gjorde någonting annat än levde på folkets svett och mödor, emedan deras privilegier in-

te längre kompensades av några iakttagbara skyldigheter.

Tocqueville är förvisso oklar beträffande orsakerna till denna för den franska aristokratin ödesdigra utveckling. Han underlät att sätta den i samband med de starka klassstrider, som på 1600-talet gjorde absolutismen nödvändig för att övervinna motsättningarna mellan de olika adliga grupperingarna och möjliggöra adelns kollektiva herravälde över folkmassorna genom att skaffa de erforderliga resurserna. Det hindrar emellertid inte att han har identifierat de mekanismer som berövar en härskande klass dess tidigare auktoritet och folkliga samtycke.

Se Tocqueville, a a, 1952, s 94ff, 156; Stoye, *Europe Unfolding, 1648-1688*; Anderson, *Den absoluta statens utveckling*, 1980 s 23, 104.

72. Anderson, a a, 1980, s 133-4.

73. Soboul, *Histoire de la révolution française*, s 28.

74. Huntington, a a, s 345.

75. Barrington Moore, a a, s 367.

76. Elleinstein, a a.

77. Tocqueville, a a, 1952, s 68.

78. Som exempel på ett dylikt "strukturellistiskt" resonemang kan anföras Bon & Burnier, a a, s 22.

79. Dommanget, *Sur Babeuf et la conjuration des egaux*; Bravo, *Les socialistes avant Marx*.

80. Gerard, *Franska revolutionen. Myter och tolkningar 1789-1970*, s 127.

81. Skocpol, a a, s 202.

82. En av statens många funktioner är att skapa ordning och disciplin bland de härskande själva. Disciplinen är där lika outhärlig för att få någonting gjort som överallt annars. Även den enskilde herren måste göra privata uppoffringar och följa fattade beslut för att hans klass skall kunna styra och härskas. Se Therborn, *Vad gör den härskande klassen när den härskar?*, s 177-8.

83. Adeln behöll för all del kon-

trollen över statens nyckelpositioner. Adelsmännen i dessa positioner var lätta för kungarna att hålla under uppsikt. Den fysiska närheten till kungamakten ökade dessutom deras lojalitet, vilket är ett annat känt praxeologiskt faktum. Aristokratin fortsatte alltså att leda arméerna, den centrala förvaltningen, rättsväsendet och diplomatin. Många av nykomlingarna adlades dessutom — den sk ämbetsmannadadeln. Men det plebejiska inslaget förblev icke desto mindre påtagligt. Bystrom, "Det borgerliga samhällets tidigare historia i Sverige", s 28; Anderson, a a, 1980, s 98.

84. Ett historiskt block är den organiska enheten mellan en ledande klass och de subalterna klasser som svarar för det manuella arbetet i varje samhällssystem. Gramscis stora bidrag är att ha fört in de styrande klasserna och klassamverkan i den marxistiska teorin och därigenom öppnat den reträttväg som kan rädda oss trojaner med hedern i behåll. Se Gramsci, a a, 1975, s 1051-2, 1237-8.

Det har skrivits åtskilligt om Gramscis politiska tänkande. Två böcker som berör hans syn på hegemonin och det historiska blocket är Portelli, *Gramsci et le bloc historique*; Piotte, *La pensée politique de Gramsci*.

Jag själv är ansvarig för en mindre artikel i ämnet, "Hegemoni och revolution hos Antonio Gramsci".

85. Tocqueville, a a, 1952, s 158.

86. Bahro, a a, s 185.

87. Ibid, s 95.

88. Machiavelli, *Il principe e Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, s 65.

ner jag mig fortfarande inte kompetent att utveckla. Jag sparar det därför åt en framtida komparativ undersökning om det kulturella och politiska livet i Nord- och Sydeuropa. Det kan dock nämnas att saken berörts av exempelvis Croce. Om Bismarcks syn på de tyska "herrar professorer" se Croce, a a, s 165.

2. Låt mig åter få framhålla det: denna hårda och onda värld som, vad tyrierna än må tro, faktiskt går att göra mindre hård och mindre ond, om man följer Diogenes' och Zarathustras alternativa strategier: a) nöjer sig med mindre, och b) visar sig försonlig och vidsynt gentemot fienden. Och kan världen göras mindre hård och mindre ond så kan också behovet av styrande intellektuella, hierarkier, uppoffringar osv reduceras till ett tolerabelt minimum.

En sådan samhällsvision är för all del mindre tilltalande än de trojanska fantasierna. Men om denna "mindre utopiska utopi" ställs mot det teknokratiska, storskaliga, krigiska, manschauvinistiska och totalitära samhälle som en *icke-civiliserad* höger kan tänkas komma att resa som alternativ till dagens sårbara samhälle, så måste jag för min del säga att det är en vision som är värd att stå på barrikaderna för.

3. Dessa funderingar baserar sig bl a på Giner, *Historia del pensamiento social*; Halevy, a a; samt Mehring, *Karl Marx — hans livs historia*.

4. Fetscher, *Från Marx till sovjetideologin*, s 15; Giner, a a, s 346.

5. Fetscher, a a, s 15; Mehring, a a, s 126.

6. Fernbach, a a, s 22.

7. Marx, a a, 1971, s 33.

8. Engels, "Karl Marx", s 372.

Kapitel 6

1. Bakgrunden till denna svaghet i det tyska intellektuella livet kän-

Litteraturförteckning

Förteckningen upptar endast direkt anfördd litteratur. Där den använda utgåvan inte är originalutgåvan, anges den senares tillkomstår inom parentes.

Abendroth W, *Den europeiska arbetarrörelsens historia* (1978), Surte 1980.

Akamatsu P, *Meiji-1868. Révolution et contre-révolution au Japon*, Paris 1968.

Althusser L *Filosofi från en proletär klasståndpunkt* (1968-72), Lund 1976.

– "Och nu till marxismens kris!", *Makt och opposition: Texter från II Manifestos östeuropakonferens, Zenit Häften 4*, 1979.

Althusser L & Balibar E *Lire le Capital*, vol. I och II, Paris 1973.

Anderson P *Övergångar från antiken till feodalismen* (1974), Lund 1977.

– *Den absoluta statens utveckling* (1975), Malmö 1980

– "Intervju med Colletti", *Zenit* nr 55, april/maj 1978.

– "The Antinomies of Antonio Gramsci", *New Left Review* nr 100, november 1976/januari 1977.

Anners E, *Den europeiska rättens historia*, vol. I, Uppsala 1975.

Aron R, *Sociologiskt tänkande*, vol. I, Montesquieu, Comte, Marx, Tocqueville (1965), Sthlm 1973.

– *Penser la guerre, Clausewitz*, vol. I, *L'âge européen*; vol. II, *L'âge planétaire*, Paris 1976.

– *Plaidoyer pour l'Europe décadente*, Paris 1977.

– *Sociologiskt tänkande, vol II. Durkheim, Pareto, Weber* (1967), Lund 1979.

– "Thucydide et le récit des événements", *History and Theory* I, 1961.

Arru A, *Classe e partito nella prima internazionale*, Bari 1972.

Arvidsson H & Berntson L, *Makten, Socialismen och Demokratin*, Malmö 1980.

Bachrach P & Baratz M S, *Makt och och fattigdom. Maktproblemet i dagens samhälle: teoribildning och praktisk tillämpning* (1970), Sthlm 1972.

Baechler J, *Les phénomènes révolutionnaires*, Paris 1970.

Bahro R, *Alternativet. Till kritiken av den reellt existerande socialismen* (1977), Surte 1979.

Balibar E, *Cinq études du matérialisme historique*, Paris 1974.

Barrington Moore Jr, *Demokrati och diktatur* (1966), Sthlm 1971.

Beaufre A, *Modern strategi för fred och krig* (1963), Falköping 1966.

– *Strategi för morgondagen. Det moderna krigets problem* (1972), Uddevalla 1974.

Bernstein E, *Socialismens förutsättningar* (1899), Sthlm 1907.

Beronius M m fl, "Samtal med Rudolf Bahro", *Zenit* nr 65, maj/juni 1980.

Bjöl E, *Internationell politik*

- (1967), Sthlm 1976.
- Bon F & Bournier, M A, *Classe ouvrière et révolution*, Paris 1971.
- Bottomore T B, *Sociology. A Guide to Problems and Literature*, London 1962.
- Brante T, *Vetenskapens struktur och förändring*, Lund 1980.
- Bravo G M, *Les socialistes avant Marx*, vol. I, Paris 1970.
- Brinton C, *The Anatomy of Revolution*, New York 1965 (3:e uppl.)
- Broué P, *El partido bolchevique* (1963), Madrid 1973.
- Bystrom L, "Det borgerliga samhällets tidigare historia i Sverige", *Häften för Kritiska Studier* nr 2/3 1976.
- Böhme K-R, "Militärteori och socialism", *Aktuellt och historiskt*, 1976.
- Calvert P, *Revolution. Revolutionsbegreppets historia* (1970), Halmstad 1971.
- Camps i Arboix J *La reivindicació social dels remences*, Barcelona 1960.
- Carr E H, *Ryska revolutionen*, vol. I och II (1953), Sthlm 1970.
- Carrillo S, *Eurokommunismen och staten* (1977), Malmö 1978.
- Chandessais Ch, *La psychologie dans l'armée*, Paris 1959.
- Chorley K, *Armies and the Art of Revolution*, London 1943.
- Ciccotti G m fl, *L'ape e l'architetto. Paradigmi scientifici e materialismo storico*, Milano 1976.
- Claudin F, *La crisis del movimiento comunista*, vol. I, *De la Komin-tern al Kominform*, Paris 1970.
- *Eurokommunism och socialism* (1977), Lund 1979.
- von Clausewitz C, *De la guerre* (1832), Paris 1955.
- Colletti L, *Marxism och dialektik* (1970, -72, -74), Lund 1979.
- Collins R, "States and Social Revolutions", *Theory and Society* nr 4/1980.
- Coser L A, *Social konflikt* (1956), Sthlm 1971.
- Croce B, *Europas historia under 1800-talet* (1931), Helsingfors 1937; på franska med titeln *Histoire de l'Europe au XIXe siècle*, Paris 1959.
- Davies J C, "Toward a Theory of Revolution", *American Sociological Review* 27, 1962.
- Debray R, *Kritik av vapnen*, vol. I (1974), Sthlm 1975.
- *Le Scribe*, Paris 1980.
- "Marxism and the Nation", *New Left Review* nr 105, september/oktober 1977.
- Decouflé A, *Sociologie des révolutions*, Paris 1970.
- Dencik L (red), *Fred, våld, konflikt*, Lund 1973.
- Dolléans E, *Histoire du mouvement ouvrier*, Paris 1936.
- Dommanget M, *Sur Babeuf et la conjuration des égaux*, Paris 1970.
- Duverger M, *Méthodes des sciences sociales*, Paris 1961.
- *Introduction d la politique*, Paris 1964.
- Eckstein H, "On the etiology of internal wars", *History and Theory* nr 4 1965.
- Edquist Ch, *Teknik, samhälle och energi*, Malmö 1977.
- "Egemonia e Democrazia. Gramsci e la questione comunista nel dibattito di Mondoperario", *Quaderni di Mondoperario* 7, 1977.
- Elleinstein J, *La révolution des révolutions*, Paris 1967.
- Engels F, *Familjens, privategendomens och statens ursprung* (1884), Sthlm 1978.
- *Herr Eugen Duhrings omvälvning av vetenskapen (Anti-Duhring)* (1878), Sthlm 1970. (I)
- "Karl Marx" (1878), [K Marx & F Engels], *Selected Works in one volume*, London 1970 (II).
- Fernbach D, *Marx och politiken. Teori och praktik* (1976), Malmö 1978.
- Ferro M, *Ryska revolutionen 1917*, Malmö 1972.
- Fetscher I, *Från Marx till sovjet-*

- ideologin (1956), Malmö 1971.
- Feyerabend P, *Ned med metodologi!* (1975), Sthlm 1977.
- Fiori G, *Vita di Antonio Gramsci*, Roma 1973.
- Friedl B C, *Fondements théoriques de la guerre et de la paix en URRS*, Paris 1945.
- Friedman A, " 'Självstyre under ansvar' kontra 'direkt kontroll' ": Företagsledningsstrategier under kapitalismen", *Zenit* nr 59, februari/mars 1979.
- Friedrich C J, *En introduktion till den politiska teorin* (1967), Halmstad 1968.
- Gallo M, *Robespierre. Histoire d'une solitude*, Paris 1968.
- Galtung J, *Fredsforskning*, Sthlm 1967.
- Gerard A, *Franska revolutionen. Myter och tolkningar 1789-1970* (1970), Malmö 1973.
- Gerholm T, "Begreppet produktionssätt", *Zenit* nr 18 maj/juni 1970.
- Gerner K & Lundgren L, *Planushållning och miljöproblem. Sovjetisk debatt om natur och samhälle*, Helsingborg 1980.
- Giner S, *Historia del pensamiento social*, Esplugues de Llobregat (Barcelona) 1967.
- Godelier M, *Bas och överbyggnad. Studier i marxistisk antropologi* (1973), Sthlm 1975.
- Le Goff J, "Mentaliteterna, en tve tydlig historia", [J Le Goff & P Nora], *Att skriva historia. Nya infallsvinklar och objekt*, Sthlm 1978.
- Goldstone J A, "Theories of Revolution: The Third Generation", *World Politics* XXXII, 1980.
- Gorz A, *Adieux au prolétariat - Au delà du socialisme*, Paris 1980.
- Gramsci A, *Lettere dal carcere*, Torino 1971.
- *Quaderni del carcere*, Torino 1975.
- Gurevitch A J, *Feodalsystemets uppkomst i Västeuropa* (1970), Borås 1979.
- Gustafsson B, *Marxism och revisionism. Eduard Bernsteins kritik av marxismen och dess idéhistoriska förutsättningar*, Uppsala 1969.
- Gutierrez C M, "Uruguay - Historien om en sårbar välfärdsstat", *Det sårbara samhället* 2. Sekretariatet för framtidsforskning, 1978.
- Hahlweg W, *Gerilla, krig utan fronter* (1968), Halmstad 1970.
- Halevy E, *Histoire du socialisme européen*, Paris 1974.
- Hansson B, *Metod eller anarki. Moderna teorier om vetenskapens väsen och metoder*, Lund 1980.
- Hasselrot P, *Taktik*, Sthlm 1899.
- Henriksson A (red), *Allehanda urkunder om Politik* (i urval av R Larsson), Uppsala 1974.
- Hernes G (red), *Forhandlingsøkonomi og blandningsadministrasjon*, Bergen, Oslo, Tromsø 1978.
- Hobsbawm E J, *The Age of Revolution, 1789-1848*, New York 1962.
- *The Age of Capital, 1848-1875*, New York 1979.
- Huntington S P, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press 1968.
- Jay A, *Företagsledning och Machiavelli* (1967), Malmö 1968.
- Jansson J M, *Politikens teori*, Borgå 1970.
- Johnson Ch, *Revolutions and the Social System*, Stanford 1964.
- Karol K S, *Castros Kuba. Den kubanska revolutionens utveckling*, Malmö 1971.
- Kaplan L (red), *Revolutions. A Comparative Study*, New York 1973.
- Kautsky K, *Socialdemokrati och socialism* (1899), Sthlm 1908.
- *Vägen till makt* (1909), Lund 1979.
- Kramnick I, "Reflections on Revolution: Definition and Explanation in Recent Scholarship", *History and Theory* 11, 1972.

- Kriegel A, *Les Internationales ouvrières*, Paris 1968.
- Kuczynski J, *Arbetarklassens uppkomst* (1967), Verona 1967.
- Kuhn T S, *De vetenskapliga revolutionernas struktur* (1962), Lund 1979.
- Laqueur W, "The Origines of Guerilla Doctrine", *Journal of Contemporary History*, vol. 10, 3/1975.
- Larsson R, *Theories of Revolution. From Marx to the First Russian Revolution*, Kristianstad 1970.
- Lefebvre G, 1789. *Den franska revolutionens bakgrund och orsaker*, Lund 1971.
- Lefebvre H & Regulier C, *La Révolution n'est plus ce qu'elle était*, Paris 1978.
- Lenin V I, *Valda verk i tre band*, I och II, Moskva 1979.
- Liedman S E, *Från Platon till Lenin*, Sthlm 1972.
- "Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv", [Forser], *Humaniora på undantag?*, Sthlm 1978.
- Lindholm S, *Vetenskap, verklighet och paradigm*, Uppsala 1980.
- Lindkvist K, "Antimarxismen och marxismens kris", *Bokcafés Månadsbulletin* 36 och 37, 1979.
- Llull R, *Obres III*, Palma de Mallorca 1906.
- Lussu E, *Théorie de l'insurrection* (1949), Paris 1971.
- Luttwak E, *Statskupp. En praktisk handbok* (1968), Sthlm 1969.
- Machiavelli N, *Il principe e Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* (1532), Milano 1960.
- Macciochi M-A, *Pour Gramsci*, Paris 1974.
- Malaparte C, *Technique du Coup d'Etat*, Paris 1931.
- Mandel E, *Från klassamhälle till kommunism*, Sthlm 1976.
- *Critique de l'eurocommunisme*, Paris 1978.
- Marx K, *Kapitalet I* (1867), Uddevalla 1970 (I).
- *Till kritiken av den politiska ekonomin* (1859), Sthlm 1970 (II).
- *Klasstriderna i Frankrike 1848-1850* (1850), Helsingfors 1971.
- *Kritik av Gothaprogrammet* (1891), Sthlm 1975.
- [Marx K], *Människans frigörelse* (i urval av S E Liedman), Lund 1971.
- Marx K & Engels F, *Kommunistiska Manifestet* (1848), Göteborg 1973.
- [Marx K & Engels F], *Brev i urval*, Finland 1972.
- Mehring F, *Karl Marx — hans livs historia I*, Finland 1971.
- Melucci A (red), *Movimenti di rivolta. Teorie e forme dell'azione collettiva*, Milano 1976.
- Milanese C, *Principi generali della guerra rivoluzionaria*, Milano 1970.
- Miliband R, *Marx och politiken* (1977), Sthlm 1980.
- Molnár M, *Le déclin de la première Internationale. La Conférence de Londres de 1871*, Genève 1963.
- Molthe D, *Le métier de militant*, Paris 1973.
- Morton A L, *A People's History of England*, London 1976.
- Neuberg A, *Det väpnade upproret* (1928), Köthen 1971.
- Nicolaus M, "Proletariat och medelklass hos Marx: hegeliansk ko-reografi och kapitalistisk dialektik", *Zenit* nr 35, januari/februari 1974.
- Nordenfelt L, *Kunskap, värdering, förståelse*, Helsingborg 1979.
- Nordensvan C O, *Nittonde århundradets militära tilldragelser*, Sthlm 1899.
- Nordin S, "Humaniora och vetenskap", *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 3/1979.
- North R C, *Kommunismen i Kina* (1966), Verona 1966.
- Openheimer M, *Stadsgerillan* (1969) Sthlm 1971.
- Perény J, *Revolutionsuppfattningens anatomi. 1848 års revolution*

- ner i svensk debatt, Uppsala 1979.
- Petras J, "Socialist Revolutions and their Class Components", *New Left Review* nr 111, november 1978/januari 1979.
- Piotte J M, *La pensée politique de Gramsci*, Paris 1970.
- Platon, *Staten*, Sthlm 1922.
- Portelli H, *Gramsci et le bloc historique*, Paris 1972.
- Poulantzas N, *Politisk makt och sociala klasser* (1968), Falköping 1970.
- Puig i Scotoni P, "Hegemoni och revolution hos Antonio Gramsci", *Häften för Kritiska Studier* nr 4/1977.
- Radnitzky G, *Contemporary Schools of Metascience*, Göteborg 1968, 2:a rev. uppl i en volym 1970.
- Rocher G, *Introduction d la sociologie générale*, vol. III, Paris 1968.
- Rossanda R (red), *Il Manifesto* (1971), Uddevalla 1973.
- Rudé G, *The Crowd in History*, London 1964.
- Rustow W, *L'Etude des sciences militaires* (1868), Paris 1872.
- *Stratégie – Histoire militaire*, vol. I (1877), Paris 1881.
- Salcedo-Bastardo J L, *Simón Bolívar. Befriare av en kontinent* (1972), Lund 1979.
- Schmandt H J, *De politiska idéernas historia* (1960), Sthlm 1965.
- Serge V, *Vad varje revolutionär bör veta om repressionen* (1925), Kristianstad 1972.
- Skocpol T, "France, Russia, China: A Structural Analysis of Social Revolutions", *Comparative Studies in Society and History*, vol. 18, nr 2 (april 1976).
- Soboul A, *Histoire de la révolution française*, vol. I, Paris 1962.
- *Les Sans-culottes*, Paris 1968.
- Soustelle J, *Dagligt liv hos azteker-na i det gamla Mexico* (1955) Sthlm 1968.
- [Stalin J], *Teori och praktik*, Uddevalla 1967.
- Stephenson C, *Medieval Feudalism*, Cornell University 1969.
- Stone L, "Theories of Revolution", *World Politics* XVIII, 1966.
- Stoye J, *Europe Unfolding, 1648-1688*, London 1969.
- Sun Tzu, *The Art of War*, Oxford 1963; på spanska med titeln *El arte de la guerra*, Madrid 1974.
- Therborn G, *Vad gör den härskande klassen när den härskar?* (1978), Sthlm 1980.
- "Marginalistisk ekonomi och historisk kultur: Max Webers sociologi", *Häften för Kritiska Studier*, nr 1/1978.
- "Marx, Engels och den historiska materialismens uppkomst", *Arkiv*, nr 9-10 (1976).
- Thukydides, *Kriget mellan Sparta och Athen*, del I, Uddevalla 1978.
- de Tocqueville, *L'ancien régime et la révolution* (1856), Paris 1952.
- *Inéditos sobre la revolución*, Madrid 1973.
- *Jämlikheten vårt öde. Tankar om demokratins möjligheter och blindskär* (1835), Örebro 1970.
- Toynbee A J, *Kultureernas historia*, Sthlm 1950.
- Trueta i Raspall J, *The Espirit of Catalonia*, Oxford 1946.
- Tägil S m fl, "Att studera gränskonflikter – en teoretisk ram", *Meddelande från Historiska institutionen i Lund* nr 9, 1975.
- Weber M, *Vetenskap och politik*, (1904, 1919), Göteborg 1977.
- [Weber M], *From Max Weber: Essays in Sociology* (i urval av H H Gerth & C Wright Mills), London 1970.
- Vergilius P, *Sagan om Aeneas*, Sthlm 1921.
- Wertheim W F, *Evolution och revolution* (1971), Sthlm 1972.
- White L, *Medieval Technology and Social Change*, Oxford 1962.
- Wiberg H, *Konfliktteori och fredsforskning*, Sthlm 1976.
- Wistrand H, *Politik och litteratur i antikens Rom*, Kungälv 1978.

Zagorin P, "Prolegomena to the Comparative History of Revolution in Early Modern Europe",

Comparative Studies in Society and History 18, nr 2 (april 1976).

Summary

Understanding the Revolution

– A Critical Study of Historical Stability and Change

The aims of this thesis are threefold: Firstly, to reflect upon the general historical conditions that drive men to make political revolutions, their strategic capability to fight and establish a new political hegemony in place of the old, as well as to touch upon certain unintended consequences of revolutions. Secondly, to demonstrate the difficulties inherent in any attempt to understand historical stability and change from a purely Marxist point of view and the need for an alternative, macro-historical frame of interpretation. Thirdly, and finally, to outline a more moderate, more realistic and less expensive strategy of revolution than those already existing. This last point is included as the non-academic background of the thesis is the present crisis within Marxism and the Left.

In the introduction the author characterizes his thesis as falling within the field of what he calls the political philosophy of history. He explains that his theoretical reflections shall take place in the light of the general aims and conditions of both political existence (the City) as well as human conflict behaviour (praxeology). This way of working is anchored by the author in the continental and behavioural hermeneutic tradition which, since the days of Machiavelli, has had the aim of making reality meaningful and understandable as well as discussing the "means" expediency and the "goals" realism. The method by which reality is made meaningful is said to consist of "arranging reality within a 'limited number of categories' or 'ideal types' of human behaviour and then structuring it into a pure and dialectical system of wholes and parts".

With the double purpose of illustrating both his methodology and his macro-theoretical frame of reference, the author then presents the two "ideal types" – the City and praxeology – which make up a part of the thesis' theoretical result. The author has drawn inspiration for these "ideal types" from, respectively, classical aristocratic political thought from Plato and on (Carthage) and from classical military strategic theory from Sun Tzu and on (the Tyrian strategists). Certain other private experiences of the author have also played a role – first and foremost the fact that he belongs to a nation – Catalonia – which, since 1714, has suffered the historical tragedy of, lacking its own state and a ruling class which could protect it from the political pres-

tures of its neighbours.

The theoretical point with the City and praxeology is, according to the author, that they explain society, history and strategy in a way superior to Marxist thought (= Troy). The problem with Marxism, he says, is that it is a subaltern system of thought with no place for the fundamental function of political practices and those historical and geographical facts which qualify human existence and form the basis for the reality of class society. The author's main point is that from the Trojan "worm's-eye" view one cannot "see" such phenomena as the scarcity of resources, the destruction of the environment and the pressure exerted by the neighbouring states, nor "the force of circumstances" and the fact that people and things do often resist what is done to them (this last point is something that the Trojan strategists have been experts at underestimating). Moreover, they cannot understand that it is not possible to "produce" — which Marxism erroneously assumes to be the pre-condition for social life — without *peace* within the City and a town wall which protects the City from foreign encroachment. Further along in his account, the author, who sees himself as belonging to the Trojan camp, returns to these "black holes" and weak spots of Marxism to advocate a "theoretical retreat" and the necessity of modern Marxists, like the Trojans of legend, abandoning their crisis-ridden theoretical City's one-sided perspective, learning to think "hegemonically", and on the basis of a synthesis between their plebeian insights and the Tyrians' aristocratic knowledge, founding a new theoretical City — a theoretical Rome. The author's message to the Trojans is *il faut reculer pour mieux sauter*.

What praxeology says is, briefly, the following: Conflicts are a means of realizing goals against someone else's will. Everything that an actor does in a conflict situation meets with obstacles and resistance, is conditioned by the force of circumstances and requires time. From these conditions it follows that all conflict operations involve *difficulties* in the form of strategical problems, exertions, risks and dangers and a limited freedom of both thought and action. In order to surmount these difficulties it is necessary to have at one's disposal intellectual, physical, and moral resources. Furthermore, both time and power are needed as one can neither act nor think clearly if at the mercy of one's surroundings (*omgivning*) or one's opponent. Fighting consumes power, thus conflicts demand a price. So, in order to achieve something in a conflict situation, something else must be given up. As a conflict is never an end in itself but only a means to realize an end, it is a necessary prerequisite for people to want to fight that the costs of fighting appear to be a reasonable proportion of the gains to be made.

The meaning of the concept "the City" is, in turn, the following: The City is made up of rulers and ruled, and by the rulers are meant those who exercise the political hegemony. The rulers regulate and administer the City's civil life, and guide it in its relations with its neighbours and the natural environment, upon which the City exists as long as it does not exhaust it.

The *primary* goal of politics is to ensure the physical survival of the City, its independence and inner order. From this follows a natural striving for power and dominance as a *means* of securing inner order, sovereignty and physical survival in what is, as a rule, a suspicious, resource limited, and hostile world. The *secondary* goal of politics is to make life worth living. The realization of this goal is, however, dependent upon the degree and type of pressure exerted by the outer world on the City and by the City on the outer world. Because if the pressure is great or material resources begin to run short, then great sacrifices, discipline, and exertions are called for to ensure the survival and independence of the City. That, briefly, is the existential drama of the City.

In the second chapter, the unavoidable discussion of the concepts involved takes place. The author, seeking an easily managed and clear concept, suggests a political definition of revolution. By revolution he chooses to mean "a course of events which aims at or has brought about sweeping changes of the political hegemony within the City, and which has been accomplished against the will of those in power by hitherto powerless forces". The author feels it important to keep separate the "revolt" of the masses and the struggle by the revolutionary leaders to take over the political hegemony – the latter being the "real" revolutionary struggle. It is the author's opinion, too – with an analogy borrowed from Clausewitz – that revolutions can assume as many different forms as a chameleon can colours and it is therefore wrong to define them as only "violent and rapid changes". Revolutions can take place by democratic means. Consequently, still another distinction becomes of importance to him: that between "moderate" and "radical" revolutions i. e. those that with a "historic compromise" versus those that end with an "unconditional surrender" by the previous rulers.

In the third chapter the author describes the three ideas which, in his eyes, appear to be the theoretical substance one is able to extract from Anglo-Saxon comparative and, not seldom, "counter-revolutionary" studies of revolution. The author has earlier taken a critical attitude to this school of research with the motivation that, as a consequence of its positivistic emphasis, it is as a rule quite chaotic, trivial, and suffers from an irritating lack of historio-philosophical and strategic perspective. The three ideas are 1) that revolutions are *infrequent* phenomena which are not conceivable at every time and place in history 2) that revolutions are the result of the interaction of *two* parties 3) that revolutions are "made" by marginalized *intellectual contra-elites* which strive after political hegemony. His fundamental scepticism of positivism does not prevent the author from evaluating these ideas as being productive for theoretical reflection and he contrasts them with Marxist – and, according to him, erroneous – conceptions of revolutions as being the work of the masses. The chapter concludes with the contention that to achieve a true understanding of revolutions, we must drive research much further and deeper than it hitherto has been by the Anglo-Saxon school. A vital pre-condition for this is said to be, however, that research is liberated

from the near-sighted approach prevalent today and that revolutions are instead boldly placed within "broader contexts".

Chapter four deals with the first of the two main aspects of revolutions: The take-over of power. The author feels that this "praxeological" problem must be approached in the manner of military theoreticians. The theoretical difficulty lies in understanding how people could fight and more closely, how the revolutionary leaders were able to get the masses on their side and how the revolutionary Prince was able to master the situation and seize power. Thus, the first step is to make clear what "fighting" involves and presumes, which the author does by referring to Clausewitz. "Fighting" appears to require, among other things, a good morale (courage, resolution, selfsacrifice) and that the participants find the price of the struggle worth paying. Concerning the last point, the author concludes that the reasons the masses have found the price worth paying in revolutionary situations must have been a) the cost of the struggle has seemed relatively inexpensive, b) life has been felt to be insufferable and people have not felt that they had anything to lose, c) the continued hegemony of those in power has appeared as a worse threat than the risks and dangers of revolution, and d) an attractive revolutionary ideology has been available.

Concerning the question of morale, the result of the author's analogy to the art of war and the simple statement that the revolutionary Prince in the initial stages of the revolution lacks the organizational infrastructure and disciplinary system which the military has at its disposal, are that the good morale of the masses in revolutionary situations is dependent upon either the struggle initially having been, or appearing to have been, easy, or the ability of the revolutionaries to facilitate the struggle. The basis for this explanation is the "law" (in Montesquieu's sense) which the author sees as history's highest "law", that "people change the world only when it seems to be the wisest choice and it appears to be relatively easy to do so".

The author maintains that succesful revolutionary seizures of power are explained by the very fact that the struggle has originally appeared, or been made to appear, easy. This brings up another question – How could this have been? How could resistance have become so weak and half-hearted? The author's answer is that this must have been due to either the revolutionaries originally lacking excessively radical goals or that the revolutionary process did not begin as a revolution but as a more limited revolt. Because under such circumstances, the author reasons (remembering Thucydides), the rulers need not have felt any undue *fear* or *suspicion* and thus did not react in such a drastic way that the revolution was killed in its cradle – e g Chile. And it is precisely that, the author concludes, which must be seen as the *secret* of succesful power take-overs: The reason why the revolutionaries were able to gain control over the situation and take power was either that their original goal was not very radical, or that the movement did not have any revolutionary goals at all.

Chapter four concludes with a final critique of Trojan strategic thought from the days of the Communist League to Eurocommunism. The author maintains that the secret of taking over power has completely escaped the Trojan strategists who imagine that it is possible to make a revolution with radical parties and radical programmes without considering the fact that as long as the rulers fear that they will lose the war if they lose the first battle, then the Trojans will never have a chance of winning that first, decisive battle. Therefore, the author continues, it is time for a radical reconsideration of revolutionary strategy and a transition to a more moderate type (of revolutionary strategy) à la Pericles and Frederick II. Such a "moderate" revolution, according to the author, necessarily implies, among other things: that the bourgeoisie must be guaranteed a certain freedom of action, that the goal of economic reforms must be limited to a stricter control, regulation, and "politicizing" of the market economy instead of its abolition, that the right to private and co-operative property must be respected. Thereby liberal fears of a greedy and power hungry Leviathan state, which bit by bit swallows up The Civil Society, can be dismissed. However, in order for this strategy to appear as a credible alternative, it is necessary to alter or abandon some of the central elements of Marxism, such as the Communist vision of the future and the theory of antagonistic class struggle. If not, revolutionary strategists will never abandon the thought of a *Grand Finale*, which the Tyrian strategists are the first to assume.

Chapter five deals with the second of the main aspects of revolutions: the changing of the social hegemony. The problem here lies in understanding under which circumstances the City's ruled will and are able to set up an alternative leadership and which groups among them can set themselves in the place of the previous rulers.

With the double purpose of clarifying the problem and at the same time solving it, the author maintains that one must first ascertain why the subordinate classes normally neither can nor will rule, i.e., that the problem must be placed in a larger political and historio-philosophical context. As the author, at the same time, is of the opinion that Marxism does not possess a satisfactory understanding of the logic of class society, he is again forced to begin with a reference to his critique of Marxism's historical metaphysics and develop his conception of Marxism as a subaltern form of thinking. The chapter, in other words, begins with the thesis of the necessity of "the theoretical retreat" and a critical presentation of the knowledge of Carthage.

The basic idea in Carthage is said to be that class society is a result of the problem of survival which the City must solve in order to be able to exist. The Tyrians are furthermore said to be of the opinion that survival in a resource poor and hostile world, and indeed, politics in general, is an *art* which thus demands knowledge and resources which are not possible for everyone to have — something which the author believes has completely escaped the Trojans.

After the critical presentation of Tyrian thought and the foremost Tyrians — Plato, Thucydides, Machiavelli, Hobbes, Tocqueville, Weber, etc. — the author proposes his own "Roman" macro-historical interpretation which, unfortunately, to a great extent resembles the Carthaginian one. The basis for this "Roman" macro-perspective is the same as the Carthaginian one: The problem of survival. The rulers are described as "intellectuals" — that is, those who rule, organize and discipline the people in those spiritual and temporal matters which demand leadership, organization and self-sacrifice to surmount the difficulties which unavoidably arise. The rulers' "extortion" and "oppression" of the masses is said to be necessary to secure the survival of the City. The advantage of the "Roman" interpretation is consequently that the masters are as necessary for the people as the people are for the masters and that the art of survival is recognized as being a difficult one to master. These two circumstances explain the normal reluctance of the subaltern classes to make a revolution, their inability to rule and administrate and their dependence upon new leaders as soon as they have thrown overboard old ones. The author feels that this last point can only remain a mystery for those who, like the Trojans, imagine that the art of ruling the City is an easy one, free from conflict, and that it is possible to administer without ruling people.

After having concluded this discussion, the author deals with the more central problem, i.e. clarifying under which set of circumstances a "marginalized" intelligentsia with the ability to develop new strategies of survival can arise and be radicalized and win the confidence of the people. However, even this problem is placed in a larger context — the hegemony crisis of the ruling classes — which continues in polemic form. Now even Carthage comes under fire, as the Tyrians, while good at explaining historical stability, are less able to explain historical change. Since the days of Aristotle it has been difficult for the Tyrians to understand that it is extremely awkward for the rulers to adjust the City to changed circumstances even when they are gifted with political competence and a political will.

To illustrate the historical circumstances which can lead to the rulers losing their ability to rule, the author attempts to sketch a crisis theory, which is done partly by means of a theoretical "budo-technique" — as the most important categories are of Tyrian origin. In the centre of this alternative (in relation to Marxism) crisis theory stands the existential relation between the City and its surroundings and the problems which appear when the defence against the surroundings breaks down — when interchange with the City's neighbours and the exploitation of the natural environment are made more difficult or lead to the impoverishment of the City's surroundings. The basic idea here is that when conditions worsen the rulers lose the material and moral *means* which are needed to be able to develop new strategies for controlling the surroundings, re-establishing trade connections abroad or restoring the ecological balance. Sometimes the rulers are of

course able to get the City's economy and defence on their feet again by means of a revolution "from above" but this, the author maintains, must be attributed to a very special and favourable set of historical circumstances.

The question of a marginalized intelligentsia and its radicalization is related to, partly, the rulers' need of intellectual expertise to control circumstances and, partly, their continued inability to rule. This last point is of importance as the author feels that the inability of the rulers to fulfill their functions makes them an object of the subaltern intellectuals' wrath and contempt.

As for the ability of the revolutionary intellectuals to win the people's confidence the author believes that the explanation of their success lies not only in the people's discontent with those in power but also in the strategic skill of the revolutionary Prince, as there are a series of obstacles in the way of an alliance between the people and the revolutionaries – social gaps, dissimilar views of society, etc. The last part of the chapter deals with the most important of the radical revolutionaries' unintentional effects: the dictatorship of the intellectuals over the masses. The author feels that this dictatorship is tied up with partly what he calls the "curse of the revolution" and partly the revolutionary Prince's inexperience in the art of ruling.

The "curse of the revolution" is that after the assumption of power the revolutionaries must ask the masses to do the same – or even greater – sacrifices that the previous Prince has asked them – vainly – to make, in order to ensure the survival of the City. The problem here is that if the masses refuse or are not prepared to make these sacrifices on their own they must be forced to do so. Now this is an art, as in order to get people to obey unpleasant orders it requires that one goes about it carefully, also that the "orders" are well-motivated, and that everyone can understand them (Sun Tzu). The proper course of action, however, calls for knowledge of what Machiavelli and the other Tyrians have said about power and its exercise. This is knowledge which revolutionaries usually lack – for psychological and other reasons. Consequently, the author argues, this is a reasonable explanation as to why the revolutionary Prince so often commits the fatal mistake of "resorting to extremes" and winds up in a Kafkaesque situation where, instead of freedom, there is "the dictatorship of freedom" (Robespierre).

However, the author concludes that this situation cannot be seen as unavoidable as the enemies of revolution have always maintained. It can be avoided *if* the revolutionaries concentrate on a drawn-out and moderate revolution and overcome their pathological Rousseau-like aversion to manipulative Tyrian thinking and learn the art of ruling in the "proper manner" – constitutionally and by spreading power and responsibility downwards, and developing the morale of their citizens.

The thesis concludes with a summary of the critique directed against the "black holes" of the Marxist universe and a "Latin" theory of the reasons why Marx and Engels did not understand that "God and the state" – society's

intellectual "head" — are just as necessary for the City's survival as the productive activity of "the hands". This "Latin" critique says briefly that Marx and Engels, like Hegel and most other German intellectuals before Max Weber, lacked a concrete and practical (Croce) understanding of the functions of politics. When the masters discovered the "real world" they dashed headlong from philosophy's heaven to the earth of economics, missing the central political dimension which in their eyes could not have the same "reality" as the "hand".

As is the case with all paradigms, the author concludes, Marxism is permeated by its metaphysical picture of the world. This metaphysical concept of the world also leaves its mark on the practice of the Marxist Left for which it has become more difficult to identify the "real crisis" and formulate an alternative, solidary, and democratic means of survival for our globe, threatened as it is by the possibilities of ecological collapse and brutal competition for ever scarcer resources.

En kritisk undersökning om historisk stabilitet och förändring

Vilka är det revolutionära maktövertagandets allmänna förutsättningar? Vad krävs för att en underordnad samhällsgrupp skall kunna utvecklas till en hegemonisk och styrande kraft? Pau Puig i Scotoni ställer dessa frågor mot bakgrund av att den socialistiska revolutionen uteblivit i Väst-europa, och att arbetarklassen i öst förblivit underordnad.

En teori om revolutionen måste behandla tre olika typer av problem. För det första varför missnöje uppstår med den rådande styrelsen. För det andra varför folkmassorna med risk för eget liv vågar utmana och söka störta de härskande. Slutligen vilka grupper och skikt som ersätter, och har förutsättningarna att ersätta, de styrande.

Förståelsen av revolutionen kräver emellertid också en mera övergripande förståelse av den politiska existensens och de mänskliga praktikernas allmänna förutsättningar och villkor. I detta sammanhang menar Puig i Scotoni att marxismen är otillräcklig för att tillhandahålla en sådan förståelse. I stället pekar han på den klassiska politiska filosofin (Thukydides, Machiavelli, Hobbes, Tocqueville, Weber etc) och krigsteoretiker som Sun Tzu och Clausewitz. Bara genom en teoretisk syntes mellan marxismen och det klassiska politiska tänkandet är det möjligt att få en djupare kunskap om de revolutionära förändringarnas betingelser, drivkrafter och innebörd.

Pau Puig i Scotoni, från Katalonien, född 1951, är historiker och medlem av tidskriften Zenits redaktion.

ZENIT
• samhällsstudier

ISBN 91 85876 12 7